

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

**Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
katedra geografie**

Diplomová práce

**Regionální diferenciace populačního
vývoje v Libereckém kraji:
historickogeografická analýza**

Vypracoval: Bc. Michael Vlasák
Vedoucí práce: RNDr. et PhDr. Aleš Nováček, Ph.D.
České Budějovice 2020

Prohlášení:

Prohlašuji, že předkládanou diplomovou prací jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě – v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 13. 5. 2020

.....
Bc. Michael Vlasák

Poděkování:

Na tomto místě bych rád poděkoval své rodině za kontinuální podporu ve všech směrech. Poděkování patří i vedoucímu této práce, RNDr. et PhDr. Aleši Nováčkovi, Ph.D., za vstřícný přístup a podněty při tvorbě práce.

Anotace:

VLASÁK, M. (2020): Regionální diferenciace populačního vývoje v Libereckém kraji: historickogeografická analýza. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra geografie, 104 s.

Diplomová práce se zabývá regionální diferenciací populačního vývoje v Libereckém kraji v období let 1869-2011. Analýza konkrétního časového úseku je rozdělena celkově do tří kategorií – předindustriálního, industriálního a postindustriálního období. V návaznosti na zkoumanou problematiku dochází k její analýze z pohledu mikroregionální a regionální, včetně celkového historického vývoje kontextu českých zemí z pohledu fyzicko-geografických a socioekonomických determinantů. V rámci výzkumu byl vybrán vzorek 69 obcí a jednotlivé dílčí faktory, které měly možnost ovlivňovat populační vývoj Libereckého kraje. Mezi tyto dílčí faktory byly zařazeny vliv železniční sítě, administrativní funkce a hierarchického postavení na populační vývoj. Součástí analytického výzkumu je i dynamika populačního vývoje ve vybraném vzorku obcí a mikroregionech. Na analýzu navazuje syntéza, ve které dochází ke kategorizaci mikroregionů a generalizaci vývojových trendů populačního vývoje Libereckého kraje.

Klíčová slova: Liberecký kraj, populační vývoj, mikroregionální diferenciace, historickogeografické determinanty

Abstract:

VLASÁK, M. (2020): Regional differentiation in the population development in Liberec Region: historic-geographic analysis. Master's Thesis. University of South Bohemia in České Budějovice, Faculty of Education, Department of Geography, 104 p.

The purpose of this Master's thesis is to determine regional differentiation of population development in the Liberec Region between 1869 and 2011. The analysis of a specific time period is divided into three categories – pre-industrial, industrial and post-industrial period. In connection with the issue in question, the analysis with a microregional and regional perspective, including the overall historical development of context of the Czech lands with a view of physical and geographical and socio-economic determinants, was performed. A sample was collected during research. The sample consists of 69 localities and particular subfactors which could impact population development of the Liberec Region. The abovementioned subfactors comprised the effect of railway network, administrative function and hierarchy on population development. Dynamics of population development in the selected sample consisting of localities and microregions was also included in analytical research. A synthesis categorizing microregions and generalising population development trends in the Liberec Region was made as a follow-up to the analysis.

Keywords: Liberec Region, population development, micro-regional differentiation, historic-geographic determinants

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Teoreticko-metodologická východiska	11
2.1 Diskuse s literaturou	11
2.1 Metodika.....	16
3. Determinanty populačního vývoje	23
3.1 Fyzicko-geografické determinanty populačního vývoje.....	23
3.2 Socioekonomické determinanty populačního vývoje.....	25
4. Historický kontext populačního vývoje Libereckého kraje	28
4.1 Populační vývoj v kraji.....	28
4.1 Kontext populačního vývoje na území Česka.....	32
5. Analýza regionální diferenciaci populačního vývoje Libereckého kraje.....	37
5.1 Předindustriální období.....	37
5.2 Industriální období	42
5.2.1 Vliv železnice na populační vývoj jednotlivých sídel	44
5.2.2 Vliv administrativní funkce na populační vývoj jednotlivých sídel	50
5.2.3 Vliv hierarchického postavení na populační vývoj jednotlivých sídel	58
5.3 Postindustriální období.....	62
5.4 Dynamika vývoje sídelního systému.....	64
5.5 Regionální diferenciaci vývoje počtu obyvatel	73
6. Syntéza	82
6.1 Kategorizace mikroregionů Libereckého kraje	83
6.2 Generalizace vývojových trendů Libereckého kraje	86
6.3 Hlavní determinanty populačního vývoje.....	89
7. Závěr	92
8. Seznam literatury a zdrojů.....	95
8.1 Seznam literatury	95
8.2 Seznam internetových zdrojů.....	98
9. Seznam tabulek.....	101
10. Seznam grafů	102
11. Seznam map.....	103
12. Seznam příloh.....	104

1. Úvod

Proces regionální diferenciace populačního vývoje v českých zemích je významnou problematikou, která zasahuje do oblastí interdisciplinárního zkoumání, a to především do oblasti výzkumu geografie a historie. V rámci samotného výzkumu je totiž důležité tento proces chápat jako soustavu determinačních faktorů, které vycházejí z minulosti a celkově napomáhaly zkoumaná území, v rámci procesu polarizace území, strukturovat a vytvářely charakteristický vývoj zkoumané oblasti a její zasazení do celkového rámce osídlení českých zemí. Analyzované determinanty, které měly vliv na vývoj regionální diferenciace Libereckého kraje, je možné v obecné rovině dále dělit do dílčích skupin, a to konkrétně na skupiny: fyzicko-geografickou, sociálně-ekonomickou a historickou. Determinanty náležející do těchto základních skupin, působily na zkoumané území nerovnoměrně v jednotlivých historických epochách a s různou intenzitou.

Osídlování Libereckého kraje probíhalo již od dávných dob, avšak velký vliv v těchto dobách měly fyzicko-geografické podmínky, které se staly zásadním faktorem v analyzovaném území, jelikož v prvotní fázi bylo osídlováno především podhůří za účelem rozvoje zemědělské činnosti. Koncentrace obyvatelstva nedosahovala významných rozměrů, což se započalo měnit v období 12. – 14. století, kdy tato oblast byla kolonizována převážně obyvatelstvem pocházejícím z německých zemí. Tato kolonizace se stala specifickým determinantem, který hrál jednu ze zásadních rolí při utváření sídelního systému Libereckého kraje. Od 17. století docházelo k intenzivnější kolonizaci i horských oblastí regionu, a to za účelem rozvoje sklářského a textilního průmyslu v oblasti. Zásadním významovým faktorem, který ovlivnil regionální strukturu kraje do současnosti, byl vliv průmyslové revoluce, která v českých zemích probíhala od poloviny 19. století. Průmyslová revoluce a s ní v návaznosti i proces urbanizace přispěly k nárůstu počtu obyvatelstva v městském prostředí, dále k budování železničního spojení, ke změnám v rámci sídelní struktury a k výsledné dominanci regionu v hospodářském sektoru českých zemí, který v této oblasti byl založen především na průmyslu textilním a sklářském. V této době také dochází k utváření sídelní hierarchie jednotlivých měst, kdy správním centrem oblasti se stává město Liberec, které v tomto časovém úseku se zařadilo na druhé místo mezi nejlidnatějšími městy v Čechách, a to hned za hlavním centrem království Prahou. Sídelní systém a jeho hierarchizace však byla dotvořena do současné podoby až v období po roce 1945, kdy po skončení 2. světové války bylo z rozhodnutí vítězných docházelo k odsunu

velmi početného německého obyvatelstva z tohoto regionu, které mělo být původně nahrazeno obyvatelstvem českým, avšak tento proces výměny se ve své podstatě nezdařil a samotný region zažil nejen úpadek populační, ale především i hospodářský.

Koncepce a tematika regionální prostorové diferenciací Libereckého kraje navazuje ve své podstatě na sérii prací, vztahujících se ke zkoumané problematice, které byly vytvořeny v podobném stylu již v minulosti pro jiné jednotlivé české kraje (viz Vysočina – Nováček 2004, Královehradecký kraj – Malý 2014, Plzeňský kraj – Pařil 2014, Jihočeský kraj – Klučka 2016, Středočeský kraj – Rada 2017, Moravskoslezský kraj – Kněžíčková 2017 a Ústecký kraj – Fikarová 2018). Mezi významná vědecká pracoviště, která se zkoumanou problematikou zabývají, bychom mohli jmenovat především katedru geografie Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, dále katedru sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze a Geografický ústav Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně.

Hlavním cílem této předkládané práce je analýza prostorové diferenciací populačního vývoje Libereckého kraje, včetně charakterizace vlivu jednotlivých determinantů ve zkoumaných obdobích a jejich význam pro celkový proces prostorové diferenciací v konkrétních dílčích oblastech zkoumaného regionu. Z hlediska provedené analýzy bylo vlastní šetření rozděleno do tří časových etap. První etapou se stalo období před rokem 1869, tedy období tzv. předindustriální, ve které výzkum se opírá především o odbornou literaturu, jelikož k dispozici nejsou statistické údaje. Druhou časovou etapou se stalo období po roce 1869, které již plně vychází ze statistických údajů, vztahující se k populačnímu vývoji českých zemí a konkrétně analyzovaného Libereckého kraje. V rámci provedeného výzkumu je toto tzv. industriální období ohraničeno rokem 1991, tedy prvního provedeného sčítání obyvatel po pádu komunistického režimu v Československu. Poslední etapou se stává období tzv. postindustriální, které je ukončeno až současností. Předkládaná práce nepřináší celkovou charakteristiku prostorové diferenciací Libereckého kraje, ale zaměřuje se především na zkoumanou oblast tematiky spojené s procesem regionální diferenciací populačního vývoje v regionu.

Z hlavního cíle práce vycházejí další dílčí cíle, které tento hlavní cíl podmiňují, a ze kterých vychází:

- 1) Výzkum prostorové analýzy populačního vývoje jednotlivých dílčích mikroregionů Libereckého kraje, její zasazení do kontextu celého regionu a následně i celého území České republiky.

2) Rozřazení a charakteristika vlivů a projevů jednotlivých determinantů ve zvolených časových obdobích a jejich následná kategorizace a generalizace ve vztahu k dlouhodobému procesu vývoje prostorové diferenciaci populačního vývoje Libereckého kraje.

3) Na základě zjištěných údajů vlastního šetření pokusit se o predikci budoucího vývoje prostorové diferenciaci populačního vývoje Libereckého kraje, a to z pohledu jednotlivých zvolených mikroregionů a jejich hierarchizaci sídelních systémů, včetně polarizace území, až po pohled regionální a vztahování k území České republiky.

Procesem vlastního šetření zkoumané problematiky si dále bude možné zkontrolovat validitu stanovených hypotéz, které vycházejí ze zkoumané tematiky, a které jsme si před počátkem zkoumání stanovili:

1) Mezi jeden z významných faktorů, který měl vliv na hospodářský rozvoj Libereckého kraje lze možné očekávat vliv rozvoje železniční infrastruktury v období rozvoje procesu průmyslové revoluce v českých zemích, kdy se analyzovaný region stává, v návaznosti na své hospodářské předklady vycházejí z období předindustriálního, jednou z jádrových hospodářských oblastí českých zemí, a dochází tak k propojení jádrových oblastí regionu v rámci rakouskouherské monarchie a zahraničí, čímž zároveň dochází k územní polarizaci jednotlivých dílčích mikroregionů v rámci Libereckého kraje (Hlavačka 1990).

2) Zároveň lze od poloviny 19. století, v návaznosti na hospodářský nárůst způsobený procesem průmyslové revoluce v českých zemích, očekávat nárůst hierarchizace sídelního systému analyzované oblasti (Jakubec, Jindra 2006), a tudíž i nárůstu koncentrace obyvatelstva v průmyslově se rozvíjejících dílčích mikroregionech Libereckého kraje. Naopak v období po druhé světové válce lze očekávat pokles koncentrace obyvatelstva i hospodářské významnosti regionu v rámci celkového státního hospodářství, související nejen s odsunem německého obyvatelstva, ale i s nástupem komunismu a přijetím centrální plánované ekonomiky, která se zaměřovala především na rozvoj oblastí s masivním zastoupením těžkého průmyslu (Průcha 2009).

3) Od konce 19. století do poloviny 20. století lze očekávat profilování hierarchizace sídelního systému zkoumané oblasti, a to především z podnětu procesu hospodářského rozvoje v daném časovém úseku (Hampl, Gardavský, Kühnl 1987). Zároveň dále dochází k nárůstu dominance centra kraje města Liberec v rámci sídelního systému kraje, což se odráží v nejen populačním nárůstu, ale i stále zvětšující se polarizaci území, a to i v celorepublikovém kontextu (Lhotová 2010).

4) Významným faktorem, který měl vliv, byl odsun německého obyvatelstva po druhé světové válce, a který se projevil nejen populačním poklesem obyvatelstva kraje, ale i

snížením hospodářské významnosti kraje, a to dále především v důsledku státní hospodářské politiky po roce 1948 a poměrně nezdařilého procesu doosidlování českého obyvatelstva do dříve většinových oblastí kraje. Důsledkem těchto skutečností byl celkový pokles počtu sídel v analyzované oblasti a praktické přemodelování hierarchie sídelního systému Libereckého kraje do současné podoby (Houžvička 2012).

Struktura obsahu práce byla koncipována celkově do 9 kapitol, do kterých je zařazena i tato kapitola úvodu. Druhá kapitola se zabývá teoreticko-metodologickými východisky práce, kdy v první části této kapitoly jsou řešeny teoretické přístupy a východiska, včetně nastínění přehledu odborné literatury, přibližující se svou tematikou ke zkoumané problematice, zatímco ve druhé části kapitoly je představena samotná metodika práce, včetně jednotlivých postupů vlastního šetření a ukazatelů. Třetí kapitola zkoumá již zmíněné determinanty a předpoklady regionální diferenciací populačního vývoje v Libereckém kraji, konkrétně determinanty rozděluje do tří dílčí skupin: fyzicko-geografické, sociálně-ekonomické a historické. Následující čtvrtá kapitola navazuje na kapitolu předchozí, jelikož se snaží charakterizovat populační vývoj Libereckého kraje od roku 1869 až po současnost, a to s několika hledisek. Především se jedná o zasazení populačního vývoje do celkového rámce vývoje kraje, a následně i do kontextu vývoje českých zemí. V páté kapitole dochází k samotné analýze mikroregionální diferenciací Libereckého kraje. Tato analytická část byla rozdělena do jednotlivých zvolených a dříve vymezených období – předindustriálního, industriálního a postindustriálního. Následně dochází k analýze jednotlivých determinantů a vybraných ukazatelů nejen populačního vývoje, ale i vývoje sídelního systému a diferenciací systému osídlení v Libereckém kraji. Šestá kapitola se zabývá syntézou poznatků vlastního šetření a následnou jejich kategorizací a generalizací. Zároveň se tato kapitola snaží nastínit hlavní vývojové determinanty, které se zásadním způsobem projeví v rámci regionální diferenciací Libereckého kraje, a pokus o predikci vývoje budoucího. V sedmé kapitole lze možno nalézt závěr práce, kde jsou představeny závěry k jednotlivým cílům a hypotézám vlastního šetření, které vycházejí z této úvodní části. Osmá, devátá, desátá a jedenáctá kapitola představují nashromážděné informace a výsledky provedeného šetření v podobě grafů, map a tabulek a přehledu odborné literatury.

2. Teoreticko-metodologická východiska

Výzkum problematiky regionální diferenciace populačního vývoje vychází ze dvou částí, a to jak z roviny heuristické, tak i z roviny metodologické. V první části bude nastíněno představení problematiky z pohledu vybrané literatury a diskuse s ní, včetně představení pojmosloví náležejícího k tématu. Ve druhé části bude představena metodika, ze které vycházela vlastní šetření.

2.1 Diskuse s literaturou

Z důvodu jisté přehlednosti bychom mohli veškerou námi prostudovanou literaturu, vztahující se k tématu, rozdělit opět na dvě části, a to konkrétně na část literatury s nadregionálním významem ke zkoumané problematice a na literaturu přímým regionálním významem vztahující se ke zkoumané problematice.

Významným faktorem, který bývá v mnohé literatuře spojován s diferenciací populačního vývoje a polarizací území byl proces *urbanizace*. Horská a kol. (2002) přichází s definicí samotného pojmu, který chápe jako přeměnu převážně venkovské společnosti na převážně městskou společnost. V rámci tohoto procesu dodává, že zároveň dochází ke změně sociálně-prostorových forem v rámci organizace společnosti, avšak samotný proces není kontinuálním procesem historickým.

Neodmyslitelně vidí spojitost mezi procesem urbanizace a *průmyslové revoluce* Jakubec, Jindra (2006), avšak dodávají, že samotná industrializace českých zemí byla nerovnoměrným procesem, který se pouze neprojevoval v odvětvové, ale i především v územní struktuře. Více proces industrializace rozebírá Myška (1997), který spíše upírá svůj zájem na proces protoindustrializace, bez kterého by proces industrializace nemohl být uskutečněn. V podstatě rozděluje proces protoindustrializace českých zemí celkově do tří etap, které probíhaly v časovém úseku od 16. století do přelomu 19. a 20. století. V první etapě docházelo k utváření podmínek a prvků pro nástup procesu protoindustrializace, na kterých se v další etapě mohl vytvořit systém. Docházelo tedy k formování industriálních regionů, které se vyznačovaly svojí homogenní/heterogenní specializací, dále došlo ke vzniku komplementarity různých forem produkce, na což měl vliv i specifický demografický vývoj v daných regionech. V poslední třetí etapě již docházelo ke koexistenci protoindustriálních forem s produkčními formami moderní industrializace, které postupem času se staly dominantními.

Hlavačka (1990) poukazuje na fakt, že proces urbanizace a průmyslové revoluce významně podnítily důležitost výstavby *dopravní sítě* v českých zemích. Výstavba dopravní sítě se tak stala procesem mnohvrstevnatým, kdy bylo nejprve důležité vybudování dopravní sítě, v rámci nadregionálního a regionálního významu, a dále vybudování sítě železniční, která měla za úkol v primární fázi propojit důležitá města českých zemí (např. 1862 trasa Praha-Plzeň-Domažlice nebo 1859 trasa Praha-Liberec) a až v další sekundární části sít' místních drah, které měly za úkol propojit jednotlivá významná města v daném regionu.

V návaznosti na populační vývoj českých zemí Fialová a kol. (1996) tvrdí, že příznivý hospodářský vývoj českých zemí by nebyl možný bez dalšího významného faktoru, a to příznivého *demografického vývoje*, kdy populační růst již nebyl pouze limitován orientací na zemědělskou činnost, ale nově i na činnost nezemědělskou, což se projevovalo především v horských a podhorských oblastech českých zemí. Dále pak dodává, že populační vývoj byl příznivý v poměrně dlouhém časovém období, a to konkrétně od konce třicetileté války v roce 1648, a to až do vypuknutí první světové války v roce 1914. Z tohoto faktu se snaží vyvodit obecnou charakteristiku rozdělení českých zemí podle populačního vývoje a vývoje sídelního systému na 3 navzájem zcela odlišné celky. Do prvního celku zařazuje pohraniční oblasti českých zemí, ve kterých se stává dominantní především nezemědělská činnost a výroba. Tyto pohraniční oblasti vykazují velmi rychlý populační vývoj, kdy dochází k osídlení i dříve neobydlených především horských oblastí. V druhém celku jsou zařazeny obecně agrární nížiny českých zemí, kde je stále výroba a způsob obživy orientován na zemědělskou činnost a samotný populační vývoj je v menší míře růstový. V posledním třetím celku jsou obsaženy odlehlé a málo úrodné kraje na jih od hlavního města Prahy, ve kterých je dominantní zemědělská činnost, avšak populační vývoj do jisté míry příznivý není.

Horská a kol. (2002) k populačnímu vývoji dodává, že v českých zemích od první třetiny 19. století probíhala demografická revoluce, kdy počet narozených postupně začal převažovat nad počtem zemřelých, čímž bylo možné díky kladnému populačnímu přírůstku, udržet pozitivní hospodářský vývoj českých zemí, avšak zřetel byl brán i na skutečnost, že nemalá část přirozeného přírůstku již nenacházela uplatnění a odcházela do zahraničí.

V obecné rovině se snaží hospodářský a sociální vývoj českých zemí ve 20. století shrnout Průcha (2004 a 2009) a Steiner, Krol (1997), kdy důležité mezníky v rámci populačního vývoje předkládají v období po první světové válce, kdy vzniká samostatný československý stát, dále do období druhé světové války 1939-1945 a poválečných odsunů

především německého obyvatelstva a v neposlední řadě do 50. a 70. let 20. století. Janák a kol. (2005) přidává další mezník, a to rok 1948, kdy byla plně konstituován komunistický režim. Z hlediska hospodářského vývoje je vyzdvihnuto období od poloviny 20. let 20. století, kdy docházelo ke konjunkturu československého hospodářství až do roku 1929, a posléze 1935-1938. Významnou skutečnost pak vidí v roce 1948, kdy se moci ve státě chopila komunistická strana, která transformovala československé hospodářství zcela v duchu centrální plánované ekonomiky a hospodářské orientace na Sovětský svaz, což v praxi platilo až do roku 1989.

Jednou ze stěžejních metodologických prací pro koncipování vlastního šetření byla práce Hampl a kol. (1987), která se vyjadřuje ke všem předchozím probíraným jevům, které dále rozvíjí. K procesu urbanizace dodává, že se jedná o proces zahrnující změny v organizaci společnosti, které však rozčleňuje na dvě části – vnitřní a vnější. Tyto změny jsou podmiňovány charakteristikou daného souboru lidí, který byl vázán na podmínky procesu koncentrace, tedy v našem případě se základní podmínkou stal proces industrializace, který se stal příčinou dynamického prohlubování nerovnoměrnosti v rámci osídlování českých zemí. V rámci koncentrace obyvatelstva pak můžeme rozlišovat vývojovou tendenci organizace sídelního systému. V rámci této vývojové tendence dochází při procesu koncentrace obyvatelstva k vytváření nové regionální organizace společnosti, kdy se vytváří systém nodálních regionů a hierarchie regionálních středisek.

Dále přichází Hampl a kol. (1987) s termínem a teorií *koncentračních areálů*, které obecně definuje jako relativně výraznou územní koncentraci určitých jevů, což můžeme v našem případě chápat jako územní koncentraci obyvatelstva a vše s ní spojenou. Tato teorie koncentračních areálů má ve svém důsledku své vlastní aspekty a typové hodnocení. Samotné koncentrační areály pak představují agregátní formu koncentračního procesu a sehrávají dominantní úlohu při vytváření nového typu hierarchické organizace systému osídlení. V návaznosti k předchozímu, dochází k *metropolizačnímu procesu*, který je chápán jako nejvýznamnější forma vývoje osídlení, tedy jako vývojově vyšší etapa procesu urbanizace. V rámci metropolizačního procesu, tak dochází ke zvyšování úlohy intenzifikačních forem rozvoje, což se odráží v jejich návaznosti na formy extenzivní. Celkový význam procesu je shledáván v dosažení jisté úrovně koncentrace základních funkcí metropolitních území, dále ve zvyšování podílů těchto území a celkové prohlubující se působnosti metropolitních území na celkový charakter systému osídlení.

Závěrečnou teorií, se kterou přichází Hampl a kol. (1987), je teorie *sociálně geografických regionů*, v rámci, nichž vytyčuje 4 základní řádovosti úrovně. Nejnížší úrovní

jsou subregiony, pro které je charakteristická jistá neuzavřenost nejdůležitějších potřeb obyvatelstva. O stupínek vyšší je úroveň mikroregionů, které prokazují jistou uzavřenost vůči intenzivnějším procesům regionálním. Další vytyčenou úrovní jsou mezoregiony, které se vyznačují jistým způsobem integrity, která je v souladu s prostorovými vztahy obyvatelstva. Poslední úrovní jsou makroregiony, které v prostředí českých zemí jsou vázány ke kvalitativnímu a kvantitativnímu vztahu vůči hlavnímu městu Praze. V rámci porovnávání a stanovování vztahů regionální nadřazenosti a podřízenosti sledujeme spádovost daného území.

Toušek (2008) předkládá přehled významných konceptů v oblasti výzkumu sídelních systémů. Prvním konceptem, který je inspirován procesem spádovosti daného území, je *teorie centrálních míst* W. Christallera. Tato teorie je stavěna na skutečnosti jisté stability v prostoru a čase, podle níž si každé město postupem času vytváří v daném prostoru obslužnou funkci pro své okolí. V rámci svého hodnocení je vyzdvihován význam daných sídel v rámci sídelního systému a ráz uspořádání obsluhovaných oblastí v samotném prostoru. Pro každou službu, které se v tomto prostoru a čase vyskytne, jsou sledovány hned 2 ukazatele, a to konkrétně *prahová populace* a *limit populace*. Pojem prahová populace je chápán jako minimální počet obyvatelstva, který je potřebný, aby konkrétní služba mohla vzniknout a zajistila jistou míru rentability. Zatímco pojem limit populace je chápán jako maximální vzdálenost v prostoru, kterou jsou lidé akceptovat při cestování za konkrétní službou.

Dalšími významnými koncepty, které předkládá Toušek (2008) jsou *zákon vedoucího města*, *rank-size rule* a *zákon proporčního růstu*. Koncept zákona vedoucího města se snaží v první řadě zohlednit celý historický vývoj konkrétního města. Vychází z předpokladu, že v určité době je vedoucí město daného sídelního systému několikrát větší, než jsou další města v tomto sídelním systému, tedy dochází k porovnávání velikostního pořadí a populační velikosti sídla. Ve své obecnosti se tento koncept dá aplikovat prakticky na každý region, avšak úskalím se mohou stát ty regiony, které představují komplikovanější národnostní strukturu, jelikož v těchto případech většinou vzniká i více dominantních vedoucích měst.

Koncept rank-size rule, který je také mnohdy označován jako Zipfovo pravidlo, který se snaží brát v potaz velikostní rozložení měst v určitém systému osídlení. Konkrétně se jedná o populační velikost největšího města daného sídelního systému, dále populační velikost zkoumaného města v daném sídelním systému a pořadí zkoumaného města v rámci sídelního systému. Předpokladem tohoto konceptu je, že populační velikost největšího města

je zjistitelná pouhým vynásobením populační velikosti zkoumaného města jeho pořadím v rámci hierarchie dané sídelní struktury (Toušek 2008).

Posledním významným konceptem dle Toušek (2008) je zákon proporčního růstu, který vypracoval R. Gibrat. Tento koncept vychází z předpokladu „že pokud města rostou stejnou průměrnou rychlostí, ovšem s drobnými výkyvy a odchylkami, s postupem času se vytvoří specifické velikostní hierarchie měst“ (Toušek 2008, s. 105). Tím pádem podstatou zkoumání je sledování jednotlivých vztahů mezi městy v daném sídelním systému.

Na závěr přejdeme-li k regionální literatuře, vztahující se ke zkoumané problematice, můžeme konstatovat, že nejpreferovanější tematikou literárního odborného zpracování, zasahující do oblasti zkoumání populačního vývoje Libereckého kraje, se stal odsun německého obyvatelstva po 2. světové válce. Této problematice se věnuje celá řada autorů například Brandes (2006), Čihulová (2017), Houžvička (2012) a Jeřábek a kol. (2004). Většina těchto zmíněných autorů se shoduje, že odsun německého obyvatelstva po 2. světové válce byl citelným zásahem do nejen populační struktury oblasti, ale především do struktury hospodářské a sídelní organizace. Německé obyvatelstvo kolonizovalo české pohraničí již od 13. století a v průběhu dějin se stalo neodmyslitelnou hospodářsky přínosnou složkou, která například napomáhala hospodářskému rozkvětu oblasti v období poloviny 19. století, kdy do českých zemí dorazila vlna průmyslové revoluce. Zásah do všech oblastí a struktur hospodářského a sociálního života byl po skončení 2. světové války o to markantnější, jelikož odsun německého obyvatelstva minimálně v prvotních fázích se stal zcela nekontrolovatelným, a to bez veškerého ohledu na fungování celého regionu.

Jeřábek a kol. (2004) doplňuje, že obecně prostor a nejbližší oblasti českého pohraničí byly nejen citelně zasaženy odsunem německého obyvatelstva, které se v mnohých oblastech stávalo páteří místních hospodářských systémů, ale i další skutečnost, a to nástup komunismu k moci v roce 1948, kdy se neměnilo jenom hospodářské a ekonomické myšlení, které bylo nově formováno v duchu centrálně plánované ekonomiky, ale především docházelo k dalšímu vylidňování pohraničních oblastí, které zasáhlo už i plně obyvatelstvo české národnosti. Mezi důvody této převážně vnitřní migrace se zařazovalo stanovování pohraničních pásem, kterým padlo za oběť velké množství dříve obydlených oblastí, dalším důvodem byla především politická nespolehlivost pohraničního obyvatelstva vůči novému režimu, kdy nespolehlivé osoby byly nuceny se stěhovat do vnitrozemí, a když už docházelo k nahrazování nespolehlivého obyvatelstva v pohraničí, tak se jednalo o obyvatelstvo spolehlivé, tedy zcela nakloněné novému politickému režimu.

2.1 Metodika

Na následujících řádcích se zaměříme přímo na strukturu zvolené metodiky, podle které bylo koncipována vlastní analýza zkoumané problematiky. Primárním zdrojem dat, ze kterého jsme vycházeli při šetření, byl Český statistický úřad, a to konkrétně *Historický lexikon měst a obcí České republiky 1869-2011*, ve které se nacházejí významné demografické údaje k jednotlivým krajům, okresům a obcím od prvního moderního sčítání v roce 1869 až po současnost.

Do vlastní provedené analýzy bylo jako vzorek vybráno 69 obcí Libereckého kraje (viz mapa 1), které alespoň dvakrát za celé sledované období zaznamenaly více než 2 000 obyvatel. Toto zvolené kritérium vychází z inspirace již dříve vypracovaných prací. Samotný výzkum regionální diferenciaci dle zvolených ukazatelů by rozdělen na základě inspirace v teorii vývojových stádií (viz Rustow 1960 cit. v Hampl 1998, s. 78), která vychází konkrétně ze tří historických období – *předindustriálního*, *industriálního* a *postindustriálního*. Pro větší obeznámení jsou tato jednotlivá období blíže charakterizována.

1.) Předindustriální období je z hlediska časového úseku nejdelším obdobím dějin, avšak zároveň obdobím, ke kterému nemáme prakticky žádné reprezentativní statistické údaje, kdy se povětšinou jedná pouze o statistické odhady. Toto období bychom mohli charakterizovat, jako období, ve kterém stále převládá tradiční rurální společnost, která nejen vykazuje poměrně nižší vývojovou dynamiku a mobilitu, ale zároveň je nucena přizpůsobovat se přírodním specifikům a podmínkám. Zatímco v oblasti ekonomického systému dominuje zcela jednoznačně prvovýroba (primér).

2.) Industriální období je již konkrétně ohraničeným časovým úsekem, jehož počátek v českých zemích bychom mohli dle Jakubec, Jindra (2006) zařadit do poloviny 19. století, zatímco jako koncovým bychom mohli, dle Steiner a Krol (1997), označit v českém prostředí rok 1989. Pro naše potřeby ohraničujeme industriální období lety 1869-1991 (tedy charakterizace dle jednotlivých sčítání). Charakteristickými znaky industriálního období byly především počáteční snahy o eliminaci vlivu přírodního determinismu na život jedince a celé společnosti, což se odráželo především v koncentraci obyvatelstva do měst, a to za účelem masivního nárůstu nových pracovních příležitostí, které sebou přinesla průmyslová revoluce. Právě v tomto období koncentrace obyvatelstva do měst, můžeme hovořit o počátku procesu urbanizace a zároveň o počátku vytváření se funkčních regionů. V rámci ekonomického systému začala postupně druhovýroba (sekundér) vytlačovat z přední pozice prvovýrobu, až se zcela stala dominantní. Z důvodu lepší přehlednosti došlo k následujícímu

rozdělení industriální období na dílčí časové úseky, a to konkrétně 1869-1890, 1890-1910, 1910-1930, 1930-1950 a 1950-1991.

Mapa 1: Vybraný vzorek obcí Libereckého kraje

Hlavním důvodem tohoto dílčího rozdělení je jistá provázanost jednotlivých dějinných období českých dějin, ve kterých docházelo ke snaze chronologicky a systematicky kompletovat časové úseky, podle společného politického, ale i hospodářského a sociálního vývoje. Industriální období, jak již bylo řečeno dříve, začalo v českých zemích v polovině 19. století, kdy se zároveň začala vytvářet nová hospodářská jádra (mezi které náleželo i území současného Libereckého kraje), která se postupem času začala odlišně vyvíjet nejen v sociální, ale především i hospodářské rovině, což můžeme vysledovat ke konci 19. a počátku 20. století v procesu tzv. „druhé průmyslové revoluce“ na analyzovaném území. V této době docházelo ke změně výrobní orientace a nové strukturalizaci hospodářské výroby, která byla způsobena krachem rakousko-uherského hospodářství v roce 1873. Zároveň historiografie označuje toto období termínem převzatým z francouzštiny tzv. „Belle Époque“, který má symbolizovat rozvoj nejen hospodářství posledních dvou desetiletí před vypuknutím světového válečného konfliktu.

1. světová válka byla jistým dějinným předělem, který stál za vznikem nových následnických států po rozpadlých monarchiích ve střední a jihovýchodní Evropě. Nově vzniklé státy se musely vypořádávat s novou politickou, sociální, ale především hospodářskou problematikou, jelikož bylo nutné hledat nová odbytí své produkce v rámci mezinárodního obchodu a nastartování vlastního ekonomického systému. Většině nově vzniklých států se ve 20. letech 20. století poměrně dařilo hospodářskou stagnaci eliminovat, tedy až do roku 1929, kdy propukla hospodářská krize, která se stala mezním předělem tohoto hektického období.

Období 30. až 50. let 20. století sebou přineslo vhodné podmínky pro bujení extrémně orientovaných politických proudů, což vyústilo dalším světovým válečným konfliktem, po kterém se započalo formování bipolárního rozdělení světa. Československo se po skončení 2. světové války potýkalo především s politickými a sociálními problémy. Z rozhodnutí vítězných mocností došlo k odsunu německého obyvatelstva z českého pohraničí a zároveň započala svoji politickou moc ukotvovat komunistická strana, což vyústilo v její převzetím moci ve státě v roce 1948.

Posledním dílčím předělem v rámci industriálního období se stalo období let 1950-1991, kdy veškerá politická moc byla koncentrována v rukou komunistické strany, která se od samého počátku orientovala v oblasti politické, sociální a hospodářské zcela na Sovětský svaz. Významnou se stalo řešení problematiky hospodářství, kdy byl v ekonomice zaveden centrálně plánovaný systém hospodaření. Komunistický režim se především v hospodářství orientoval na těžký průmysl, což se například odráželo ve finančním protěžování některých regionů, a to především v oblasti řešení sociální politiky, která nabývala na intenzitě v podobě nedostatku bytů pro obyvatelstvo, které se do těchto nových jádrových oblastí přesouvalo za prací.

3.) Postindustriální období jako časový úsek je v předkládané práci ohraničen lety 1991-2001, jedná se tedy pro české země o období po pádu komunistického režimu a nastolení demokracie. V obecné rovině je primárním charakteristickým znakem pro postindustriální období proces globalizace a rozvoje hierarchizace mezinárodních (politických a obchodních) vztahů. V pojetí Bičík, Bláha, Anděl (2019), tak můžeme tento proces chápat, jako jistý druh propojení světového systému, a to nejen na bázi politické, ale především i ekonomické, ve které dominují především služby a informace. Jako další charakteristické znaky tohoto období můžeme opět uvést poměrně silnou dynamiku společnosti, která již není předurčována přírodním determinismem. Postindustriální období v českém prostředí přinášelo změny nejen v oblasti sociální, ale především v oblasti

politické a hospodářské, kdy na jedné straně se Česká republika snažila o integraci v mezinárodním politickém systému po pádu bipolárního rozdělení světa, ale také o zavedení tržního hospodářství v národní ekonomice a dalších jiných změn, které probíhají do současnosti.

Z hlediska analýzy vývoje populační diferenciacie Libereckého kraje, bylo v rámci provedeného výzkumu využito dílčích faktorů, které v průběhu sledovaného období měly vliv na populační vývoj. Mezi tyto dílčí faktory vlivu na populační vývoj byly zařazeny: vliv železniční sítě, administrativní funkce a hierarchického postavení jednotlivých obcí Libereckého kraje. Tyto zmíněné dílčí faktory jsou dále porovnávány ve dvou vzájemných rovinách, a to konkrétně v rovině mikroregionální a v rovině regionální. Pojem mikroregiony označuje v práci jednotlivé SO ORP Libereckého kraje v současné podobě jejich území, a to i s přenesením do analýzy historického vývoje. Důvodem tohoto rozčlenění je možná komparace s již vytvořenými pracemi. V návaznosti na zmíněné dílčí faktory, dochází k jejich bližšímu přiblížení. Konkrétně vliv železniční sítě na populační vývoj je koncipován dle Auerhan (1934), který analyzoval tuto problematiku jako komplexní jev a rozlišil několik rovin v rámci kategorizace sídel na: sídla s vícenásobným železničním uzlem, sídla se čtyřnásobným uzlem, sídla s trojnásobným železničním uzlem, sídla s průjezdem stanice a sídla bez železniční zastávky.

Vliv administrativní funkce na populační vývoj vychází z prostudovaných map správního rozčlenění českých zemí od roku 1869 do současnosti. V některých případech bylo nutné brát zřetel na skutečnost vícero změn správního rozdělení českých zemí ve sledovaném časovém úseku, kdy vždy bylo převzat ten model správního rozdělení, který trvalo po většinu času sledovaného období. Z hlediska přehlednosti, byla jednotlivá období rozdělena dle podobného stylu, jako tomu bylo v rámci industriálního a postindustriálního období. Zároveň by bylo možné tyto dílčí faktory v analytické části, v rámci hierarchizace, označit jako sekundární.

Posledním dílčím faktorem, je vliv samotného hierarchického postavení sídel v rámci sídelního systému Libereckého kraje, které je inspirováno prací Hampla a kol. (1987), a souvisí se vznikem velikostní hierarchizace sídelního systému zkoumané oblasti. V praktickém měřítku dochází k rozdělení obcí zkoumaného vzorku Libereckého kraje podle populační velikosti, která je uvedena v rámci indexů vůči obci s největším počtem obyvatel (která má index 100), v daném časovém úseku (v konkrétním roce sčítání obyvatelstva). Velikostní hierarchizace v našem šetření vypadá následovně: 1., 2. – 4., 5. –

12., 13. -34. a 35. – 69. Zároveň pro názornější vyjádření a potlačení vlivu nejpočetnější obce je dále vytvořena další velikostní hierarchizace obcí, ve které je odebrána obec s největším počtem obyvatelstva (obce na 2. – 4. místě mají nyní index 100).

Primárními faktory v analýze zkoumané problematiky jsou vybrané demografické ukazatele, jejíž inspirace byla nalezena v již vytvořených pracích (viz Klučka 2016, Kněžíčková 2017 a Fikarová 2018). Mezi tyto demografické ukazatele, kterým budou věnovány následující řádky, by bylo možné uvést: index změny počtu obyvatel územního celku, relativní index změny počtu obyvatel územního celku a variační koeficient územního celku.

Prvním ukazatelem, na který se blíže zaměříme, je *index změny počtu obyvatel územního celku* (IZ), který v praktické rovině vyjadřuje růst populace v určitém časově vymezeném úseku. Vypočítává se jako podíl číselného údaje znázorňující počet obyvatel ve zkoumané oblasti v roce konečného sčítání obyvatel a počtu obyvatel ve zkoumané oblasti v roce počátečního sčítání obyvatel, kdy vše je na závěr vynásobeno 100, čímž získáváme relativní číselný údaj. Výsledkem je poté, již zmíněný, relativní číselný údaj, který nám vyjadřuje, jestli zkoumaná oblast byla v konkrétním časovém úseku populačně růstovou nebo ztrátovou.

Index změny počtu obyvatel územního celku:

$$IZ = \frac{K_o}{P_o}$$

K_o = počet obyvatel územního celku v konečném období sčítání obyvatel

P_o = počet obyvatel územního celku v počátečním období sčítání obyvatel

Druhým demografickým ukazatelem se stal *relativní index změny počtu obyvatel územního celku* (RIZ), který znázorňuje vztažnost populačního vývoje vybraného mikroregionu k jeho hierarchicky nadřazenému územnímu celku v určitém časovém období (v našem případě vztah populačního vývoje SO ORP v podobě mikroregionu k regionu Libereckého kraje). Výpočet probíhá opět jako podíl, kdy v čitateli dále nalezneme podíl počtu obyvatel mikroregionu v konečném období sčítání obyvatel a počtu obyvatel mikroregionu v počátečním roce sčítání obyvatel, zatímco ve jmenovateli najdeme podíl počtu obyvatel kraje v konečném roce sčítání obyvatel a počtu obyvatel kraje v počátečním roce sčítání obyvatel. Výsledkem je opět relativní číselný údaj, který vychází ze stratifikace

Nováčka (2004), který vypadá následovně: výrazně nižší růst/vyšší pokles = 0,851 a méně, mírně nižší růst/vyšší pokles = 0,851-0,950, průměrný růst/pokles = 0,951-1,050, mírně vyšší růst/nižší pokles = 1,051-1,150, výrazně vyšší růst/nižší pokles = 1,151 a více.

Relativní index změny počtu obyvatel územního celku:

$$RIZ = \frac{Kmk/Kmp}{Pkk/Pkp}$$

Kmk = počet obyvatel mikroregionu v konečném roce sčítání obyvatel

Kmp = počet obyvatel mikroregionu v počátečním roce sčítání obyvatel

Pkk = počet obyvatel kraje v konečném roce sčítání obyvatel

Pkp = počet obyvatel v počátečním roce sčítání obyvatel

Zároveň byl dle vzoru ostatních prací (viz Klučka 2016, Kněžíčková 2017 a Fikarová 2018) zřetel i údaj hustoty zalidnění, který byl využit nejen na možnou komparaci výsledků, ale především jako způsob vymezení hierarchizace postavení mikroregionů, která je vypočítána z odchylky hustoty zalidnění mikroregionu k hustotě zalidnění kraje. Strukturalizace postavení regionů dle odchylek vychází z již zmíněných prací a vypadá následovně: odchylka více než -15,0 % (periferní makroregion), odchylka -15,0 až -5,1 % (spíše periferní mikroregion), odchylka -5,0 až 5,0 % (neutrální mikroregion), odchylka 5,1 až 15,0 % (spíše jádrový mikroregion), odchylka více než 15,0 (jádrový mikroregion).

Posledním ukazatelem je *variační koeficient územního celku* (MP), který dále pracuje s ukazatelem hustoty zalidnění a vypočítává se jako podíl hustoty zalidnění nejméně osídleného mikroregionu a hustoty zalidnění nejhustěji osídleného mikroregionu, a dále je vše opět vynásobeno číslem 100. Variační koeficient vyjadřuje ve svém výsledku komplexní populační vývoj analyzovaného mikroregionu. Hampl (2003) v návaznosti na tento dílčí ukazatel, na základě jednotlivých výpočtů a vlastního výzkumu, navrhl i samotnou strukturalizaci, která zní takto: typ klasických periferií, typ nových periferií, typ stabilizovaný a typ růstový.

Pro typ klasických periferií je charakteristický klesající tendence v rámci populačního vývoje za celé sledované období. V případě typu nových periferií se jedná o mikroregiony, ve kterých dominantní úlohu sehrál textilní průmysl a navíc, byly tyto regiony postiženy odsunem německého obyvatelstva po 2. světové válce. Stabilizovaný typ je charakteristický střídáním období populačně růstových a klesajících, a to bez výraznější změny počtu obyvatel mezi počátečním a koncovým sledovaným rokem časového úseku.

Závěrečný růstový typ vykazuje během celého sledovaného období růstové tendence populačního vývoje a zároveň dominantní úlohu v rámci tohoto vývoje sehrál textilní průmysl.

Variační koeficient územního celku:

$$MP = \frac{HzMmin}{HzMmax}$$

HzMmin = hustota zalidnění nejhustěji osídleného mikroregionu

HzMmax = hustota zalidnění nejméně osídleného makroregionu

Z hlediska lepší přehlednosti jsou dále do práce zakomponovány i mapové výstupy, které byly pro tyto účely vytvořeny v programu ArcMap 10.2.

3. Determinanty populačního vývoje

Fyzicko-geografické a socioekonomické ukazatele výrazně ovlivňovaly, a i v současnosti ovlivňují populační vývoj na území Libereckého kraje. V rámci historického vývoje zkoumaného regionu bychom mohli poukázat na skutečnost, že v prvotní fázi vývoje osídlené převládaly determinanty fyzicko-geografické, a to konkrétně v podobě fyzicko-geografické charakteristiky Libereckého kraje, kdy vývoj osídlení byl limitován reliéfem oblasti. V následujících dějinných fázích se převládajícími determinanty staly ty socioekonomické, které se především po překonání geografického determinismu a jeho vlivu na populační vývoj staly určujícími a jejich působnost ovlivňovala systém osídlení Libereckého kraje až do současnosti.

3.1 Fyzicko-geografické determinanty populačního vývoje

Území Libereckého kraje je z pohledu fyzicko-geografického velmi pestrá oblast, což potvrzuje již samotná výrazná členitost reliéfu, kdy nejvyšším místem zkoumané oblasti se stala Krkonošská hora Kotel (1435 m n. m.), zatímco nejnižším položeným místem je hladina řeky Smědá u obce Černousy (208 m n. m.). V rámci kategorizace a členění bychom se na následujících řádcích zaměřili na geomorfologickou, geologickou, klimatickou, pedologickou, hydrologickou a ekologickou charakteristiku.

Z pohledu geomorfologického, bychom mohli konstatovat, že se zkoumaná oblast nachází na samém rozhraní dvou geomorfologických soustav (subprovincií), a to konkrétně soustavy Krkonoško-jesenické a České tabule. V rámci hierarchizace obě subprovincie náleží do provincie Česká vysočina, jejíž nadřazenou jednotkou je geomorfologický subsystém Hercynská pohoří, která můžeme dále zařadit do Hercynského geomorfologického systému.

Jistý druh pestrosti prokazuje i geologická stavba zkoumané oblasti, a to v návaznosti na rozmanitost hornin, které můžeme rozčlenit od starohorního po čtvrtohorní stáří. Bližším zaměřením na konkrétní jednotlivá geologická období a horniny, můžeme konstatovat, že v případě období starohor se především jednalo o svory, migmatity a ruly. V období prvohor do geologické skladby zkoumané oblasti přibily usazené horniny, hlubinné vyvřeliny (žuly) a horniny sopečného původu. Dále bychom mohli do tohoto výčtu zahrnout některé horniny těchto vyjmenovaných skupin, které podléhaly metamorfóze (především břidlice a křemence). V období druhohor byla dosavadní horninová skladba Libereckého kraje

obohacena v primární rovině o další usazené horniny, mezi kterými bychom mohli jmenovat pískovce, opuky, jílovce a slínovce. Pro období třetihor bylo charakteristické obohacení geologické stavby zkoumané oblasti o usazené horniny (šterky) a sopečné horniny (čedič). V období čtvrtohor docházelo ke střídání dob ledových (glaciálů) a meziledových (interglaciálů) s tím, že od severu Evropy k jihu postupoval pevninský ledovec, který ve svém nejdelším období zasahoval až do zkoumané oblasti, která se tak mohla označit jako hraniční. Pevninský ledovec se v tomto případě stal dalším významným činitelem, který měl vliv na modelaci a skladbu hornin, což se projevovalo především při jeho ústupu a transportaci hornin, které přerýly horniny původní.

Na klimatickou charakteristiku zkoumané oblasti má především vliv již zmíněná výrazná členitost reliéfu, a také srážkový stín (který vytvářejí především Jizerské a Lužické hory), který vytvářejí především horské soustavy na severu zkoumané oblasti. Výsledkem těchto vlivů jsou i poměrně výrazné teplotní rozdíly, které se projevují primárně v severo-jížním gradientu. V severních severní části Libereckého kraje se především jedná o horské oblasti (chladné a vlhké), zatímco jižní část je více nížinatá (teplá a suchá). Mezihorské a podhorské oblasti vytvářejí přechodný klimatický prostor. Na základě klimatického rozčlenění se v Libereckém kraji celkově nachází 9 klimatických oblastí, z toho 6 mírně teplých a 3 chladné. Průměrné roční teploty se pohybují okolo 7 °C (v horských oblastech ještě méně). V případě rozložení srážek bychom mohli hovořit také o severo-jížním gradientu, avšak v rámci srovnání k celorepublikovému průměru, Liberecký kraj nikterak nevybočuje. Klimatické podmínky zkoumané oblasti byly do nedávné minulosti ovlivňovány ještě průmyslovými závody, které se nacházely jak na české, tak hlavně na německé a polské sousední straně (hlavně hnědouhelné elektrárny).

V případě pedologie a sledování rozložení půd v Libereckém kraji v rámci základní charakteristiky půdních typů, bychom mohli poukázat na fakt, že v převážně horských oblastech se jedná o půdy podzolové, které vznikají procesem podzolizace a jsou velmi neúrodné. V přechodných oblastech směrem na jih se nacházejí poměrně zamokřené půdy, které z hlediska úrodnosti nemají zásadní význam. V jižních částech zkoumané oblasti můžeme nalézt hnědozemě a kambizemě, které jsou plně využívány k zemědělské činnosti. Pro nejbližší oblasti toků řek jsou typické ještě fluvizemě.

Z pohledu hydrologie se Liberecký kraj přímo nachází na hlavním evropském rozvodí Severního a Baltského moře. Mezi nejvýznamnější řeky zkoumané oblasti bychom mohli zařadit Jizeru, Ploučnici, Lužickou Nisu a Kamenici. Pro zadržování vody a před hrozbou případných povodní bylo v Libereckém kraji vybudováno několik nádrží, na které

navazuje poměrně nevelká rybniční soustava. Zároveň je tato oblast významnou z hlediska největšího množství zásob podzemní vody v České republice, díky čemuž, zde byly zřízeny 3 chráněné oblasti podzemních vod.

V rámci ekologické charakteristiky zkoumané oblasti bychom měli především zmínit pestrost místní přírody a výčet nejvýznamnějších oblastí, které je z tohoto důvodu chráněny státem, jelikož se v Libereckém kraji nachází 1 národní park (Krkonošský národní park), 5 chráněných krajinných oblastí (Jizerské hory, Český ráj, Kokořínsko, Lužické hory a České středohoří), 8 národních přírodních rezervací, 8 národních přírodních památek, 36 přírodních rezervací a 68 přírodních památek

3.2 Socioekonomické determinanty populačního vývoje

Základním demografickým ukazatelem charakterizující Liberecký kraj je počet obyvatel. Podle ČSÚ (2019a) žilo v Libereckém kraji v roce 2017 441 300 obyvatel, což vytvářelo zhruba 4,2 % podílu na celkové populaci ČR. V rámci celorepublikového srovnání bychom Liberecký kraj mohli zařadit mezi kraje s jedním s nejnižším počtem obyvatel vůbec, a to konkrétně na předposlední pozici (nejméně obyvatel má Karlovarský kraj). Liberecký kraj je v rámci svého správního členění rozčleněn na 4 okresy (Česká Lípa, Liberec, Jablonec nad Nisou a Semily), a dále na 10 ORP a 21 obcí s pověřeným úřadem. V celkovém souhrnu se ve zkoumané oblasti nachází 215 obcí. Podobný trend jako v případě počtu obyvatel bychom mohli například vysledovat i v rámci sídelní struktury kraje v počtu jednotlivých obcí. Vývoj počtu obyvatelstva však z dlouhodobého hlediska od 70. let 20. století vykazoval poměrně vzestupný charakter.

Při konkrétním zaměření na věkovou strukturu obyvatelstva Libereckého kraje, bylo by vhodné konstatovat, že nejpočetnější je produktivní složka populace, která za poslední léta narůstá, což je především spojeno s přílivem obyvatelstva za prací z jiných regionů, případně ze zahraničí. Zcela v souladu s celorepublikových dochází v případě Libereckého kraje ke snižování počtu obyvatel v předproduktivní složce, stejně jako tomu je v případě nárůstu obyvatelstva v postproduktivní složce.

Z pohledu hustoty zalidnění Liberecký kraj představuje nadprůměrné hodnoty oproti celostátnímu průměru (139,5 obyv./km² a 134,5 obyv./km²), což se odráží i v rámci sledování dlouhodobého vývoje tohoto zvoleného ukazatele. Při bližším zaměření na strukturu osídlení a rozmezí rozdílů mezi městským a venkovským obyvatelstvem, můžeme konstatovat, že zhruba ¾ obyvatelstva žije v prostředí městském, zatímco zbylá ¼

v prostředí venkovském. Od 90. let 20. století nabyl proces urbanizace ještě větších tendencí, jelikož docházelo k nárůstu vnitřní migrace do městského prostředí po pádu komunistického režimu, který se v rámci své hospodářské politiky snažil těmto procesům víceméně zamezovat. Opět z celorepublikového pohledu je poměr městského a venkovského obyvatelstva prakticky zcela identický s průměrem celorepublikovým.

V následujících řádcích se zaměříme na hospodářskou strukturu Libereckého kraje, která vytváří základní socioekonomický determinant. V rámci sektorového rozdělení dominuje sektor terciární (51 %), který je následován sektorem sekundárním (47 %) a primárním (2 %), což z celorepublikového srovnání představuje jistý soulad, a to až na sektor sekundární, který vykazuje vyšší zastoupení v Libereckém kraji, což je dáno historickým vývojem a tradičností přítomnosti průmyslu a průmyslové činnosti v oblasti. V primárním sektoru dominuje zemědělství a těžba. V případě zemědělství bychom mohli konstatovat, že v rostlinné výrobě je preferováno především pěstování obilnin, brambor a kukuřice, zatímco v živočišné výrobě je chován především skot, drůbež a prasata. V případě těžby, hovoříme především o těžbě stavebního kamene, sklářských písků, šterkopísku a stavebního písku.

Sekundární sektor v Libereckém kraji, jak již bylo výše konstatováno, je tradiční historickou součástí vývoje této oblasti, která sahá hluboko do 19. století. V minulosti v případě průmyslu jednoznačně dominovala textilní výroba, která však postupem času ztrácela své postavení, a to pod vlivem zaostalosti výrobních procesů a ztráty svých zahraničních odbytišť v důsledku politických změn způsobených po světových válečných konfliktech v první polovině 20. století. V současnosti sekundární sektor Libereckého kraje nabízí poměrně širokou paletu jednotlivých průmyslových odvětví, mezi kterými můžeme jmenovat průmysl potravinářský, strojírenský, gumárenský, dřevozpracující, sklářský, polygrafický a stavební průmysl. V návaznosti na výše konstatované, bychom mohli zmínit i významné podniky v Libereckém kraji, kam bychom mohli zařadit především Crystalex (výroba užitkového skla), IAC Group Czech (automobilové komponenty), Johnson Controls (autobaterie), Jablotron (zabezpečovací a komunikační systémy), Detoa (výroba hraček), G&B beads (výroba bižuterie), Preciosa (výroba křišťálového skla), Oleo Chemical (výroba bionafty), Granát Turnov (šperkařství) a TREVOS (výroba svítidel). V případě terciárního sektoru bychom mohli hovořit o poměrně rozšířené síti služeb, a to konkrétně od rekreačních, sociálních, nemocničních, až po vzdělávací. V Libereckém kraji se nachází jediná vysoká škola, a to Technická univerzita v Liberci.

Jako další významný ekonomický ukazatel, bychom mohli označit nezaměstnanost, která se v Libereckém kraji dle ČSÚ (2019b) pohybuje okolo 2,7 %. Z celorepublikového

hlediska je nezaměstnanost ve zkoumané oblasti nadprůměrná ve vztahu k průměru ČR. Valná část pracovní síly v Libereckém kraji je vázána na jeho území, avšak při pohledu na migraci za prací, nejvýznamnějším se stává směr do Středočeského kraje, kde působí nejsilněji i faktor hlavního města, a dále do blízkého zahraničí.

V obecné rovině se významným determinantem Libereckého kraje stává i jeho geografická poloha, jelikož již od minulosti tímto územím procházely významné obchodní a migrační trasy, které sice v průběhu dějin pozbyly na významu, ale jistá tradičnost je zde stále patrná. Liberecký kraj v rámci politicko-hospodářských vazeb přímo těží z polohy sousedního regionu s německými a polskými regiony. Jedná se tedy o území, jehož prostorem probíhají zahraničně obchodní vztahy České republiky s Německem a Polskem.

Závěrem, jako poslední významný determinant, by bylo vhodné zmínit dopravní infrastrukturu Libereckého kraje. V obecné rovině bychom mohli konstatovat, že dopravní infrastruktura ve zkoumané oblasti je z komplexního hlediska na poměrně dobré úrovni. Nejvýznamnější a nejdokonalejší je silniční doprava a její infrastruktura, která je zastoupena dálnicí D10 (směr Praha – Mladá Boleslav – Turnov), dále rychlostní komunikací (I/35 Liberec – Turnov), silnicemi I. třídy (I/13 Frýdlant – Liberec – Děčín – Ústí nad Labem, I/9 Česká Lípa – Mělník, I/14 Liberec – Vrchlabí – Trutnov). Rozšířenou je v Libereckém kraji také tramvajová síť, která od první poloviny 20. století propojuje například města Jablonec nad Nisou a Liberec.

V případě vodní dopravy nedochází k významné exponovanosti, jako tomu bylo v případě sousedních regionů. Místní řeky byly využívány především ke splavnění materiálů z vyšších poloh do nižších, kde docházelo k jeho zpracování, nebo byl exportován dále. Ani letecká doprava v Libereckém kraji nenabývala významnější exponovanosti, kdy zásadním faktorem byla poměrná blízkost Středočeského kraje a hlavního města Prahy. Letiště se v Libereckém kraji nachází ve městech Hodkovice nad Mohelkou, Česká Lípa a Liberec.

4. Historický kontext populačního vývoje Libereckého kraje

Populační vývoj a vývoj osídlení Libereckého kraje byl do jisté míry poměrně nerovnoměrným procesem, který byl, jak již bylo dříve konstatováno, limitován především fyzicko-geografickými bariérami přítomných pohoří. Avšak na druhou stranu se zde nacházely od dávných dob různé nejen obchodní, ale obecně migrační trasy, které využívaly různé kmeny a národy, a to především od období stěhování národů a v dobách následujících. Později se tyto významné trasy transformovaly na významné obchodní stezky, které bývaly hojně využívány především v období středověku. Postupem času se území současného Libereckého kraje stalo nástupním prostorem pro styk s nově příchozím germánským obyvatelstvem, které populačně expandovalo směrem na východ a v následujících dějinných obdobích se stalo nezanedbatelným elementem, a to nejen v pojetí kontextu českých zemí, ale i v průběhu sledovaného časového úseku. Výrazným zásahem do populačního vývoje se v novodobých dějinách stal odsun německého obyvatelstva po 2. světové válce, čímž vymizel z oblasti germánský element a začala nová éra dějin v rámci osídlení oblasti.

4.1 Populační vývoj v kraji

V poměrně dlouhém časovém období pravěku nemůžeme z dochovaných historických pramenů přesně určit, jaké kmeny nebo etnika se nacházela na území Libereckého kraje. Vše se zcela mění až v poslední fázi pravěku, a to konkrétně v době železné, která bývá v českém prostředí historiografií datována do let 750 př. n. l. až po narození Ježíše Krista. V tomto období do českého prostředí přichází kmeny Keltů, kteří vynikali nejen jako výteční válečníci, ale i jako výborní zemědělci, z čehož můžeme usuzovat, že na území dnešního Libereckého kraje byly Kelty využity především úrodnější nížinaté plochy, zatímco výše položené plochy mohly, pokud vůbec možno, plnit roli strategického a obranného prostoru. Z archeologických nálezů můžeme usoudit, že zde docházelo k provázanosti jednotlivých kultur, které ovlivňovaly keltské osídlení v českém prostoru, a to konkrétně kultura bylanská, halštatská mohylová a laténská.

V průběhu počátku nového tisíciletí započaly keltské kmeny postupem času vytlačovat kmeny germánské, které se v primární rovině orientovaly především na válečnictví, což se odrazilo také ve způsobu osídlení. Jednotlivé germánské kmeny se zaměřovaly především na zemědělsky úrodné oblasti, které svými výnosy zajišťovaly obživu, avšak zemědělská činnost nenabyla takových rozměrů rozvoje, jako tomu bylo

v dřívějším případě Keltů. Avšak v případě germánského osídlení oblasti můžeme vysledovat jisté kontakty se zahraničím, které byly transformovány v podobě válečných konfliktů s Římskou říší a ojedinělými obchodními styky.

V průběhu 4. století došlo pod nátlakem hunských kmenů z východu k procesu, který označujeme jako stěhování národů. V rámci tohoto procesu došlo k proměně etnické skladby i na zkoumaném území. Dosavadní etnikum germánské, bylo nahrazeno etnikem slovanským. O raném vývoji Slovanů nemáme dostatek historických pramenů, kdy jejich zlomky se objevují až v 7. století, a to konkrétně z oblasti zahraniční provenience, kdy docházelo ke kontaktům Franské říše s novým státním útvarem slovanských kmenů (Sáмова říše), pod vedením franského kupce Sáma. Tato říše pokrývala prakticky značnou část českého území a pokračovala severním směrem podél toku řeky Labe. V tomto období bychom mohli hovořit o prvotní integraci zkoumané oblasti do celistvého celku s ostatními českými regiony.

Sáмова říše měla však poměrně krátkou dobu trvání, jelikož po Sámově smrti se prakticky záhy rozpadla a její nástupkyní se stala až v průběhu 9. století Velkomoravská říše. Námí zkoumaná oblast se v tomto období stala periferní oblastí Velkomoravské říše, která byla pod neustálým tlakem sousední, nyní již Východofranské říše a mohla plnit především úlohy obranného charakteru. Zároveň v průběhu druhé poloviny 9. století a více v 10. století se zkoumaná oblast stále více dostává pod vliv přemyslovských knížat, kteří svoji moc upevňují z bližší oblasti dnešních středních Čech (i když formálně tato knížata byla na Velkomoravské říši do jejího zániku závislá).

Od 10. století můžeme zkoumanou oblast zařadit, jako zcela integrovanou do českého knížectví, i když stále přeci jen plnila roli obranného regionu, avšak stále více docházelo k osidlování nížinných oblastí a zakládání prvních měst. Opravdová populační expanze spolu s expanzí zakladatelské činnosti přichází až ve 13. století, kdy z popudu českého krále Přemysla Otakara II. dochází k příchodu kolonistů z německých zemí, kteří měli za úkol kolonizovat poměrně málo osídlené pohraniční oblasti českého království. Fialová a kol. (1996) dokládá, že se jednalo o razantní změnu v etnickém složení pohraničních oblastí českých zemí (zejména severozápadní, severní a severovýchodní Čechy), kdy se nově příchozí němečtí kolonisté stávali v některých oblastech dokonce majoritní populací, čímž byly položeny základy problémů ústících v daleké budoucnosti česko-německého vzájemného soužití.

V průběhu klidného 13. a 14. století se námí zkoumaná oblast, stávala stále exponovanější v rámci českého království, jelikož tudy procházely významné obchodnické

stezky směrem do lužické Žitavy a polské Vratislavi, což s sebou přinášelo rozkvět zakladatelské činnosti a rozvoje především řemeslnické výroby. Období rozkvětu však bylo přerušeno na počátku 15. století náboženskými konflikty, které vyústily v husitské války (1419-1436). Během těchto válek byla oblast dnešního Libereckého kraje několikrát vydrancována husitskými vojsky a v pozdějších fázích husitských válek se tato oblast stala předmostím pro výpady husitských vojsk do Lužice a Saska. Mimo válečných konfliktů měly vliv na populační vývoj oblasti i velmi časté morové epidemie (které se v několika časových intervalech objevovaly až do 17. století).

V 16. století přichází do zkoumané oblasti další vlna německé kolonizace, jak dokládá Fialová a kol. (1996), tento v pořadí druhý masivní příchod německého obyvatelstva byl způsoben vylidněním českého pohraničí (náboženské války, morové epidemie), avšak specifický byl v tom, že nově příchozí němečtí osadníci začali osidlovat i dosud vyšší neobydlené polohy, což bylo základní odlišností oproti kolonizaci, která probíhala v období vrcholného středověku. Dalšími odlišnostmi bylo, že u této kolonizace byl prakticky zcela upozaděn charakter zemědělské činnosti, jako charakteristický způsob obživy pro zkoumanou oblast. Zcela nově se rozvíjela především těžba nerostných surovin, železářství, sklářství a lesnictví. Specifikem, které bylo pro budoucí populační vývoj zlomové, byl postupný rozvoj textilní výroby.

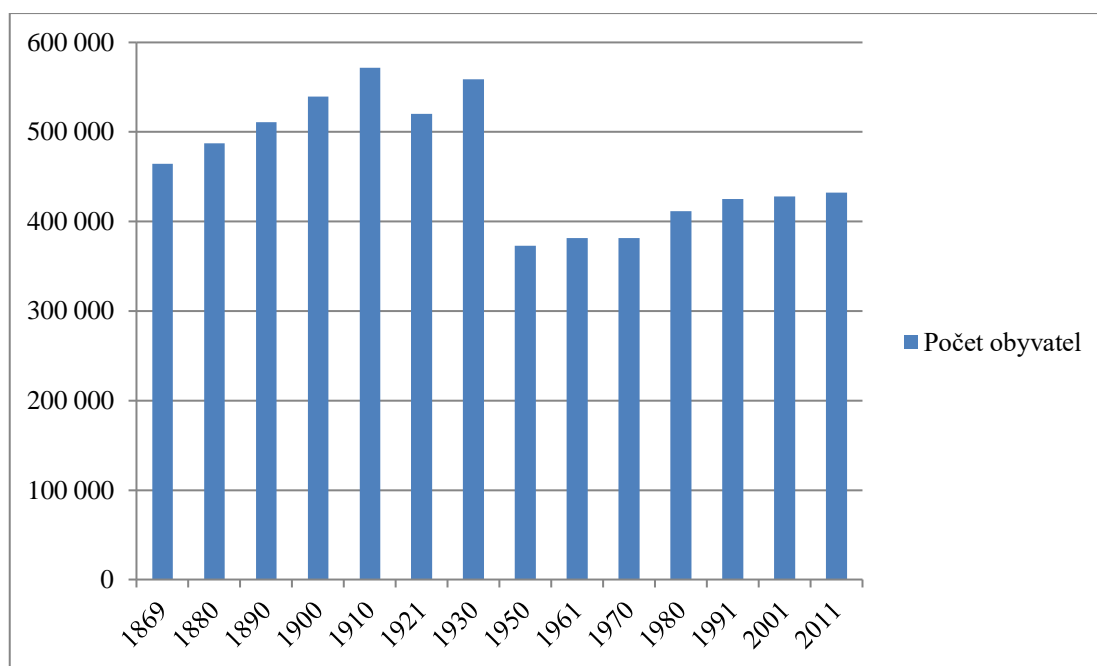
V období 17. století dochází opět k pozastavení populačního vývoje zkoumané oblasti, a to z důvodu probíhající třicetileté války v letech 1618-1648, která probíhala převážně na českém území. Tento válečný konflikt nebyl spojen jen s válečnými utrpeními, ale i novými vlnami morových epidemií, které byly konfliktem způsobeny. Po skončení válečného konfliktu v roce 1648 dochází ve zkoumané oblasti k populačnímu růstu, který podpořil rozvoj především textilní výroby v celých severních Čechách, a to konkrétně v odvětvích vlnářské a plátenické výroby. Rozvoj po třicetileté válce dále zažilo i sklářství.

Fialová a kol. (1996) označuje 18. století jako století, které předznamenalo přechod tradiční společnosti k moderní, což se odráželo především v oblasti hospodářského rozvoje, jelikož právě v této době byl nastartován proces protoindustrializace severních Čech, které se později staly hospodářskou jádrovou oblastí českých zemí. Mezi důvody, proč se námi zkoumaná oblast stala z hospodářského pohledu jádrovou oblastí českých zemí, bychom mohli dle Fialové a kol. (1996), zařadit tradičnost a zkušenosti s výrobou, dostatek kvalifikované pracovní síly, modernizaci výroby a rozsáhlé aktivity, které byly vázány na stále více se rozvíjející městské prostředí. Tento rozvoj se především odrážel v nových

podnikatelských aktivitách v pohraničních oblastech, které nebyly závislé na starých právních normách, pocházejících z období středověku.

V průběhu 19. století dochází k populačnímu rozvoji ve zkoumané oblasti (viz graf 1) způsobeného od 40. let 19. století v českých zemích průmyslovou revolucí a industrializací. Jakubec, Jindra (2006) dokládají, že největší populační rozvoj byl právě v oblasti severních Čech, jelikož patřily mezi jedny z průmyslově nejvyvinutějších oblastí (především stále se rozvíjející textilní výroba).

Graf 1: Vývoj počtu obyvatel v Libereckém kraji v letech 1869-2011

Zdroj dat: ČSÚ (2015), vlastní zpracování

Industrializace severních Čech byla poměrně nerovnoměrným procesem, na který měla zásadní vliv odvětvová, ale i územní struktura. Zkoumaná oblast, se v rámci rozdělení na industriální oblasti, nacházela v severočeské industriální oblasti (Jakubec, Jindra 2006). Severočeská industriální oblast se ve svých počátcích rozvíjela poměrně homogenně (orientace především na lnářskou výrobu), avšak v průběhu procesu industrializace, stále více nabýval na intenzitě ráz heterogenní (vlnářská, lnářská, bavlnářská, železářská a sklářská výroba). Populační expanze a proces industrializace šel ruku v ruce s dalším faktorem, a to rozvojem železniční sítě, o kterém budeme hovořit v následujících kapitolách.

20. století přineslo mnoho politických, hospodářských a sociálních změn, které se ve zkoumané oblasti přímo i nepřímě projevovaly. Prvním zlomem se stala 1. světová válka, která citelně zasáhla do populačního vývoje, a to především odvedy branců a ztrátou

zahraničních trhů pro zdejší především textilní a sklářskou výrobu. Po válečném konfliktu na troskách bývalého Rakousko-Uherska vznikl nezávislý československý stát, jehož existenci nechtěly respektovat početné německé menšiny v českém pohraničí, což se projevilo v odtržení pohraničních oblastí v roce 1938, které byly Mnichovskou dohodou připojeny k nacistickému Německu. Z pohraničních oblastí vznikla říšská župa Sudety, která měla své centrum v Liberci. Po 2. světové válce se nejpálčivější problematikou stal odsun německého obyvatelstva a následné osídlovací procesy, které probíhaly s výraznější intenzitou po roce 1948, kdy monopol státní moci získala komunistická strana.

V průběhu let 1948-1989 započal významový hospodářský úpadek zkoumané oblasti, který se projevoval přeorientováním výroby a zahraničně obchodních aktivit východními směry, což se postupem času projevilo na postupném zaostávání procesu výroby v rámci světových měřítek. Doprovodným jevem bylo postupné vylidňování periferních oblastí a posilování procesu urbanizace, což se ještě více projevuje v současnosti (jelikož možnost pohybu obyvatelstva byla komunistickým režimem limitována). Po roce 1989 dochází k populačnímu růstu Libereckého kraje, jenž byl především způsoben hospodářskou transformací, které s sebou přinesla v rámci změny odvětvové struktury, zcela nové pracovní příležitosti pro obyvatelstvo.

4.1 Kontext populačního vývoje na území Česka

Historický vývoj jednotlivých krajů České republiky, v podobě kategorizace meziregionální diferenciaci z pohledu populačního vývoje (tabulka 1), přibližuje vytváření jádrových a periferních regionů v časovém úseku 11. – 21. století. V průběhu 11. století se zkoumaná oblast z pohledu populačního vývoje jevila jako zcela periferní, což byla především způsobeno fyzicko-geografickými podmínkami regionu, a dále skutečností, že hlavním katalyzátorem populačního vývoje se stala až o dvě století později německá kolonizace. Tento kolonizační proces nebyl však v středoevropském kontextu ojedinělým, jelikož současně probíhala německá kolonizace i v západních oblastech současného Polska. Z pohledu nejen pozitivního populačního vývoje, ale i hospodářského, byla německá kolonizace pro české prostředí prospěšnou, jelikož jako uvádí Fialová a kol. (1996), tak nově příchozí německé obyvatelstvo se již neorientovala v primárním pohledu na zemědělskou činnost, jako české obyvatelstvo, ale rozvíjelo především řemeslnickou výrobu a přinášelo pokrok v oblasti výrobních postupů. V tomto období nacházela zkoumaná oblast především svou úlohu v roli obranného pásma před případnými vojenskými vpády ze sousedního Saska.

nastala v závislosti na nové vlně německé kolonizace. Tento populační nárůst nebyl výrazně limitován třicetiletou válkou, jelikož zkoumaná oblast se ve valné většině nacházela v rámci frýdlantského vévodství pod patronací vrchního velitele císařských vojsk Albrechta z Valdštejna. Oproti ostatním regionům se území Libereckého kraje nacházelo po skončení válečného konfliktu ve větší výhodě, související s uchráněním od plenění a zachování si protoindustriálního potenciálu., který byl v některých regionech válečnými střety eliminován.

V polovině 18. století se území Libereckého kraje stalo plně jádrovou oblastí v rámci Čech, a to spolu s územím Královehradeckého kraje. Královehradecký kraj si toto své postavení udržel do poslední čtvrtiny 19. století, kdy byl nahrazen krajem Ústeckým. Oba tyto zmíněné kraje v tomto období doplnily hlavní město Prahu. Populační vývoj zkoumané oblasti byl v 18. století stále více vázán na hospodářský rozvoj regionu, který byl umocněn přítomností kvalifikované pracovní síly a modernizací výroby, která byla stále více provázána s městským prostředím.

Protoindustriální potenciál zkoumané oblasti byl v rámci Čech plně využit od poloviny 19. století, s příchodem průmyslové revoluce a industrializace českých zemí. V tomto období se stále větším katalyzátorem populačního růstu staly efektivní a poměrně modernizační způsoby výroby v oblasti textilního a sklářského průmyslu. Tento populační a hospodářský růst přetrval s menšími výkyvy v období 1. světové války. V průběhu 19. století docházelo i k napjatějším vztahům v rámci německo-českého soužití na území Libereckého kraje. Soužití obou etnik bylo do 19. století poměrně stabilní, což se změnilo pod vlivem nacionalismu, který položil základ separace obou společností. Jakubec, Jindra (2006) dokládají, že německo-české soupeření probíhalo v oblasti politické, ekonomické a kulturní, což bylo podpořeno i skutečností, že hospodářská exponovanost pohraničních oblastí začala postupně slábnout, a to na úkor vnitrozemí, které bylo v převážné míře české. Německý kapitál si však ponechával stále významnou roli v prostředí hospodářství českých zemí.

Národnostní soupeření se plně projevilo po skončení 1. světové války v roce 1918, kdy vznikl nový československý stát. V novém státě nastala i změna společenská, ve které se ze sekundárního českého národa, v rámci Rakousko-Uherska, stal národ primární. Janák, Hledíková, Dobeš (2005) uvádí, že německé obyvatelstvo v pohraničí se neustále snažilo o separaci od nově vzniklého československého státu. Tyto nepřátelské německé aktivity proti nově vzniklému státu se v pohraničí projevily prakticky ihned po vyhlášení nezávislosti Československa. V této době vznikly německé pohraniční provincie Böhmerwaldgau, Sudetenland, Deutschböhmen a Deutschsüdmähren, které požadovaly připojení

k Německému Rakousku, a jejich odpor byl zlomen až československým vojenským obsazením pohraničních oblastí.

Meziválečné období bylo pro zkoumané území Libereckého kraje v celorepublikovém kontextu poměrně příznivým, i když se již projevovala postupná stagnace regionu, která byla spojena především s hospodářským úpadkem, který započal již v období vypuknutí 1. světové války. Mezi hlavní důvody hospodářské stagnace oblasti, která měla zásadní vliv na populační vývoj, je možné zařadit především ztrátu zahraničních odbytišť hospodářské výroby a odbytišť, která nabízel společný trh bývalého Rakouska-Uherska. Překonání těchto překážek ve 20. letech 20. století však bylo záhy zničeno hospodářskou krizí, která vypukla v roce 1929 a předznamenala postupný úpadek zkoumané oblasti, což bylo umocněno i příchodem 2. světové války.

V roce 1938 došlo k odtržení českého pohraničí (Sudet) a jeho připojení k nacistickému Německu. Po porážce Německa ve 2. světové válce a z rozhodnutí vítězných velmocí na konferenci v německé Postupimi v srpnu 1945 došlo k souhlasu odsunu německého obyvatelstva z obnoveného Československa. Fialová a kol. (1996) dodává, že z historického pohledu se jednalo o největší migraci, kterou české země zažily. Odsun německého obyvatelstva probíhal v letech 1945-1947, a to ve 3 fázích. 1. fáze bývá označována jako „*neorganizovaný odsun*“, kdy bylo odsunuto 660 tisíc obyvatel německé národnosti. 2. fáze je označována jako „*organizovaný odsun*“. V této fázi bylo odsunuto 2,3 milionu obyvatel německé národnosti. Poslední 3. fáze je označována jako „*dodatečný odsun*“, kdy bylo odsunuto ještě 80 tisíc obyvatel německé národnosti (Fialová a kol. 1996). Z pohledu populačního vývoje byl odsun německého obyvatelstva citelnou ranou, a to především s ohledem na ztrátu hospodářského potenciálu pohraničních oblastí českých zemích.

V období socialismu po roce 1948 docházelo v návaznosti na centrálně plánovanou ekonomiku k podpoře těch regionů, které byly strategické z hlediska přijaté vládní koncepce, která se soustředila především na těžký průmysl. Na území Libereckého kraje v tomto období docházelo k hospodářské stagnaci, která ovlivnila postavení zkoumané oblasti v rámci celorepublikového kontextu. Hlavními důvody této stagnace byly populační ztráty, způsobené odsunem německého obyvatelstva po 2. světové válce, a stagnace zdejšího textilního a sklářského průmyslu v rámci nové politiky vládnoucí komunistické strany, kdy prakticky veškerá výroba byla orientována na země východního bloku. V rámci politických změn, které nastaly v roce 1989, a které byly spojeny s hospodářskou transformací a přijetím systému tržního kapitalismu, docházelo k trvalému populačnímu růstu Libereckého kraje.

Tento populační růst byl spojený s transformací hospodářské struktury kraje, ve které již dominující složkou nebyl textilní a sklářský průmysl. Liberecký kraj se stal více exponovanějším z pohledu možností nabídky především nově vzniklých pracovních pozic, které způsobily migraci obyvatelstva za prací i ze sousedních regionů. Po roce 1989 byl také nastartován proces postupného zlepšování pozice hospodářské významnosti území Libereckého kraje.

5. Analýza regionální diferenciace populačního vývoje Libereckého kraje

Populačního vývoj Libereckého kraje prošel v průběhu dějin poměrně citelnými zásahy, a to nejen z hlediska regionální diferenciace, ale i celkového charakteru území. Liberecký kraj je tak možno přiřadit ke krajům České republiky, ve kterých byl populační vývoj a jeho diferenciace ve valné většině utvářen německým obyvatelstvem, které se v okrajových částech území stávalo majoritním. Nastartování procesu osídlení kraje německým obyvatelstvem je tak spojeno s procesem kolonizace obyvatelstva v období vrcholného středověku a ohraničeno odsunem německého obyvatelstva po 2. světové válce, kdy ve zkoumaném území byl zcela eliminován německý faktor a populační vývoj započal zcela novou etapou. Tato etapa byla limitována doosídlováním oblasti českým obyvatelstvem z vnitrozemí. V předchozích kapitolách jsme se orientovali především na znázornění obecného trendu populačního vývoje ve zkoumané území Libereckého kraje, zatímco na následujících řádcích se budeme věnovat detailnější analýze jednotlivých historických období, které jsou rozdělena na období předindustriální, industriální a postindustriální, a to v návaznosti na zvolené faktory, které hrály zásadní roli v průběhu diferenciace populačního vývoje Libereckého kraje.

5.1 Předindustriální období

Analýza diferenciace populačního vývoje Libereckého kraje v předindustriálním období je problematická, jelikož se v námi studované problematice nemůžeme opřít o statistické údaje, které pro toto období zcela chybí. V mnohých případech mohou být statistické údaje zcela zavádějící, avšak jsou vytvářeny pouze pro makroregionální struktury, nikoliv pro námi zkoumanou strukturu mikroregionální. V případě analýzy předindustriálního období se tak hlavní oporou výzkumu stává odborná literatura.

Pro prvotní středověké osídlení Libereckého kraje bylo charakteristické, že zcela podléhalo geografickému determinismu. Osídlovány byly především nižší přístupné podhorské oblasti, zatímco horské oblasti osídlovány prakticky nebyly. Od 10. století byl brán zřetel na především strategické hledisko jednotlivých mikroregionů, což souviselo s vývojem a ovládním nově se rodících hradské soustavy, co by obranného prostoru před vpády ze zahraničí. Přírodní podmínky se projeví i v samotné poloze zkoumaného území Libereckého kraje, které se nacházelo na hranicích s německými a polskými zeměmi.

V období vlády dynastie Přemyslovců, od 10. století, byly budovány obchodní trasy, jejíž orientace se ubírala dvěma základními směry, a to na německé země (Sasko) a polské knížectví (Vratislav). Při zaměření se na samotný charakter diferenciacce populačního vývoje pro období raného středověku (9. – 11. století), je vhodné dle Boháč (1987) konstatovat, že počet obyvatelstva v Čechách, se v odhadech pohyboval v rozmezí 200–400 tisíc obyvatel, avšak minimální zlomek z tohoto počtu se nacházel ve zkoumané oblasti. Z hlediska hustoty zalidnění vyplývá, že největší hustota zalidnění se pohybovala pro 11. století v oblasti povodí řeky Jizery, zatímco nejmenší, jak již bylo řečeno, se nacházela nejen v horských oblastech Jizerských hor a části Krkonoš, ale i v oblastech podhorských. (Fialová a kol. 1996). Z toho je možné usuzovat, že pro toto období patřily mezi mikroregiony s nejvyšší hustotou zalidnění především Turnov a Semily.

V období vrcholného středověku (13. – 14. století) došlo k nástupu procesu německé kolonizace. Nové obyvatelstvo přicházelo z německých pohraničních oblastí Bavorska, Saska a Slezska. Kolonizace pohraničních oblastí vycházela z požadavků panovnického rodu Přemyslovců. Hlavním cílem německé kolonizace byla v primární rovině především snaha o hospodářský rozvoj dosud zaostalejších oblastí království. Migrace nově příchozího obyvatelstva, dle Čihulová (2017), byla přínosnou hned ve dvou rovinách. Německé obyvatelstvo stávalo nejen potřebnou další pracovní silou, ale především i nositelem nových technologií (a právních okruhů), které se stávaly motorem rozvoje pohraničních oblastí. V rámci porovnání je možné využití statistických odhadů Boháče (1987), které ukazují na růstový trend počtu obyvatel v Čechách. V období vrcholného středověku se počet obyvatel pohyboval v rozmezí 600-900 tisíc obyvatel. K razantní změně docházelo i z hlediska mikroregionální územní struktury obyvatelstva Libereckého kraje, což znázorňuje hustota zalidnění kraje, které byla největší v nejnižnějších oblastech zkoumaného území, avšak razantní nárůst byl zaznamenán ve všech podhorských oblastech, tudíž minimální hustotu zalidnění, dle Fialová a kol. (1996), v období vrcholného středověku vykazovaly pouze horské oblasti regionu.

K další výrazné změně, v rámci populačního vývoje a jeho diferenciacce, došlo v průběhu pozdního středověku (15. století). Pod náporom společenských změn a požadavků náboženských reforem vyeskalovalo napětí ve společnosti, které zažehlo husitské války (1419-1436). Tento válečný konflikt byl příčinou depopulačního charakteru nejen zkoumané oblasti Libereckého kraje, ale i v celých Čechách. Zatímco v sekundární rovině populační vývoj byl ovlivňován hladomory a epidemiemi nemocí (hlavně morové epidemie, které citelně zasáhly především velká města). Různé epidemie nemocí se začaly objevovat jako

doprovodný faktor válečného konfliktu. Mezi nejpostiženější náležely oblasti, které byly přímo vystaveny válečným střetům, či oblasti, které byly výhodné ze strategického hlediska a stávaly se tak zdrojem veškerých potřeb pro vojenské oddíly. V případě námi zkoumané oblasti se obě dříve zmíněné predispozice spojily v jednu, jelikož oblast Libereckého kraje byla využívána, jak ze strategického hlediska (pro výpady do znepráteleného zahraničí), tak i jako dějiště vojenských akcí, které byly spojeny především s příchodem křížáckých vojsk ze zahraničí a následnými výpady husitských vojsk především do německých zemí.

Dalším významným faktorem, který zapříčinil celkovou regresi populačního vývoje, byly morové epidemie, které se v českém prostředí objevovaly již od poloviny 14. století, avšak nejvíce vln těchto epidemií proběhlo právě v 15. století. Pánek, Tůma a kol. (2018) dokládají, že i přes probíhající válečné konflikty spjaté s nábožensky reformním hnutím, bylo toto období příznivé rozvojem obchodu z evropského do zámoří, v rámci průběhu procesu koloniálních výprav. Jednotlivé morové epidemie, hladomory a válečné konflikty, se však staly katalyzátory tvorby podmínek pro další kolonizační procesy ve zkoumaném území. Boháč (1987) uvádí, že docházelo k procesu vylidňování prakticky veškerých oblastí Čech a Moravy. Na počátku 16. století se počet obyvatel v Čechách pohyboval dle odhadů v rozmezí 500-600 tisíc.

Území Libereckého kraje v období následující po husitských válkách se delší čas vzpamatovávalo z válečného konfliktu, hladomoru a epidemií. Pánek a Tůma (2018) vyzdvihují skutečnost, že tato populační regrese způsobená husitskými válkami, vytvořila vhodné podmínky pro další fázi německé kolonizace, která se soustředila na dosud neobydlené (především horské) oblasti, ale i oblastí, ve kterých došlo k citelným ztrátám počtu obyvatel. Od počátku 16. století hrály zásadní roli na genezi populačního vývoje i další faktory, které byly především spojeny s mírovou situací v zemi a postupným obnovováním politických, ale i obchodních vztahů se zahraničím. Fialová a kol. (1996) dodává, že v 16. století docházelo k zcela novým možnostem pro rychlý populační růst, který byl spojen se systémem rozdělení výroby, kdy na zkoumaném území dominovala v horských oblastech nezemědělská výroba, zatímco v podhorských oblastech výroba zemědělská a v městských oblastech řemeslnická výroba.

Druh fáze kolonizace českých zemí probíhala od 16. století, avšak již nelze hovořit o tom, že by byla výhradně spojena s nově příchozím obyvatelstvem z německých zemí, což do určité míry platilo i nadále, ale významným se stal i proces migrace českého obyvatelstva z hustěji zalidněných oblastí českých zemí do oblastí osídlených minimálně. Především v případě Čech se jednalo o oblasti pohraniční. Kolonizační proces nabýval smíšeného

charakteru, což se v pozdějších dobách projevilo v podobě vytvoření etnických linií, které na zkoumaném území oddělovaly česky hovořící obyvatelstvo od německého, které bylo postupem času dominujícím. Primárním výsledkem druhé fáze kolonizace bylo osídlení především horských oblastí, což doplňuje Fialová a kol. (1996), která poukazuje na hlavní odlišnost od první fáze kolonizace, proběhlé ve 12. a 13. století. Ve druhé fázi osídlování pohraničí se již nejednalo o kolonizaci, která by byla primárně orientována zemědělským charakterem, ale nově vzniklými odvětvími, které byly přeneseny na zkoumané území. Kolonizace v 16. století se zcela zaměřovala na jiné zdroje lidské obživy, které nacházelo v oborech souvisejících s objevením ložisek nerostných surovin (železo, sklářské písky) a počínajícím rozvojem textilní výroby v oblasti. Zároveň Fialová a kol. (1996) předkládá nástin etnického rozložení obyvatelstva v severních Čechách v průběhu druhé fáze kolonizace, kdy německé obyvatelstvo dominovalo v oblasti Lužických hor a v západní a východní části Krkonoš, zatímco české obyvatelstvo dominovalo v oblasti střední části a podhůří Krkonoš. Již v této době se specifickou stala oblast Liberecka, která z etnického pohledu vykazovala převážně smíšený ráz rozložení obyvatelstva.

Proces populační exploze po husitských válkách a v průběhu 16. století přibrzdil opět válečný konflikt v podobě třicetileté války. Od tohoto období můžeme hovořit, jako o období, ve kterém v obecné rovině české země začaly zaostávat za modernizujícím Západem, a naopak se začaly přiřazovat spíše k agrárnímu Východu. Období třicetileté války (1618-1648) bylo pro zkoumanou oblast, z hlediska populačního vývoje, méně katastrofální (především v prvotní fázi konfliktu), v rámci porovnání s obdobím husitských válek. Hlavním důvodem uchránění oblasti před přímým válečným konfliktem byla skutečnost, jak uvádí Klápště a Šedivý (2019), že se zde nacházelo frýdlantské knížectví Albrechta z Valdštejna, které jednak charakterizují jako „stát ve státě“. Dále poukazují na skutečnost, že Albrecht z Valdštejna jako velitel císařských vojsk habsburské monarchie se snažil, aby veškeré válečné operace probíhaly ve velkých vzdálenostech od jeho panství.

Území Libereckého kraje však válečným konfliktem zasaženo bylo, jelikož od roku 1631 probíhaly permanentní boje převážně na území českých zemí a oblast ztratila i Valdštejnovu ochranu, jelikož po jeho zavraždění, byl veškerý jeho majetek označen jako státu propadlý. Doprovodným jevem i v případě třicetileté války se staly hladomory a morové epidemie. Fialová a kol. (1996) dodává, že odhadem ztráty na obyvatelstvu ve zkoumané oblasti činily přibližně 15-30 %, což doplňuje Boháč (1987), který uvádí, že v roce 1600 se na území Čech nacházelo přibližně 650-750 tisíc obyvatel, zatímco v roce 1700 to již bylo méně než 500 tisíc obyvatel. Obecnému porovnání zpusťování českých zemí

se dále zabývá Fialová a kol. (1996), když poukazuje na skutečnost, že nejvíce válečným konfliktem bylo zasaženo vnitrozemí českých zemí a o něco méně horské oblasti pohraničí, s převážně německým obyvatelstvem.

Období po konci třicetileté války v roce 1648 však přineslo opětovný populační nárůst, který byl přímo spojen s procesem protoindustrializace. Myška (1997) poukazuje na skutečnost, že rok 1648 se stal zlomovým pro započetí procesu protoindustrializace v českých zemích. Od poloviny 16. století docházelo k utváření podmínek pro zrod procesu protoindustrializace, což bylo po roce 1648 bylo charakterizováno spojováním jednotlivých izolovaných podmínek a předpokladů v jednotný systém, který fungoval až do 20. – 30. let 19. století. Jak dále autor uvádí, v rámci protoindustrializace, byly formovány protoindustriální regiony a zaručen i jistý druh komplementarity jednotlivých forem výrobní produkce. K procesu protoindustrializace se vyjadřuje i Fialová a kol. (1996), když doplňuje, že v rámci severních Čech docházelo k jisté nerovnoměrnosti v oblasti osídlení obyvatelstvo. Na procesu protoindustrializace se tato nerovnoměrnost projevila prvotní depopulací obyvatelstva, která byla spojena s válečnými ztrátami a ztrátami způsobenými sekundárními doprovodnými jevy, což vedlo k zpřísnění poddanských povinností z pohledu šlechty a jejího režijního velkostatku.

Proces protoindustrializace na základě feudálních vztahů pro zkoumanou oblast vymezil Myška (1997) jako severočeskou, která se vyvíjela dvěma základními směry. Tento vývoj byl z počátku zcela homogenní, kdy dominantní se stala lnářská výroba, zatímco později se změnila na heterogenní, kdy se výrobní prostor rozšířil mezi lnářskou výrobu, železářské a sklářské manufaktury a výrobu vlněného a bavlněného zboží. Autor zároveň doplňuje, že v obecné rovině intenzita feudálních vztahů hrála zásadní roli v prosazení procesu protoindustrializace v poměru, čím větší intenzita feudálních vztahů, tím menší šance k prosazení procesu protoindustrializace.

V období od druhé poloviny 17. století do počátku 19. století prošlo zkoumaná oblast několika demografickými krizemi, které ve valné většině byly spojeny s hladomory a morovými epidemiemi, jež v tomto období na českém území doznávaly. Mezi hlavní válečné konflikty tohoto období by bylo možné především uvést válku o rakouské dědictví (1740-1748) a sedmiletou válkou (1756-1763). Obecný nárůst populace v Čechách potvrzuje i Boháč (1987), když přináší odhad pro rok 1750 pohybující se v rozmezí okolo 850 tisíc obyvatel. Od druhé poloviny 18. století expanzivní populační růst ve zkoumané oblasti napomohl k transformaci severních Čech v jedno z průmyslových jader českých zemí. Fialová a kol. (1996) dodává, že průmyslová jádra v českých zemích byla vytvářena s ohledem

na zkušenosti s danou výrobou z minulosti a koncentrována do oblastí, kde existovaly výrobní a obchodní vztahy, které byly v primární rovině orientovány na stále se rozvíjející městské prostředí.

Události během předindustriální období hrály zásadní úlohu při formování regionální diferenciace a populační vývoje na území Libereckého kraje. Postupný populační vývoj byl až do období vrcholného středověku limitován přírodními podmínkami, což se změnilo s nástupem procesu německé kolonizace, kdy v prvotní fázi došlo k osídlení nížinných a podhorských oblastí, zatímco ve druhé fázi k osídlení horských oblastí. Německá kolonizace napomohla i k regionální diferenciace na zkoumaném území, kdy docházelo byly vyšší hustotu zalidnění vykazovaly především mikroregiony v povodí významných řek (především Jizery) Libereckého kraje.

5.2 Industriální období

Pro valnou část industriálního období, v rámci zkoumané problematiky, jsou již k dispozici relevantní statistické údaje, které pochází z jednotlivých sčítání obyvatelstva. Jako zcela první moderní sčítání obyvatelstva na území českých zemí bývá označováno to z roku 1869, které proběhlo v rámci Rakouska-Uherska. Sčítání obyvatelstva z roku 1869 bylo zcela odlišným od předcházejících pokusů o sčítání obyvatelstva, jelikož v primární rovině zasahovalo celé území českých zemí, a dále sumarizovalo veškeré informace, které měly být zjišťovány u každého obyvatele. Mezi tyto důležité informace náležel rodinný stav, náboženské vyznání a státní příslušnost. Zároveň byl dále stanoven systém pořádní sčítání obyvatel do budoucnosti, kdy bylo přijato, že následující sčítání obyvatelstva se budou konat každých 10 let. V následujících sčítání obyvatelstva docházelo k doplňování zjišťovaných informací u každého obyvatele, což se ustálilo do dnešní podoby sčítání obyvatel, domů a bytů.

Industriální období se stalo katalyzátorem hospodářského rozvoje oblasti severních Čech, jelikož se zde nacházela poměrně rozvinutá protoindustriální základna. Zároveň zde proběhl značný demografický nárůst a nacházela se zde i kvalifikovaná pracovní síla a jistý vliv mělo i soužití českého a německého obyvatelstva ve zkoumané oblasti. Hybatelem hospodářského rozvoje se stala přítomnost německého kapitálu, jehož zásadní sociální skupinou, jak uvádí Jakubec a Jindra (2006), se stala přítomnost průmyslového a hospodářského měšťanstva. Naopak český vliv a kapitál byl v počátcích industriálního období teprve u svého zrodu a plnohodnotně se začínal projevovat až v průběhu tzv. „druhé“

průmyslové revoluce od 70. let 19. století. Během industriálního období ve zkoumané oblasti navíc došlo k celkové transformaci průmyslových výrobních systémů a specializací, které se začínaly opírat o moderní technologie, vycházející ze spolupráce s odbornými badatelskými ústavy a školami. Zároveň byl vytvořen jistý institucionální rámec rozvoje průmyslových aktivit ve zkoumané oblasti, který napomohl v průběhu industriálního období k vyprofilování a zařazení území Libereckého kraje mezi jedno z průmyslových center českých zemí. Hospodářská struktura zkoumané oblasti byla ve valné většině založena na textilní výrobě. V této době se umocnila role Liberce, co by centra regionu, což podpořila i skutečnost, že se i stal v Čechách druhým největším městem hned po Praze.

Samotné industriální období bychom v případě historického vývoje českých zemí mohli rozdělit do několika fází, a to na období od přelomu 20. a 30. let 19. století do 70. let 19. století, kdy dochází ve zkoumané oblasti, ale i v rámci českých zemí k transformaci výrobních vztahů a kapitálových investic do hospodářského rozvoje regionů za cílem zefektivnění ekonomických vazeb a pohybu výrobků, což souvisí především se zakládáním železničních společností a vytváření železniční sítě, což bude více charakterizováno v následujících kapitolách.

Další fází by bylo období od 70. let 19. století do počátku 1. světové války v roce 1914, tedy období tzv. „druhé“ průmyslové revoluce, ve kterém docházelo k zefektivnění výrobních systémů a výrobní infrastruktury. Celkový hospodářský rozvoj území Libereckého kraje v tomto období byl přibrzděn dvěma hospodářskými krizemi v letech 1873-1878 a 1879-1904, které způsobily praktické zpretrhání obchodních vazeb se zahraničím, na které byla v převážné míře orientována zdejší textilní průmyslová výroba. Textilní průmysl musel v této době nacházet odbytíště v rámci monarchie, jejíž hospodářský vývoj se nemohl vymanit z důsledků hospodářských krizí. Zároveň Jakubec a Jindra (2006) dodávají, že od počátku 20. století lze vysledovat trend ekonomicko-geografické transformace průmyslu z oblastí pohraničních, do oblastí vnitrozemských, což představovalo počáteční úpadek hospodářsky vyspělých regionů pohraničí českých zemí.

Období od počátku 1. světové války v roce 1914 do vypuknutí 2. světové války přineslo mnoho změn v oblasti hospodářského a sídelního vývoje zkoumané oblasti. Jakubec a Jindra (2006) vyzdvihují, že počátek 1. světové války znamenal pro oblast severních Čech razantní změnu v průmyslové (především textilní) výrobě, která byla transformována ryze ve prospěch válečného úsilí s tím, že ve všech ohledech bylo preferováno uspokojení státních zakázek ohledně ošacení nově mobilizovaného obyvatelstva monarchie. S vypuknutím válečného konfliktu zároveň došlo k přetrhání zbylých ekonomických a

obchodních vazeb průmyslové výroby zkoumané oblasti na zahraničí, které ještě zbyly po dvou předchozích hospodářských krizích. Ztráta ekonomických a obchodních vazeb během 1. světové války a orientace průmyslu pro státní vojenské účely znamenala, že po skončení války již v průmysl ve zkoumané oblasti docházelo k zaostávání, v rámci technologií a výrobních postupů, a to z hlediska mezinárodního srovnání.

V meziválečném období průmyslová výroba v Libereckém kraji dále devalvovala svůj význam, jelikož nově vzniklý československý stát musel hledat nová odbytiště, která ztratil rozpadem Rakousko-Uherska, pro svoje průmyslové výrobky. Toto vše bylo na konci 20. let 20. století podpořeno i novou světovou hospodářskou krizí, která na zkoumaném území stále více vyostřovala vztahy mezi českým a německým etnikem, ale také mezi majoritním německým obyvatelstvem a ústřední československou vládou. V období podepsání Mnichovské dohody v roce 1938 bylo z valné většiny území Libereckého kraje připojeno k Německé říši, co by říšská župa Sudety.

Během 2. světové války byla zkoumaná oblast a její průmyslové kapacity opět zcela podřízeny německému válečnému úsilí, což definitivně odrazilo význam zdejšího průmyslu, jako bývalého hospodářského centra českých zemí. Výraznou měrou se na této skutečnosti podepsal i poválečný odsun německého obyvatelstva, který způsobil úbytek kvalifikovaných pracovních sil, a následné osídlovací akce českým obyvatelstvem z oblastí vnitrozemí na tom nemohly nic změnit. Jako poslední fázi industriálního období českých zemí by bylo možné označit období od nástupu komunistického režimu v roce 1948, které trvalo do roku 1989. V tomto období tzv. „socialistické industrializace“ byl kladen důraz na těžký průmysl, což souviselo s omezováním průmyslu spotřebního zboží a zároveň preferenci nových hospodářských oblastí na úkor těch dřívějších, čímž rapidně poklesl hospodářský význam dřívějších center českých zemí.

Pro zkoumání regionální diferenciaci populačního vývoje v Libereckém kraji byly stanoveny základní faktory, které se svým vlivem mohly projevit na zkoumané problematice a byly podrobeny vlastní analýze. Mezi tyto faktory, jak již jsme dříve zmínili v kapitole věnující se metodice výzkumu, jsme zařadili vliv železnice na populační vývoj jednotlivých sídel, dále vliv hierarchického postavení a administrativní funkce na populační vývoj jednotlivých sídel.

5.2.1 Vliv železnice na populační vývoj jednotlivých sídel

Železniční infrastruktura se stala v průběhu 19. století neodmyslitelným stimulem hospodářského rozvoje, a to nejen v oblasti českých zemí. Nárůst významu železnice zcela

souvisel s nově zavádějícími technologickými postupy a vynálezy, jejíž významným prvkem bylo zkonstruování a zavedení do praxe parního stroje, který byl sestaven již ve druhé polovině 18. století. Hlavačka (1990) uvádí, že význam parního stroje byl nejdříve situován do oblasti Velké Británie, kde došlo ke vzniku a šíření průmyslové revoluce směrem do kontinentální Evropy.

V českých zemích v průběhu 18. století docházelo ke změně vládního konceptu, který se započal zaměřovat na podporu rozvoje dopravní infrastruktury, a to napříč celou monarchií. Hlavní tendenci těchto změn je možno sledovat v postupném hospodářském a technologickém poklesu, který habsburská monarchie v tomto období začala registrovat. Tento důraz na rozvoj dopravní infrastruktury však nebyl kladen pouze jedním směrem, tedy na konkrétní druh dopravy, ale docházelo ke komplexním investicím do prostředí všech druhů dopravní infrastruktury. Především v prvotní fázi, od poloviny 18. století do 30. let 19. století, hlavní investiční toky směřovaly do oblasti rozvoje silniční a lodní dopravy.

Právě od zmíněných 30. let 19. století, které jsme již dříve označili jako období počátku prosazování myšlenek a technologií související s procesem průmyslové revoluce v českých zemích, docházelo, jak uvádí Hlavačka (1990), k přenesení těžiště veškerých investic budování infrastruktury v rámci monarchie do budování komplexní železniční sítě. Prvotním zdrojem investic tohoto budování železniční infrastruktury byl především státní sektor. Jakubec a Jindra (2006) dokládají, že v následující fázi průmyslové revoluce v českých zemích, převzal významný podíl na budování železniční infrastruktury sektor soukromý, který však byl ke konci 19. století opět nahrazen ve valné většině sektorem státním. Dominance železniční dopravy v rámci porovnání s ostatními dopravními strukturami byla v tomto období značná, jelikož v obecné rovině železnice zkracovala dobu přepravy zboží na větší vzdálenosti za nižší finanční náklady, než tomu bylo v případě ostatních druhů dopravy. Toto vše souviselo i s rozvojem průmyslové výroby, která nacházela vzdálenější odbytiště, kam mohla přepravovat své zboží.

V rámci výzkumu Libereckého kraje (mapa 2), sehrála železniční doprava a její výstavba důležitou roli v případě hospodářské expanze a dominance mezi jednotlivými regiony českých zemí. Zkoumaná oblast náležela svými hospodářskými předpoklady k regionům, ve kterých se jako první začal prosazovat proces industrializace v rámci průmyslové revoluce, která do českých zemí, ve většinové podobě začala pronikat od poloviny 19. století. Důležitým faktorem významnosti železnice byla samotná geografická poloha území, která se nacházela v důležitém příhraničí s německými zeměmi a jednotlivými polskými regiony, na které mimo oblast monarchie byl ve většinové míře

orientován zdejší průmyslově výrobní sektor. Hlavními vývozními artikly se stalo textilní zboží, sklářské výrobky a bižuterie.

Mapa 2: Vývoj železniční sítě v Libereckém kraji v letech 1869-1930

Geografická poloha zkoumané oblasti v rámci důležitosti železniční infrastruktury nebyla důležitá jenom v případě obchodně-výrobních vztahů se zahraničím, ale jak již bylo naznačeno i v rámci českých zemí, potažmo celé monarchie. Železniční infrastruktura nabývala významu v rámci tranzitního pohybu výrobků a zboží z ostatních regionů českých zemí do zahraničí, ale i směrem opačným, a dále především v návaznosti na transport nerostných surovin (především hnědého uhlí) ze sousedního Ústeckého kraje. Významnost železnice ve zkoumané oblasti dokazuje i skutečnost, že jednotlivé její struktury a základní osy byly budovány v průběhu 50. let 19. století, tedy v období dynamických projevů průmyslové revoluce, ve kterých můžeme vysledovat proces výstavby základní osy infrastruktury železniční dopravy, který byl dokončen do počátku 70. let 19. století. V následujících letech docházelo již pouze k výstavbě lokálně významných os železniční dopravy ve zkoumané oblasti.

V návaznosti na větší přehlednost, na následujících řádcích předkládáme sumarizační výčet železniční infrastruktury v Libereckém kraji ve zkoumaném industriálním období:

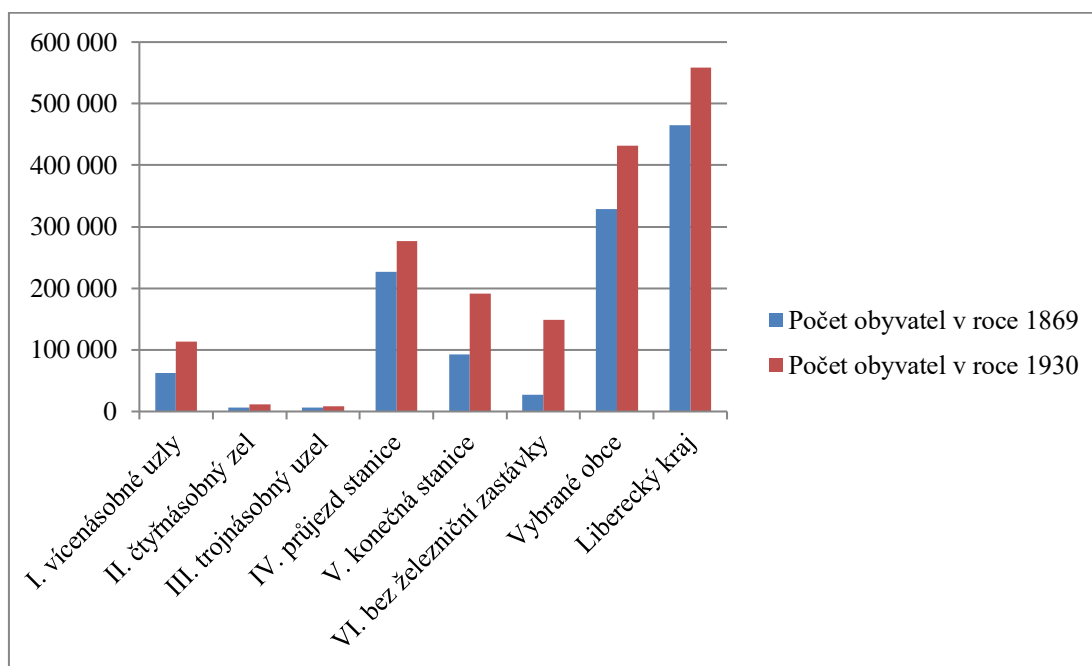
- Jihoseveroněmecká spojovací dráha (Pardubice – Jaroměř – Liberec; 1859)
  - (Liberec – Frýdlant – Černousy; 1875)
  - (Tanvald – Železný Brod; 1875)
  - (Frýdlant – Jindřichovice pod Smrkem; 1902)
- Česká severní dráha (Bakov nad Jizerou – Česká Lípa; 1867)
  - (Česká Lípa – Rumburk; 1869)
  - (Liberec – Jablonec nad Nisou; 1888)
  - (Jablonec nad Nisou – Lučany nad Nisou – Tanvald; 1894)
  - (Kamenický Šenov – Česká Lípa; 1903)
  - (Svor – Jablonné v Podještědí; 1905)
- Ústecko-teplická dráha (Benešov nad Ploučnicí – Česká Lípa; 1872)
  - (Česká Lípa – Mimoň-Liberec; 1883, 1900)
  - (Lovosice – Litoměřice – Česká Lípa; 1898)
- Frýdlantské okresní dráhy (Frýdlant – Heřmanice – Žitava; 1900)
  - (Raspenava – Bílý Potok pod Smrkem; 1900)
- České obchodní dráhy (Jičín – Rovensko pod Troskami – Turnov; 1903)
- Saské státní dráhy (Liberec – Žitava; 1859)
- Turnovsko-kralupsko-pražská dráha (Neratovice – Turnov; 1865)
- Místní dráha Martinice v Krkonoších – Rokytnice nad Jizerou (Martinice v Krkonoších – Rokytnice nad Jizerou; 1899)
- Liberecko-jablonecko-tanvaldská dráha (Smržovka – Josefův Důl; 1894)

Z pohledu významnosti jednotlivých provozovatelů železniční dopravy v Libereckém kraji, ve druhé polovině 19. století, musíme především poukázat na společnosti provozující Jihoseveroněmeckou spojovací dráhu, Českou severní dráhu a Ústecko-teplickou dráhu. V případě Jihoseveroněmecké spojovací dráhy, se jednalo o soukromou společnost, která se stala dominující v přepravě průmyslových výrobků ve zkoumané oblasti nejen v regionálním, ale i mezinárodním významu, a to až do poloviny 70. let 19. století, kdy dominanci převzala společnost České severní dráhy. Tato společnost se zasloužila především o rozvoj železniční infrastruktury ve zkoumané oblasti v rámci regionálního a meziregionálního významu českých zemí, a to v návaznosti na zkoumaný region. Poslední zmíněná společnost provozující Ústecko-teplickou dráhu se snažila o

propojení zkoumaného regionu v návaznosti na území dnešního Ústeckého kraje, kde se nacházela ložiska uhlí, a tedy k dopravní provázanosti zdejších uhelných revírů na regiony českých zemí a monarchie, avšak v našem případě k návaznosti na zkoumanou oblast s důvodem transportu surovin do zahraničí.

V rámci vlastní analýzy vlivu železnice na populační vývoj Libereckého kraje jsme se nechali inspirovat kategorizací jednotlivých obcí podle železničního významu v sídelním systému zkoumané oblasti, kterou použil Nováček (2004), a která vychází z výzkumné práce Auerhan (1934). Zároveň je nutné podotknout, že podobný druh kategorizace byl využit i v podobných pracích, které se zaměřovaly na výzkum stejné problematiky v případě ostatních krajů (viz např. Fikarová (2018), Kněžíčková (2017) a Klučka (2016).

Graf 2: Populační vývoj obcí Libereckého kraje v návaznosti na vliv železnice

Zdroj: Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, Wikipedie (2020), vlastní zpracování

Z pohledu již výše zmíněné kategorizace jednotlivých obcí je patrné z grafu 2, že v rámci vlastního šetření došlo k rozdělení jednotlivých obcí do celkově 7 kategorií (8 kategorií je pro přehlednost sumarizace populačního vývoje ve všech obcích Libereckého kraje).

Tyto jednotlivé kategorie představují významnost konkrétní obce v rámci železničního systému Libereckého kraje, kdy byla sledována významnost dané obce, co by významného železničního dopravního uzlu v kraji v daném období 1869-1930. Počátkem zkoumaného období se stal rok 1869, tedy jak již bylo zmíněno v kapitole věnující se

metodice, jedná se o rok prvního moderního sčítání obyvatelstva, a jako konečný byl označen rok 1930, který můžeme chápat jako zlomový v rámci expanze masivní vlny industrializace, avšak i v rámci porovnání, jelikož tento rok byl využit i v předešlých pracích.

Tab. 2: Populační vývoj obcí Libereckého kraje v návaznosti na vliv železnice

Kategorie	Počet obcí	Počet obyvatel v roce 1869	Počet obyvatel v roce 1930	Index růstu (1869-1930)	Průměrný roční růst (%)
I. vícenásobné uzly	2	62 834	113 797	181,1	0,98
II. čtyřnásobný uzel	1	6 849	11 541	168,5	0,86
III. trojnásobný uzel	1	6 367	8 199	128,8	0,42
IV. průjezd stanice	86	226 463	276 513	122,1	0,33
V. konečná stanice	6	93 012	191 539	205,9	1,19
VI. bez železniční zastávky	125	26 691	148 614	556,8	2,85
Vybrané obce	69	329 204	431 975	131,2	0,45
Liberecký kraj	215	464 647	558 664	120,2	0,30

Zdroj: Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, Wikipedie (2020), vlastní zpracování

Přihlédneme-li k tabulce 2, můžeme vysledovat zajímavý trend, jelikož v rámci zkoumání obcí Libereckého kraje v návaznosti na vliv železnice, významný průměrný roční růst můžeme vysledovat v případě kategorie I., II., V. a VI. V rámci kategorie I. a II. bychom mohli shlédnout význam vlivu železnice na dopravně strategické obce v Libereckém kraji, které se stávaly centry veškerých obchodně-výrobních vazeb regionálního a nadregionálního významu. Především jednalo o orientaci v rámci hospodářských vazeb na zahraničí do roku 1918, a poté především na území Československa. Dále byly využívány v rámci geograficko-strategické polohy při budování železniční infrastruktury. Předchozí konstatování do jisté míry potvrzuje i populační růst obcí v případě V. kategorii. Zajímavou skutečností je však rapidní průměrný roční růst v případě VI. kategorie, tedy konkrétně obcí bez železniční zastávky.

Již dříve bylo nastíněno, že v rámci celkové hospodářské významnosti území Libereckého kraje, docházelo ke komplexním investicím do oblasti budování zdejší dopravní infrastruktury, jejíž zásadní složkou se stalo železniční doprava. Dále se ve zkoumané oblasti nacházely významné a na příznivé úrovni udržované zemské cesty, které byly využívány v regionálním, i nadregionálních hospodářských vztazích, jenž v tomto období nemusely být v plné míře orientovány na železniční dopravu. Tato skutečnost vedla

k celkovému přílivu pracovních sil do těchto oblastí a k růstu populačního vývoje. Naopak v případě kategorie IV., která znázorňuje obce s průjezdem stanice, zaznamenáváme poměrně nízký průměrný roční růst (0,33 %), což potvrzuje do jisté míry již dříve řečené.

V obecné rovině by se dalo konstatovat, že vliv železnice na populační vývoj Libereckého kraje byl zcela zásadním jevem, který byl orientován především na hospodářská centra zkoumaného území, či na území, která svou geografickou polohou se stávala strategickými, a to v rámci budování železniční infrastruktury s ohledem na transport zboží a nerostných surovin (včetně zahraničně-obchodních vztahů se zahraničím). Vliv železniční dopravy na populační vývoj byl v Libereckém kraji limitován především tradiční přítomností poměrně významné silniční infrastruktury, či v případě oblastí sousedících s Ústeckým krajem, i orientací na dopravu lodní.

5.2.2 Vliv administrativní funkce na populační vývoj jednotlivých sídel

Administrativní správa českých zemí prošla v průběhu dějin četnými změnami, které se ve významné míře přímo dotýkaly i zkoumané oblasti Libereckého kraje. Z pohledu dějinného kontextu můžeme první pokusy o jistý způsob administrativního dělení českých zemí zaznamenat v období 11. – 13. století, kdy jako administrativní jednotky vznikala tzv. údělná knížectví, která zcela podléhala pravomoci a autoritě vládce, avšak v jistých okolnostech prokazovala svoji samosprávnou činnost. Údělná knížectví byla vždy ovládána jedním z příslušníků panovnické rodiny, tedy na příbuzenské bázi se samotným vládcem. Zároveň se v tomto období paralelně vyvíjela další z možností administrativní správy českých zemí tzv. hradská soustava, kdy v jednotlivých oblastech knížectví byly zřizovány správní hrady, které plnily nejen roli administrativní, ale i ekonomickou, vojenskou a politickou.

Změny v administrativním vývoji nastaly spolu se zánikem a úpadkem významnosti údělných knížectví a hradské soustavy. V průběhu druhé poloviny 13. století se poprvé objevilo krajské zřízení na území Čech, čítající celkově 12 krajů¹. V moravském prostředí prvotní krajská zřízení vznikla až v průběhu 16. století (5 krajů²), jelikož zde byla z dějinného vývoje tradičnější jednotlivá údělná knížectví, v rámci markrabství moravského. K další administrativním změnám krajů v Čechách došlo ve druhé polovině 15. století, kdy k současnému počtu krajů přibyly dva další, a to konkrétně Podbrdský a Vltavský, čímž se počet krajů v Čechách ustálil na čísle 14, kdy tento stav trval až do 18. století.

---

¹ Bechyňský, Boleslavský, Čáslavský, Hradecký, Chrudimský, Kouřimský, Litoměřický, Plzeňský, Prácheňský, Rakovnický, Slánský a Zatecký

² Brněnský, Olomoucký, Hradištský, Jihlavský a Znojenský

V roce 1751 v období reforem vlády Marie Terezie došlo ke změnám i v administrativní oblasti správy území v Čechách, kdy nastalo opětovnému rozšíření na 16 krajů³. V období po revoluci 1848 bylo v roce 1850 přijato nové krajské zřízení, které mělo v Čechách redukovat počet krajů na 10, avšak k jeho naplnění nakonec vůbec nedošlo. Tato skutečnost se naopak změnila s přijetím nového krajského zřízení v roce 1850, které již bylo v Čechách realizováno a zavedlo 13 krajů⁴. Zásadní změny v administrativním vývoji nastaly v roce 1862, kdy byla zrušena krajská zřízení a ponechána pouze správa a rozdělení okresní, které přetrvalo až do roku 1918.

V nově vzniklém Československu bylo mnoho snah o zavedení nového administrativního členění státu, a to ve formě župního zřízení, které však nebylo uvedeno v reálnou skutečnost. V roce 1927 došlo k zavedení zemské správy. Ke změně administrativního zřízení státu došlo až po 2. světové válce v roce 1949, kdy byla přijata správní reforma, která zřizovala 13 krajů (Pražský, Českobudějovický, Plzeňský, Karlovarský, Ústecký, Liberecký, Hradecký, Pardubický, Jihlavský, Brněnský, Olomoucký, Gottwaldovský a Ostravský). Platnost této správní reformy však nebyla dlouhá, jelikož v roce 1960 došlo k přijetí nové, která redukovala počet jednotlivých krajů na 7 (Středočeský, Jihočeský, Západočeský, Severočeský, Východočeský, Jihomoravský a Severomoravský) a k tomu přiřazené Hlavní město Praha. Toto administrativní rozdělení přetrvalo až do roku 2000, kdy se jednotlivé kraje ustálily do současné podoby a zvýšil se jejich počet na číslo 13 a Hlavní město Praha, zároveň došlo k znovuoobnovení Libereckého kraje.

Pro vlastní analýzu zkoumané problematiky, byl však důležitý administrativní vývoj českých zemí v letech 1869-2011, který vycházel z přístupných statistických dat, v rámci jednotlivých provedených sčítání obyvatelstva. Na základě kategorizace a strukturalizace jednotlivých obcí Libereckého kraje, dle administrativní funkce, byly vytvořeny přehledné tabulky, jejichž inspirací se staly již dříve zmíněné a vytvořené práce (včetně přesahu výzkumu do postindustriálního období) např. Fikarová (2018), Kněžíčková (2017) a Klučka (2016), a to především z důvodu možné vzájemné komparace.

Prvním období, které jsme podrobili zkoumání, bylo rozmezí let 1869-1950. Pro lepší přehlednost a orientaci, jsme v rámci kategorizace zvolili to administrativní členění, které trvalo po většinu tohoto dlouhého období. Z tabulky 3 je patrné, že největší průměrný roční

---

³ Berounský, Boleslavský, Budějovický, Bydžovský, Čáslavský, Hradecký, Chrudimský, Klatovský, Kouřimský, Litoměřický, Loketský, Plzeňský, Prácheňský, Rakovnický, tábořský a Zatecký

⁴ Čáslavský, Českobudějovický, Hradecký, Chebský, Chrudimský, Jičínský, Litoměřický, Mladoboleslavský, Písecký, Plzeňský, Pražský, Tábořský a Zatecký.

růst (0,42 %) byl zaznamenán v kategorii III. Sídla středních okresů, zatímco u zbylých kategorií IV. Sídla malých okresů a V. Bez administrativní funkce, byl zaznamenán v průměrném ročním růst značný pokles (-0,29 %, resp. -0,66 %).

Tab. 3: Populační vývoj obcí Libereckého kraje v návaznosti na vliv administrativní funkce v letech 1869-1950

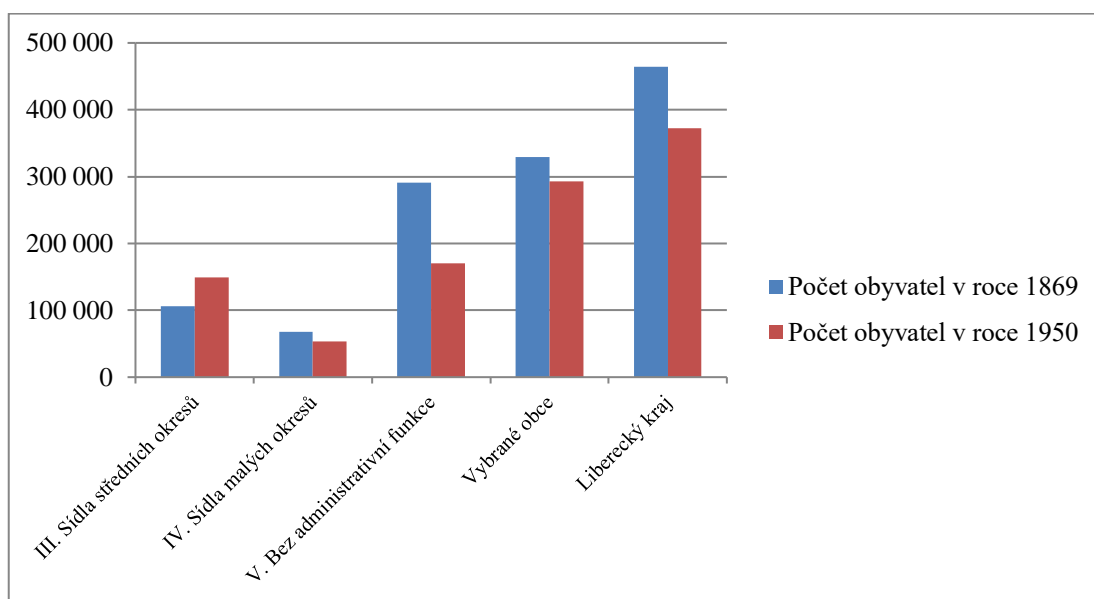
Kategorie	Počet sídel	Počet obyvatel v roce 1869	Počet obyvatel v roce 1950	Index růstu 1869-1950 (1869=100)	Průměrný roční růst (%)
III. Sídla středních okresů	8	105 840	149 042	140,8	0,42
IV. Sídla malých okresů	12	67 626	53 620	79,3	-0,29
V. Bez administrativní funkce	195	291 181	170 151	58,4	-0,66
Vybrané obce	69	329 204	292 688	88,9	-0,14
Liberecký kraj	215	464 647	372 813	80,2	-0,27

Zdroj: Janák, Hledíková, Dobeš (2005), Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, vlastní zpracování

V případě grafu 3 můžeme zaznamenat, že nárůst obyvatelstva v kategorii III. byl přibližně o 45 000 obyvatel, zatímco v případě kategorie IV. došlo k poklesu obyvatelstva o zhruba 15 000 obyvatel, a v případě kategorie V. o 120 000 obyvatel. Celkově bylo toto období pro Liberecký kraj depopulační, jelikož hodnota průměrného ročního růstu činila -0,27 %, a to při celkové ztrátě obyvatelstva pohybující se okolo 92 000.

Přihlédneme-li k vzájemnému srovnání, můžeme konstatovat, že v případě sousedního Ústeckého kraje (Fikarová 2018) došlo ke stejné situaci v případě kategorie III., avšak jiný vývoj proběhl v rámci kategorií IV. a V., které vykazují minimální depopulační charakter v rámci průměrného ročního růstu. Odlišným je v tomto ohledu i případ Moravskoslezského kraje (Kněžíčková 2017), kde je rapidní průměrný roční růst zaznamenán v kategorii III., avšak naopak oproti předchozímu, je zde zaznamenán i růst v případě kategorie V. V rámci výzkumu Libereckého kraje měla vliv i skutečnost, že významným činitelem, který zasáhl do populačního vývoje na sklonku tohoto sledovaného období, byl poválečný odsun německého obyvatelstva ze zkoumané oblasti.

Graf 3: Populační vývoj obcí Libereckého kraje v návaznosti na vliv administrativní funkce v letech 1869-1950

Zdroj: Janák, Hledíková, Dobeš (2005), Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, vlastní zpracování

Následujícím zkoumaným obdobím se stala léta 1950-1961, ve kterých došlo k zavedení nové komplexní správní reformy, jež na území Československa opět zavedla krajské zřízení, které však byly plnou součástí centralizační politiky komunistické strany, která se ujala moci v roce 1948. Z příložených údajů (tabulka 4 a graf 4) je možné konstatovat, že v tomto sledovaném období zažila nárůst populace jednak I. kategorie, tedy krajské sídlo Liberec (zhruba o 9 000 obyvatel s indexem růstu 112,2), a o něco méně i kategorie III. sídla středních okresů, kdy se index růstu zastavil na hodnotě 108,7 s průměrným ročním růstem 0,76 %. Naopak v případě kategorie V. obcí bez administrativní funkce můžeme zaznamenat pokles obyvatelstva (zhruba o 7 000), což činilo průměrný roční růst v hodnotě -0,3 %.

Přihlédneme-li opět k celkové sumarizaci Libereckého kraje, můžeme konstatovat, že ve sledovaném období v rámci celého kraje došlo k mírnému populačnímu nárůstu s průměrným ročním růstem v hodnotě 0,22 %. S přihlédnutím ke stručnému porovnání s ostatními kraji, můžeme zmínit, že v případě Ústeckého kraje (Fikarová 2018) došlo k výrazně podobným intencím v případě kategorií I. a III., ve kterých byl zaznamenán průměrný roční růst 1,13 % (resp. 1,19 %). Rozdíl však panoval v případě kategorie V., která byla v Ústeckém kraji růstovou, s celkovým průměrným ročním růstem v hodnotě 0,2 %.

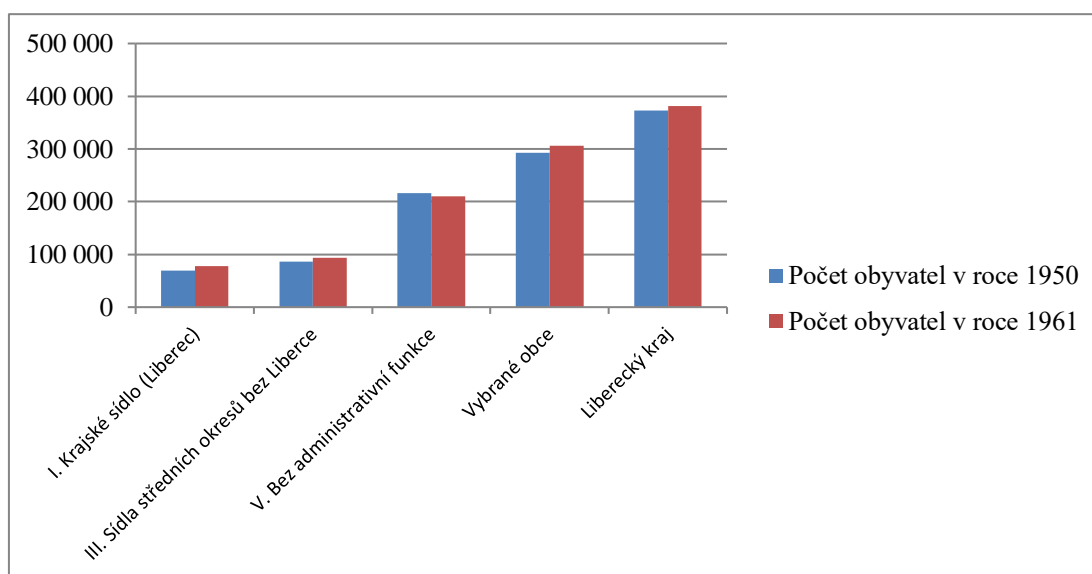
Tab. 4: Populační vývoj obcí Libereckého kraje v návaznosti na vliv administrativní funkce v letech 1950-1961

Kategorie	Počet sídel	Počet obyvatel v roce 1950	Počet obyvatel v roce 1961	Index růstu 1950-1961 (1950=100)	Průměrný roční růst (%)
I. Krajské sídlo (Liberec)	1	69 663	78 193	112,2	1,06
III. Sídla středních okresů bez Liberce	8	86 447	93 944	108,7	0,76
V. Bez administrativní funkce	206	216 703	209 605	96,7	-0,30
Vybrané obce	69	292 688	305 794	104,5	0,40
Liberecký kraj	215	372 813	381 742	102,4	0,22

Zdroj: Janák, Hledíková, Dobeš (2005), Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, vlastní zpracování

Třetím zkoumaným obdobím se stalo rozmezí let 1961-2001 (tabulka 5 a graf 5), které bylo ohraničeno správními reformami uskutečněnými v roce 1960 na jedné straně, a rokem 2001 na straně druhé, tedy již v období po rozpadu Československa. V tomto případě došlo k rozdělení kategorie II. na dvě části, a to z důvodu porovnání populačního vývoje sídel velkých okresů, v návaznosti na jejich administrativní funkci, s ohledem na dominantnost vývoje města Liberec, který v rámci jedné části kategorie byl zcela odebrán.

Graf 4: Populační vývoj obcí Libereckého kraje v návaznosti na vliv administrativní funkce v letech 1950-1961

Zdroj: Janák, Hledíková, Dobeš (2005), Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, vlastní zpracování

Přejdeme-li k samotným statistickým údajům, můžeme označit, jako kategorie s kladným populačním vývojem kategorii II., a to v první části a), s průměrným ročním růstem 0,86 %, zatímco v případě části b) po odebrání města Liberec, s průměrným ročním růstem 1,17 %. Zcela podobně, jako tomu bylo v předchozích dvou případech, můžeme konstatovat, že již méně depopulační ráz zaznamenala kategorie V. obcí bez administrativní funkce s hodnotou průměrného ročního růstu -0,10 %. V obecném kontextu zažil Liberecký kraj v tomto období výrazný populační nárůst (index růstu 112,2), kdy na zkoumaném území přibýlo zhruba 47 000 obyvatel.

Tab. 5: Populační vývoj obcí Libereckého kraje v návaznosti na vliv administrativní funkce v letech 1961-2001

Kategorie	Počet sídel	Počet obyvatel v roce 1961	Počet obyvatel v roce 2001	Index růstu 1961-2001 (1961=100)	Průměrný roční růst (%)
II. a) Sídla velkých okresů	4	137 254	192 988	140,6	0,86
b) Sídla velkých okresů bez Liberce	3	59 061	93 886	159,0	1,17
V. Bez administrativní funkce	211	244 488	235 196	96,2	-0,10
Vybrané obce	69	305 794	368 819	120,6	0,47
Liberecký kraj	215	381 742	428 184	112,2	0,29

Zdroj: Janák, Hledíková, Dobeš (2005), Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, vlastní zpracování

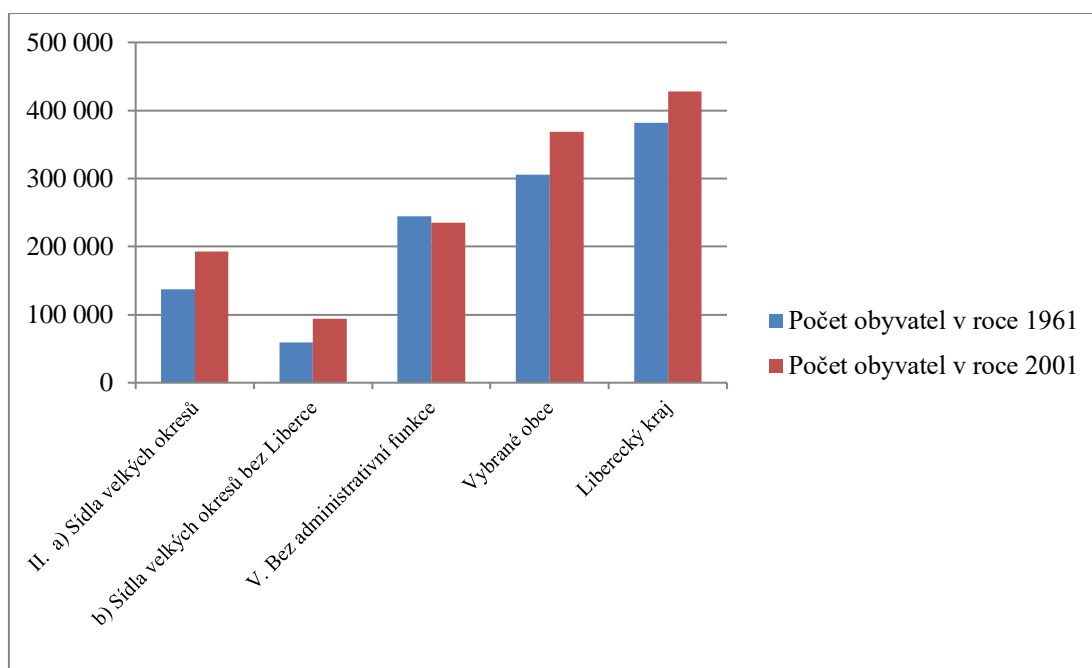
Ve srovnání s Libereckým krajem, Ústecký kraj (Fikarová 2018) vykazoval menší průměrný růst v případě kategorie II. (část a) 0,66 % a část b) 0,60 %). Výrazněji depopulační se v Ústeckém kraji projevila kategorie V., a to s indexem růstu 57,5 a průměrným ročním růstem -0,91 %. Podobně tomu bylo i v případě Moravskoslezského kraje (Kněžíčková 2017), kdy jsou zaznamenány růstové tendence v případě kategorií I. a II. (s průměrným ročním růstem 0,61 %, resp. 1,08 %).

Posledním zkoumaným obdobím, které již přesahuje do postindustriálního období, se stalo rozmezí let 2001-2011 (tabulka 6 a graf 6). V tomto období se již projevuje současné administrativní a správní členění České republiky, jenž zavedlo obnovení krajského zřízení, včetně znovuobnovení Libereckého kraje v jeho současné podobě.

Mezi kategorie s pozitivním průměrným ročním růstem, bychom mohli zařadit I. (0,36 %) a V. (0,62). Naopak v případě kategorií II. a IV. je zaznamenán negativní průměrný

roční růst -0,44 % (resp. -0,25 %). V obecném kontextu bylo toto období pro Liberecký kraj růstové, a to s indexem růstu 101 a celkovým průměrným ročním růstem 0,10 %. Při komparaci s ostatními vybranými kraji, můžeme konstatovat, že podobný charakter vývoje zkoumané problematiky, byl zaznamenán v případě Moravskoslezského kraje (Kněžíčková 2017), s tím rozdílem, že v tomto případě negativní průměrný roční růst byl zaznamenán v kategorii I. (-0,26 %).

Graf 5: Populační vývoj obcí Libereckého kraje v návaznosti na vliv administrativní funkce v letech 1961-2001

Zdroj: Janák, Hledíková, Dobeš (2005), Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, vlastní zpracování

Vývoj administrativního členění v průběhu sledovaného rozmezí let 1869-2011 měl zásadní význam, a to při formování hierarchie sídelní struktury v Libereckém kraji. V prvotní fázi sledovaného časového úseku docházelo k populačnímu růstu především sídel s významným administrativním statusem, mezi který dominovalo město Liberec, což především souviselo s procesem urbanizace.

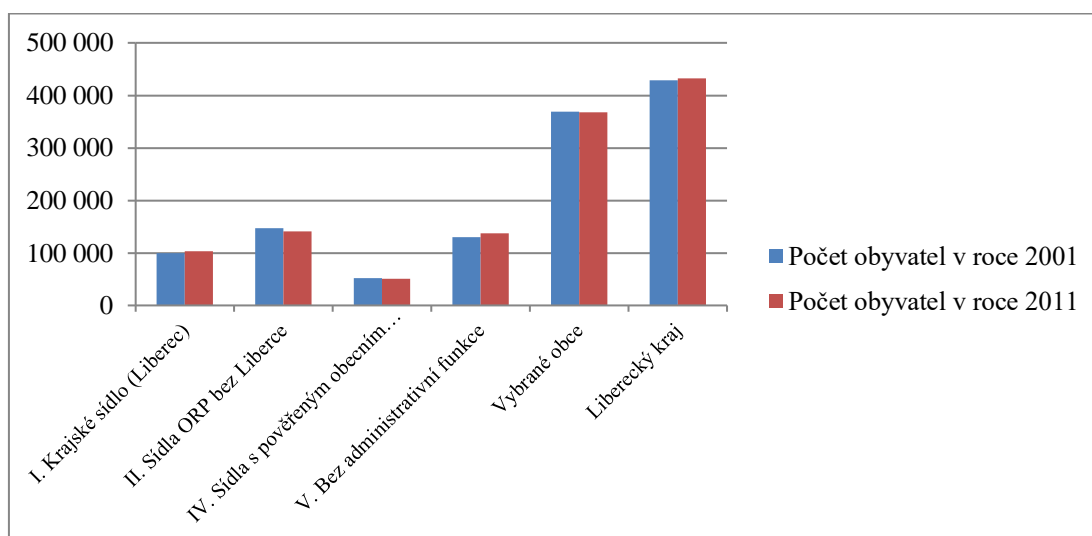
Tab. 6: Populační vývoj obcí Libereckého kraje v návaznosti na vliv administrativní funkce v letech 2001-2011

Kategorie	Počet sídel	Počet obyvatel v roce 2001	Počet obyvatel v roce 2011	Index růstu 2001-2011 (2001=100)	Průměrný roční růst (%)
I. Krajské sídlo (Liberec)	1	99 102	102 754	103,7	0,36
II. Sídla ORP bez Liberce	9	147 553	141 233	95,7	-0,44
IV. Sídla s pověřeným obecním úřadem	11	52 147	50 875	97,6	-0,25
V. Bez administrativní funkce	194	129 382	137 577	106,3	0,62
Vybrané obce	69	368 819	368 248	99,8	-0,02
Liberecký kraj	215	428 184	432 439	101,0	0,10

Zdroj: Janák, Hledíková, Dobeš (2005), Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, vlastní zpracování

V následujících obdobích od poloviny 20. století docházelo k potvrzování této skutečnosti, v rámci centralizačních snah komunistického režimu. Změna v rámci populačního růstu, dle administrativního členění, nastala až ve druhé fázi po roce 1989, kdy docházelo k postupnému populačnímu růstu i sídel bez administrativní funkce, což bylo naopak spojeno s procesem postupné suburbanizace.

Graf 6: Populační vývoj obcí Libereckého kraje v návaznosti na vliv administrativní funkce v letech 2001-2011

Zdroj: Janák, Hledíková, Dobeš (2005), Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, vlastní zpracování

5.2.3 Vliv hierarchického postavení na populační vývoj jednotlivých sídel

Proces průmyslové revoluce během sledovaného industriálního období nastartoval změny, které především souvisely s migrací pracovní síly do průmyslově jádrových oblastí, což se výrazně projevovalo na skladbu strukturalizace hierarchického systému jednotlivých sídel ve zkoumané oblasti, který se v tomto období utvořil do současné podoby. Hampl, Gardavský, Kühnl (1987) vidí v tomto zmíněném procesu základní stavební jednotku nového uspořádání vrstev společnosti, a to v rámci vytvoření zcela nové hierarchie sídelních středisek a jednotlivých regionů a nadregionálních celků. Autoři pokračují v nastínění konceptu, že vzniklá nová hierarchie sídelního systému umožnila růst významu jednotlivých regionů a jejich center, což se dále mohlo odrážet v integračních vazbách mezi jednotlivými regiony, ale i k nárůstu diferenciaci. V rámci zkoumané problematiky diferenciaci populačního vývoje Libereckého kraje, jsme se nechali pro vyjádření analyzovaných údajů inspirovat prací Hampl, Gardavský, Kühnl (1987), a to v případě vytváření velikostní hierarchizace a výpočtu indexu velikostní hierarchizace. Stejně analytické znázornění bylo využito i v pracích Fikarová (2018), Kněžíčková (2017) a Klučka (2016).

Tab. 7: Vybraný vzorek obcí Libereckého kraje dle velikostní kategorie

Velikostní kategorie	Relativní populační velikost dle vybraných kategorií (1. největší město = 100 %)													
	1869	1880	1890	1900	1910	1921	1930	1950	1961	1970	1980	1991	2001	2011
1.	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
2. - 4.	67	64	70	74	81	78	84	85	82	81	85	99	100	93
5. - 12.	119	103	93	84	79	75	71	69	66	65	65	62	63	59
13. - 34.	198	173	161	144	133	124	116	100	88	80	75	70	74	71
35. - 69.	172	146	128	109	96	90	81	66	55	47	38	32	35	36

Zdroj: Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, vlastní zpracování

V případě analýzy velikostní hierarchizace (tabulka 7) jsme zkoumaný vzorek obcí rozdělili celkově do 5 kategorií, dle populační velikosti v daném roce sčítání obyvatel. Vznikly tak kategorie měst na pozici 1., dále 2. – 4., 5. – 12., 13. - 34. a 35. – 69. Velikostní hierarchizace se vypočítává ve vztahu k vedoucímu městu, které má index 100. V případě Libereckého kraje bylo vedoucím po celý časový úsek město Liberec, které se ve druhé polovině 19. století stalo 2. největším městem v Čechách.

Z výsledků je patrné, že v průběhu druhé poloviny 19. století docházelo k populačním ztrátám v případě obcí na pozici 13. – 34. a 35. – 69., zatímco významný populační nárůst byl zaznamenán u obcí na pozici 2. – 4. Skutečností je fakt, že tento proces velikostní hierarchizace probíhal i po 2. světové válce, a to v méně intenzivní formě prakticky, jenž probíhá prakticky až do současnosti. Poválečný odsun německého

obyvatelstva, v případě Libereckého kraje, nehrál významnou roli, v případě změny v utváření velikostní hierarchizace vybraných obcí kraje.

Tab. 8: Vybraný vzorek obcí Libereckého kraje dle velikostní kategorie (bez Liberce)

Velikostní kategorie	Relativní populační velikost dle vybraných kategorií (1. největší město = 100 %)													
	1869	1880	1890	1900	1910	1921	1930	1950	1961	1970	1980	1991	2001	2011
2. - 4.	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
5. - 12.	177	160	133	114	97	96	84	82	80	80	76	63	63	64
13. - 34.	295	270	232	195	163	158	137	118	107	99	88	71	74	77
35. - 69.	256	228	185	148	119	115	95	78	67	58	45	32	35	39

Zdroj: Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, vlastní zpracování

K porovnání procesu velikostní hierarchizace v Libereckém kraji slouží i tabulka 8, která tento proces znázorňuje po odebrání města Liberec, které se v předchozím porovnání projevilo jako výrazně dominantní a bylo nahrazeno kategorií obcí na pozici 2. – 4.

Tab. 9: Index velikostní strukturalizace obcí Libereckého kraje

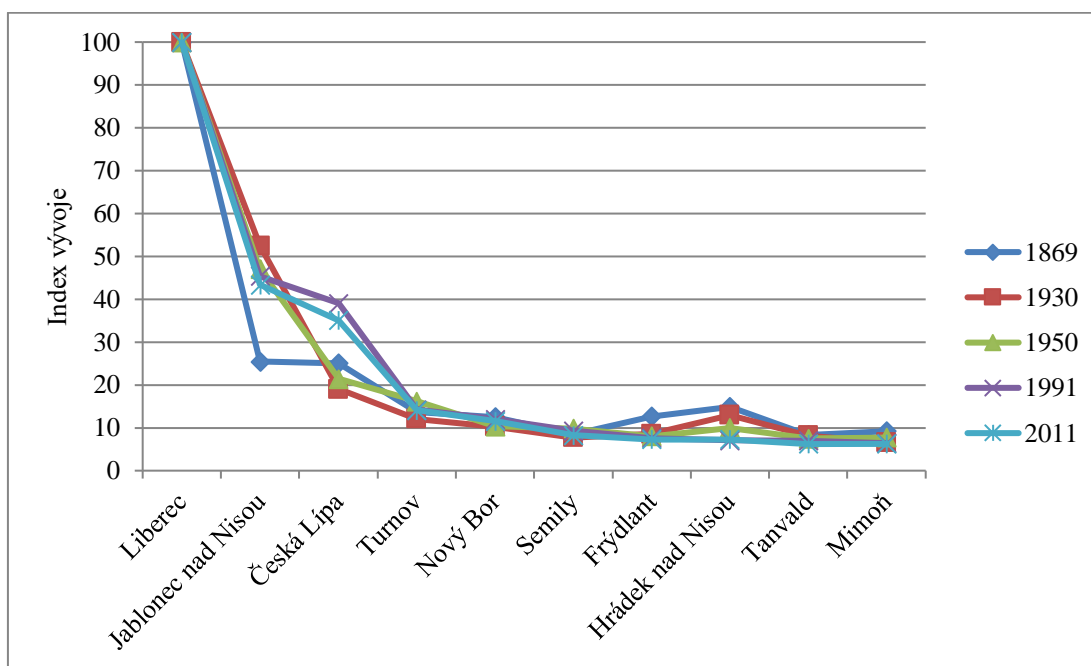
Rok	Počet obcí v jednotlivých velikostních kategoriích					Kumulativní součet sídel nad 2 000 obyvatel	Index velikostní strukturalizace sídel
	2000 – 4 999	5 000 – 9 999	10 000 – 19 999	20 000 – 49 999	nad 50 000		
1869	44	15	2	0	1	62	1,37
1880	43	17	2	0	1	63	1,40
1890	41	19	2	1	1	64	1,47
1900	39	19	2	1	1	62	1,48
1910	38	19	3	1	1	62	1,52
1921	35	17	2	1	1	56	1,50
1930	34	17	3	0	2	56	1,55
1950	25	8	2	1	1	37	1,51
1961	21	8	2	1	1	33	1,58
1970	20	8	2	1	1	32	1,59
1980	16	10	2	2	1	31	1,77
1991	14	10	2	2	1	29	1,83
2001	15	10	2	2	1	30	1,80
2011	16	10	2	2	1	31	1,77

Zdroj: Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, vlastní zpracování

V tomto případě je tak ještě více znázorněna, již zmíněná postupná depopulace obcí na pozici 35. – 69. V průběhu zkoumaného období let 1869-2011, lze zaznamenat

depopulační charakter ve všech kategoriích, čímž se jenom potvrzuje významnost obcí na pozici 2. – 4., které prakticky po celou sledovanou dobu populačně posilovaly. Dalším námi analyzovaným jevem, se stal index velikostní strukturalizace (tabulka 9), jehož inspirace, stejně jako tomu bylo v případě velikostní hierarchizace, vychází z práce Hampl, Gardavský, Kühnl (1987). Analýza indexu velikostní hierarchizace vychází v konkrétním roce sčítání obyvatelstva z pětinasobku obcí v kategorii nad 50 000 obyvatel, čtyřnasobku obcí v kategorii 20 000 – 49 999, trojnásobku obcí v kategorii 10 000 – 19 999 a dvojnásobku obcí v kategorii 5 000 – 9 999. Všechna vynásobené údaje se sečtou i s kategorií obcí 2 000 – 4 999, která nepodléhala žádnému násobku a celý součet se vydělí kumulativním součtem sídel nad 2 000 obyvatel.

Graf 7: Index vývoje 10 největších měst Libereckého kraje

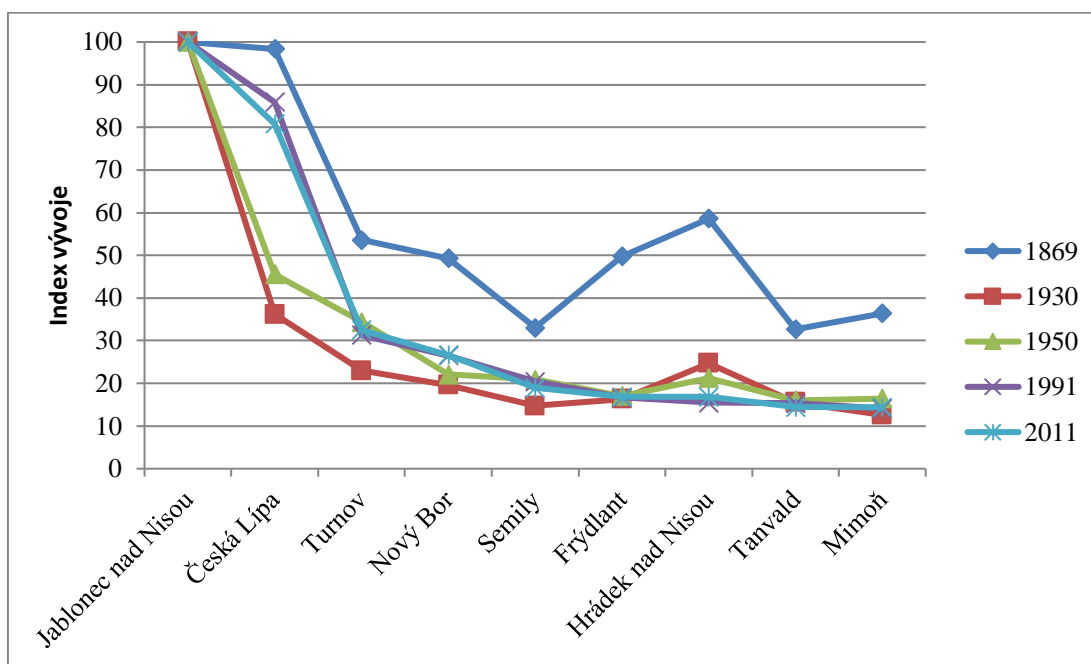

Zdroj: Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, vlastní zpracování

Z námi analyzovaného vzorku obcí nad 2 000 obyvatel, můžeme konstatovat, že v průběhu celého sledovaného období let 1869–2011 ubývalo obcí v kategorii 2 000 – 4 999 obyvatel, a to především pro druhou polovinu 19. století a počátek 20. století na úkor kategorie o řád vyšší 5 000 – 9 999 obyvatel. Zcela stabilně se projevovала kategorie obcí 10 000 – 19 999, stejně jako zbytek analyzovaných kategorií, kdy je znázorněno dominantní postavení města Liberec v kategorii nad 50 000 obyvatel a vytvoření navazující a stabilní hierarchické sítě obcí v kategorii 20 000 – 49 999 obyvatel.

Pro dokreslení a dokonalejší znázornění vývoje největších měst Libereckého kraje za sledované období let 1869–2011, byl vytvořen graf 7 a 8, který znázorňuje dominantní postavení města Liberec, v rámci celého hierarchického systému a zároveň vytvoření okolní sítě okolních měst, a to především s důrazem na význam v tomto případě města Jablonec nad Nisou a od období druhé poloviny 20. století i města Česká Lípa.

Graf 8: Index vývoje 9 největších měst Libereckého kraje (bez Liberce)

Zdroj: Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, vlastní zpracování

Výše konstatované je markantnější v případě odebrání dominantního města Liberec, kdy dochází ke ztlačení krystalizaci v rámci hierarchického postavení těchto zkoumaných obcí v rámci sídelního systému Libereckého kraje.

5. 3 Postindustriální období

Vývoj zkoumaného území Libereckého kraje zažil po roce 1989 mnoha zásadních změn, které především zasáhly do hospodářského sektoru a jeho ekonomické významnosti. V předcházejícím industriálním období dominantní úlohu vytvářel především textilní a sklářství průmysl. Jak již bylo řečeno dříve, textilní a sklářství průmysl zažily největší rozkvět v období druhé poloviny 19. století, který přetrvával až do 2. světové války. V poválečném období byl stále textilní a sklářský průmysl zásadní z hlediska tradiční dominance, avšak již nastupoval útlum těchto odvětví, který byl podpořen ztrátou části zahraničních odběratelů, kdy centrálně plánovaný systém se především orientoval na trh východoevropský řízený Sovětským svazem.

Během sledovaného období let 1991-2011 došlo k výrazné změně i v případě administrativního členění České republiky, kdy v roce 2000 byla přijata správní reforma, která zřizovala 13 krajů a Hlavní město Prahu, čímž zkoumaná oblast vykryštovala do současné podoby a od níž je i odvozován náš výzkum.

Po roce 1989 však došlo k významným okolnostem, které v rámci přechodu z centrálně plánovaného na kapitalistický systém, došlo k transformaci ekonomiky a hospodářské struktury státu a jednotlivých regionů, které v případě zkoumaného území změnilly strukturu hospodářských odvětví, ale i jeho ekonomický význam. V Libereckém kraji se především jednalo o rapidní pokles významnosti dosud tradičních průmyslových odvětví (textilnictví a sklářství), které začaly být nahrazovány odvětvími zcela pro zkoumané území novými, kdy v primární rovině musíme zmínit především průmysl automobilový, který se ve zkoumané oblasti orientuje především na výrobu komponentů. Problematickou se v současnosti stává pro Liberecký kraj situace s řešením bývalých průmyslových závodů, které ukončily svou činnost a zůstávají nevyužité v podobě brownfieldů.

I přes konstatovanou skutečnost, sekundární sektor v Libereckém kraji hraje stále důležitou roli (47 %), kdy vedle zmíněného automobilového průmyslu je významný i průmysl gumárenský (mikroregion Liberec), potravinářský (Jilemnice a Semily), dřevozpracující (Česká Lípa), strojírenský (Česká Lípa) a sklářský (Turnov). Ve sledovaném období doznávala i významnost těžby v rámci primárního sektoru ve zkoumané oblasti, které byla především koncentrována v mikroregionech Frýdlant, Liberec a Semily.

Z hlediska populačního vývoje v Libereckém kraji v období postindustriálním došlo k nárůstu celkového počtu obyvatelstva, které na počátku zkoumaného období v roce 1991

činilo 425 120 obyvatel, zatímco na konci sledovaného období v roce 2011 se již jednalo o 432 439 obyvatel, což v důsledku činí nárůst obyvatelstva ve sledovaném období o 1 %. Podle stejného klíče bychom se mohli zaměřit i na jednotlivé mikroregiony (SO ORP), kdy jako populačně ztrátové bychom mohli označit mikroregiony Jilemnici (-4 %), Semily (-7 %), Tanvald (-4 %) a Železný Brod (-3 %). Naopak na druhou stranu, jako populačně růstové, bychom mohli označit za sledované období zbylé mikroregiony Česká Lípa (2 %), Frýdlant (2 %), Jablonec nad Nisou (1 %), Liberec (4 %), Nový Bor (3 %) a Turnov (5 %).

Při zaměření na základní demografický vývoj zkoumané oblasti Libereckého kraje, můžeme konstatovat, že v případě celkové migrace obyvatelstva v letech 1991-2001 došlo k nárůstu přistěhovalých zhruba o 34 %, zatímco v případě vystěhovalých došlo za stejný časový úsek k nárůstu o 17 % (ČSÚ 2020). Celkový přírůstek obyvatelstva v Libereckém kraji, tak činil zhruba 21 %. Neméně významným se stává i ukazatel nezaměstnanosti, který v současnosti dosahuje hodnoty pohybující se okolo 2,7 % (ČSÚ 2019b), což však z celorepublikového kontextu ve srovnání s ostatními kraji, činí z Libereckého kraje, kraj s nadprůměrnou hodnotou nezaměstnanosti, jejíž souvislosti s menšími možnostmi pracovního uplatnění v kraji a s migrací obyvatel do jiných krajů, která souvisí i se změnou bydliště. Při konkrétnějším zaměření bychom mohli mezi mikroregiony Libereckého kraje s nejvyšší nezaměstnaností zařadit Frýdlant (4,3 %) a Tanvald (4,2 %), zatímco mezi mikroregiony s nejnižší nezaměstnaností bychom mohli zařadit Turnov (2,5 %) a Českou Lípu (2,4 %).

Významným činitelem, který ovlivňuje ekonomický vývoj zkoumané oblasti Libereckého kraje, se stala dopravní infrastruktura, jejíž významnost byla podpořena především v období nového tisíciletí. I přes důležitost dopravní infrastruktury Liberecký kraj zaostává především v případě železniční dopravy, která zcela nevyhovuje současným požadavkům přepravy, kdy v některých případech již byly přijaty kroky vedoucí k modernizaci celkové dopravní infrastruktury kraje, které však ještě nebyly v některých případech realizovány. Objektem modernizačních tendencí a svou důležitostí by měla být modernizace koridoru směřujícího na hlavní město Prahu.

5. 4 Dynamika vývoje sídelního systému

V rámci zkoumaného období 1869-2011, došlo v případě sledované problematiky populačního vývoje Libereckého kraje k mnoha skutečnostem, které měly zásadní vliv na celkový charakter populačního vývoje kraje. Změny těchto faktorů započaly v industriálním období a končily až v návaznosti na ekonomicko-hospodářské změny, které probíhaly v souvislosti s transformací hospodářství v období postindustriálním. Dynamika vývoje sídelního systému představuje souhrnný ukazatel populačního vývoje v jednotlivých obcích Libereckého kraje, za sledované období let 1869-2001, který odráží změny v rámci populačního vývoje.

V rámci vlastní analýzy dynamiky populačního vývoje došlo k rozdělení zkoumaných obcí Libereckého kraje celkově do 5 kategorií, které reflektují jejich vývojové tendence po čas sledovaného období 1869-2011. Konkrétně se jedná o kategorie: *silně depopulační* (obce s dynamikou vývoje pod -25 % za sledované období), *mírně depopulační* (-25 až -0,1 %), *mírně rostoucí až stagnující* (0,1 až 25 %), *nadprůměrně růstové* (25,1 až 50 %) a *vysoce růstové* (nad 50 %). Na následujících řádcích se konkrétně zaměříme na jednotlivé analyzované kategorie.

Mapa 3: Dynamika populačního vývoje v obcích Libereckého kraje v letech 1869-2011

Pro výraznější znázornění (mapa 3) byla dynamika populačního vývoje vypracována u obcí v Libereckém kraji, s důrazem na skutečnost, že v rámci analyzovaných obcí, bude dále pracováno pouze s vybraným vzorkem 69 obcí Libereckého kraje. V případě první sledované kategorie *silně depopulačních* obcí Libereckého kraje se jedná především o obce, které byly v primární rovině zasaženy odsunem německého obyvatelstva po 2. světové válce, kdy se většina analyzovaných obcí jevila jako obce s majoritní většinou německého etnika a byla součástí říšské župy Sudety. Konkrétním příkladem v rámci analyzované kategorie je obec Mařenice (- 91,5 %), jejíž depopulační charakter byl způsoben přítomností majoritního německého obyvatelstva, které bylo po 2. světové válce odsunuto, což v případě Mařenic znamenal populační propad z 3 717 obyvatel v roce 1869 na 492 obyvatel v roce 1950. Podobným příkladem se staly obce Kořenov (-88 %) a Vítkovice (-79,2 %), které však po odsunutí německého obyvatelstva došly k výraznějšímu dosídlení obyvatelstvem českým, což bylo od druhé poloviny 20. století dokresleno dále turistickým a rekreačním potenciálem, který se zde začal rozvíjet. Mezi další obce, které v minulosti byly ryze německé, a populačně je postihl odsun německého obyvatelstva po 2. světové válce, bychom mohli například uvést Křížany (-77,2 %), Albrechtice v Jizerských horách (-84,7 %), Rynoltice (-75,6 %) a Ralsko (-75,1 %).

Dále můžeme ve zkoumaném vzorku nalézt obce, jejichž důvodem depopulačního charakteru v primární rovině se i v tomto případě stal odsun německého obyvatelstva po 2. světové válce, který však nenabyl takových rozměrů, jako u výše jmenovaných. V tomto případě bychom mohli zmínit obec Cvikov (-47,9 %), která po 2. světové válce zažila odsun německého obyvatelstva, avšak došlo k částečnému dosídlení českým obyvatelstvem, jelikož se zde nacházely textilní průmyslové závody. Podobně tomu bylo i v případě obce Skalice u České Lípy (-46,5 %), která se stala důležitou pro přítomnost sklářského průmyslu, jehož výroba byla orientována především na zahraniční, což se však změnilo s procesem znárodnění v období po 2. světové válce. Zajímavou skutečností se stala obec Hodkovice nad Mohelkou (-35,6 %), ve které došlo k masivnímu odsunu německého obyvatelstva po 2. světové válce, avšak ihned v poválečném období došlo k územním změnám, které k této obci připojily sousední oblasti, ve kterých odsun nebyl tak intenzivní, což v celkovém důsledku snížilo dopad odsunu v oblasti, a to s ohledem na statistické vyjádření. Nové Město pod Smrkem (-30,5 %) ztratilo svůj průmyslový potenciál (textilní výroba) v období po 1. světové válce, což souviselo s úbytkem obyvatelstva, které bylo v meziválečném období nahrazeno nově příchozím obyvatelstvem českým, čímž odsun německého obyvatelstva po 2. světové válce neznamenal pro tuto obec zásadní populační ztrátu, která navíc byla

částečně zacelena další vlnou českého obyvatelstva v poválečném období. Závěrem je důležité uvést, že z vybraného vzorku 69 obcí se jich 43 nachází v této kategorii, což činí zhruba 62 % obcí z vybraného vzorku.

Další v pořadí analyzovanou kategorií jsou obce *mírně depopulační*, které v rámci zkoumaného vzorku vytváří přibližně 13 % analyzovaných obcí. Ve většině případů se jedná o obce, jejichž depopulační charakter byl převážně způsoben odsunem německého obyvatelstva po 2. světové válce, avšak nenabyl výrazných rozměrů, jako tomu bylo v předchozí kategorii. Ve většině zkoumaných obcích se nacházel významný průmysl, čímž docházelo k doosídlování těchto míst českým obyvatelstvem, aby nebyla přerušena kontinuita hospodářského potenciálu. Obec Pěnčín (-24,7 %) zaznamenala odsunem německého obyvatelstva méně citelný zásah, který byl eliminován přítomností významného sklářského průmyslu. Podobně tomu bylo i v případě obce Smržovka (-22,2 %), avšak v tomto případě byl odsun německého obyvatelstva citelnější, což dokládá skutečnost, že v roce 1930 se zde nacházelo 7 296 obyvatel, zatímco v roce 1950 už jen 4 161 obyvatel, a to i přes skutečnost, že se zde nacházel významný sklářský a textilní průmysl. Dalším zmíněným bude Kamenický Šenov (-19 %), ve kterém sice německé obyvatelstvo tvořilo majoritní část, avšak po odsunu německého obyvatelstva nedošlo k citelné populační ztrátě, což se odvíjelo především ve významnosti obce jako železničního uzlu a celkovému turistickému a rekreačnímu charakteru, který měla již od počátku 20. století. Zvláštním případem se stala obec Rychnov u Jablonce nad Nisou (-15,2 %), která se nacházela na rozhraní česko-německé jazykové hranice, avšak poválečným odsunem přišla zhruba o polovinu obyvatelstva. Tento depopulační ráz byl výrazně zmírněn přítomností továrny na galalitové zboží vyrábějící syntetický plast. V rámci společných charakteristik se ze sledované kategorie odlišuje Lomnice nad Popelkou (-5,6 %), kterou výrazně populačně neovlivnil odsun německého obyvatelstva, jelikož byl striktně limitován zdejším významným potravinářským průmyslem, který se v této oblasti nacházel již od druhé poloviny 19. století.

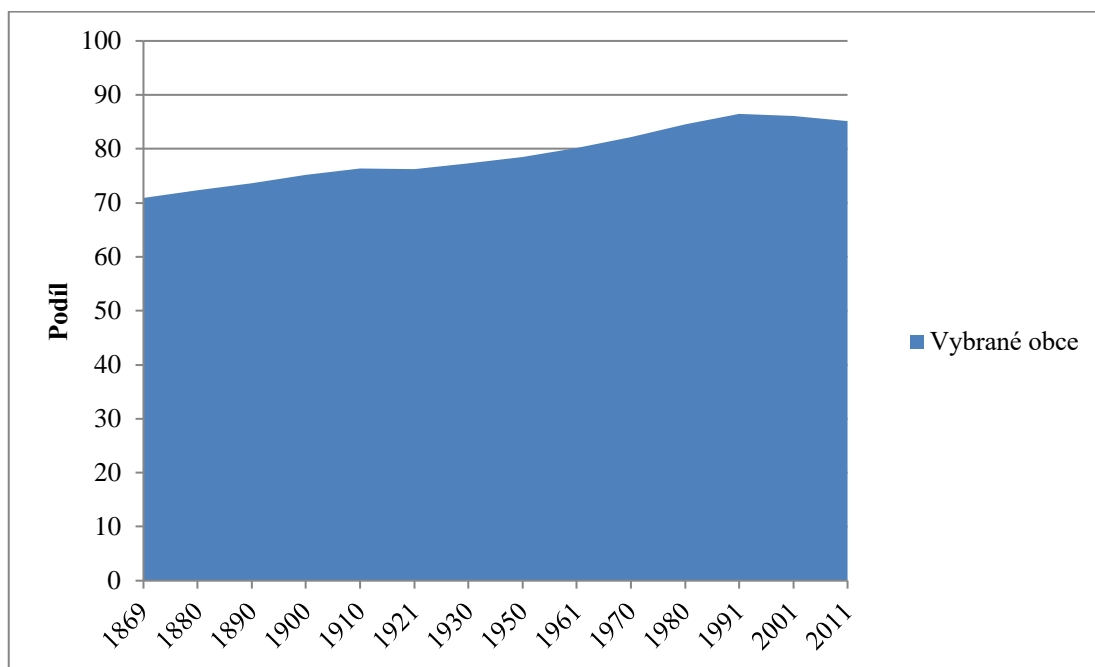
V následující kategorii se nacházejí obce, které se v rámci analýzy projeví jako *mírně rostoucí až stagnující*. Z celkového zkoumaného vzorku se jedná o zhruba 9 % obcí. Největší nárůst v rámci kategorie zaznamenal Frýdlant (17,7 %), který od 19. století do druhé poloviny 20. století náležel mezi nejvýznamnější střediska textilního průmyslu ve zkoumané oblasti. Podobně tomu bylo i v případě Železného Brodu (15,6 %), který se v meziválečném období vyprofiloval jako jedno z center sklářského průmyslu vůbec. Obec Hejnice (8 %) za svůj populační nárůst vděčí především přítomnosti železnice, která zde byla zbudována na

konci 19. století a stala se hybatelem rozvoje, když propojila textilní průmyslový potenciál obce v rámci regionu. V případě Tanvaldu (1,4 %) se projevil významně odsun zdejšího majoritního německého obyvatelstva po 2. světové válce, který byl částečně eliminován doosídlením oblasti českým obyvatelstvem, jelikož se zde nacházely důležité průmyslové závody s orientací výroby, především na textilní zboží.

Předposlední kategorií jsou obce *nadprůměrně růstové*, kdy v našem případě analyzovaného vzorku do této kategorie náleží 3 obce (4 %). Hlavním populačním stimulem rozvoje v případě Jilemnice (25,8 %) se stala přítomnost železnice, která byla vybudována ve druhé polovině 19. století. Postupem času se obec vyprofilovala v centrum plátenictví a sklářského průmyslu. Podobně tomu bylo s rozvojem textilního průmyslu, i v případě obce Doksy (28,3 %), kdy zdejší železnice vybudovaná ve stejném období druhé poloviny 19. století, měla vliv nejen z hlediska rozvoje místního textilního průmyslu, ale stála za zrodem významnosti obce, co by rekreačního a turistického střediska. Poslední v rámci analyzované kategorie je obec Mimoň (37,8 %), ve které významný populační nárůst způsobila také železnice a místní lokalizovaný průmysl.

V poslední kategorii se nachází obce *vysoce růstové*, což v rámci analyzovaného vzorku znamená přibližně 12 % obcí. Největší nárůst zaznamenal Jablonec nad Nisou (248,6 %) a Česká Lípa (186,3 %), kdy v prvním případě stál za populačním nárůstem rozvoj sklářského průmyslu a vyprofilování obce v jedno z nejvýznamnějších center sklářství v Čechách, zatímco v případě druhém se stal významným průmysl textilní, konkrétně manufaktury na potisk textilií. V případě populačního nárůstu obce Desná (146,5 %) sehrála významnou úlohu přítomnost železnice, která obec propojovala v rámci mikroregionu, a to v návaznosti na průmyslovými závody. Významnost přítomnosti průmyslu ovlivnil i populační nárůst v případech Turnova (111,3 %), Semil (100,3 %) a Nového Boru (88,6 %). Specifickou, jak již bylo dříve zmíněno, byla dynamika vývoje Liberce (104,5 %), který se od 19. století profiloval v jedno z nejvýznamnějších center textilního průmyslu v Čechách a zároveň v nejvýznamnější železniční dopravní uzel, v rámci pohybu zboží směrem do zahraničí, ale i opačným směrem do Čech. Populační růst Liberce a jeho profilování, co by regionálního střediska kraje, byl zaznamenán od poloviny 19. století, kdy se zde stále více začal projevovat, především německý kapitál. Tento kapitál byl plně využit k nastartování hospodářského rozvoje oblasti, která se stal příčinou poměrně masivní migrace obyvatel ze sousedních regionů za prací, co by kvalifikované pracovní síly. Ke konci 19. století se v hospodářském rozvoji oblasti, se začal postupně prosazovat i kapitál český.

Graf 9: Procentuální podíl populace vybraného vzorku obcí na celkové populaci Libereckého kraje v letech 1869-2011

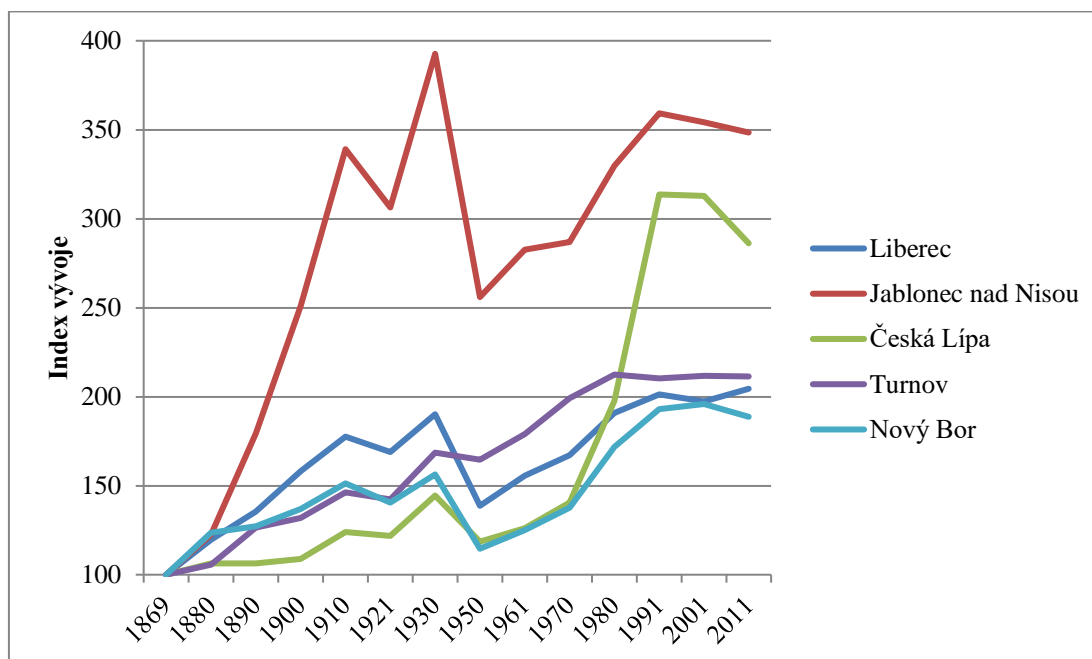
Zdroj: Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, vlastní zpracování

Pro lepší přehlednost došlo k vytvoření procentuálního podílu populace vybraného vzorku obcí na celkové populaci Libereckého kraje v letech 1869-2011 (graf 9), kdy je zcela zřetelné, že nejmenší podíl byl zaznamenán ihned na počátku sledovaného období v roce 1869 (71 %) a prakticky až do roku 2001 (86 %), můžeme sledovat postupně rostoucí trend sledované problematiky. K porovnání, v rámci indexu vývoje 5 největších měst Libereckého kraje v letech 1869-2011 byl vytvořen graf 10. Velmi výrazným je především populační vývoj v případě Jablonce nad Nisou, kde se vzorově projevuje i například odsun německého obyvatelstva po 2. světové válce, a od 70. let 20. století také České Lípy. Dále z příloženého grafu vyplývá, že ve všech analyzovaných měst došlo v průběhu zkoumaného období let 1869-2011 k populačnímu nárůstu, oproti počátku zkoumání v roce 1869, i když v případě některých měst lze již z grafu vysledovat pro současnost depopulační tendence. Pro větší obeznámení a v návaznosti na vzniklý graf a jeho sledovanou problematiku se na následujících řádcích zaměříme na stručné charakteristiky těchto vybraných největších měst Libereckého kraje, reflektující především jejich historický vývoj.

Město *Liberec* bylo ve 13. a 14. století zasaženo vlnou kolonizace německého obyvatelstva, která však v některých časových epochách nabírala rázu smíšeného, jelikož se zde usazovalo i české obyvatelstvo. V průběhu 15. století dochází ke koncentraci výroby soukenného zboží, které nacházelo svá odbytíště v zahraničí, s orientací především na

německé prostředí. V této době se také Liberec profiloval jako významná obchodní zastávka směrem do Saska a polské Vratislavi. Po husitských válkách, které se pro Liberec staly zásadními, jelikož došlo k úbytku obyvatelstva, docházelo v 16. století k novému přílivu německého obyvatelstva. Tento kolonizační proces již nabyl zcela rázu etnicky německého.

Graf 10: Index vývoje 5 největších měst Libereckého kraje v letech 1869-2011

Zdroj: Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, vlastní zpracování

V průběhu třicetileté války město nezažilo významné škody, jelikož bylo součástí frýdlantského vévodství Albrechta z Valdštejna, který jako velitel císařských vojsk dbal na to, aby válečné operace se uskutečňovaly v bezpečných vzdálenostech od jeho panství. V průběhu 18. století dochází k manufakturní zakladatelské činnosti, které se stala základem rodícího se textilního průmyslu. Hospodářský rozvoj města však přibrzdily napoleonské války, které zavdaly příčinu ke změně hospodářské struktury, které se nyní již plně orientovala na textilní průmysl, což bylo podpořeno i nalezištěm odbytíšť pro textilní zboží v Evropě, ale i v Americe. Ve druhé polovině 19. století docházelo k rozpínání města, což zavdalo příčinu vzniku aglomerační sítě. Stagnaci hospodářského vývoje města přinesla až 1. světová válka, kdy veškerá zdejší textilní výroba byla podřízena válečným účelům. Po vzniku Československa se Liberec stal centrem německých separatistických tendencí, které však byly potlačeny. Z hlediska hospodářského vývoje, se město již nedostalo na předválečnou úroveň v meziválečném období, jelikož zdejší textilní průmysl ztratil své odbytíště v zahraničí, ale i v rámci bývalé habsburské monarchie. V roce 1938 došlo

k odtržení Sudet od Československa a jejich připojení k nacistickému Německu, kdy nově vznikla říšská župa Sudety, které měla své centrum v Liberci. V roce 1945 došlo k opětovnému připojení oblasti, po skončení 2. světové války, k Československu a následoval odsun německého obyvatelstva. V období socialismu liberecký textilní průmysl podstoupil proces znárodnění a postupně ztrácel své dominantní postavení, a naopak významného postavení nabýval průmysl potravinářský a strojírenský.

Poprvé se historické prameny zmiňují o městě *Jablonec nad Nisou* v průběhu 14. století v povodí řeky Nisy. Vývoj města byl přerušen v 15. století, a to v důsledku husitských válek, které citelně zasáhly tuto oblast, a došlo k jejímu praktickému zničení. Významnou se stala v průběhu 16. století vlna německé kolonizace, která stála za rozvojem sklářství v oblasti, což se ještě více umocnilo v období po třicetileté válce, kdy docházelo k postupnému populačnímu nárůstu obyvatelstva. V průběhu 18. století se Jablonec nad Nisou stal útočištěm soukeníků a pláteníků, kteří sem přicházeli z nedalekého Liberce, kde již nemohli uplatnit své služby. V tomto období docházelo také k pokládáním základů sklářského průmyslu a jeho odvětvových specializacích, které se soustřeďovaly nejen na sklářské výrobky, ale i na výrobu bižuterie a broušení skla. Největší hospodářský rozvoj byl zaznamenán v období od druhé poloviny 19. století do počátku 1. světové války, kdy zdejší výroba byla přeorientována ryze k válečným účelům, což se znovu opakovalo i během 2. světové války. V meziválečném období docházelo v Jablonci nad Nisou ke stále větší diferenciaci průmyslu, kdy vedle sklářského a textilního průmyslu se objevuje průmysl strojírenský a papírenský. Dalším hospodářsky vývojovým mezníkem se stala ekonomická krize počátku 30. let 20. století, která dále devalvovala zdejší průmyslový potenciál. Po 2. světové válce došlo k odsunu německého obyvatelstva z Jablonce nad Nisou, což se projevilo dalším hlubokým hospodářským poklesem, který stál za opětovnou dominancí sklářského průmyslu, což bylo podpořeno v 60. letech vzniklou společností Jablonex, která se orientovala především na výrobu bižuterního zboží. Od druhé poloviny 20. století docházelo i k opětovnému nárůstu významnosti strojírenského, energetického a chemického průmyslu.

Vznik města *Česká Lípa* se datuje do druhé poloviny 13. století, kdy se tato oblast začala rozvíjet pod náparem zde usazujících se německých hrnčírů v období první vlny německé kolonizace, což souviselo i se zdejším rozvojem hrnčířství a významností města, a to nejen z ekonomických důvodů, ale především z celkové geografické polohy. Významnost německé kolonizace byla v tomto případě podložena důležitým hospodářským rozvojem oblasti, který souvisel s rozvíjejícími se obchodními vztahy se sousedními německými

zeměmi v průběhu 15. století, kdy se v České Lípě rozvíjelo i soukenictví. Tento hospodářský rozvoj přetrval až do třicetileté války, kdy došlo k populačnímu úbytku obyvatelstva a přerušení obchodních vztahů se sousedními německými zeměmi, které válečný konflikt citelně zasáhl. Tento hospodářský pokles přetrvával do 19. století. Významným činitelem, který měl zásadní vliv na opětovný hospodářský rozvoj České Lípy, bylo železniční napojení na město Liberec ve druhé polovině 19. století. Hospodářský rozvoj České Lípy byl kontinuálním procesem, který trval v období od 80. let 19. století do 30. let 20. století, avšak nenabyl takové míry, jako tomu bylo v případě Liberce a Jablonce nad Nisou. Zlomovým mezníkem, z pohledu hospodářského vývoje, se stalo období 2. světové války, kdy došlo k transformaci výrobních vztahů k válečným účelům a po jeho skončení se již Česká Lípa nikdy nedostala ke svému předválečnému hospodářskému stavu. V období socialismu došlo v České Lípě k budování dopravní infrastruktury, které souvisela s rozvojem panelové výstavby a rozvojem těžby uranu, který však po roce 1989 ztrácel na významu.

Město *Turnov* vzniklo v průběhu druhé poloviny 13. století, kdy jeho vznik byl silně ovlivněn první fází německé kolonizace. Důležitým katalyzátorem hospodářského rozvoje Turnova se ve 14. století stala jeho geografická poloha, jelikož se nacházel na důležité obchodní trase vedoucí do Žitavy, což se v průběhu husitských válek v 15. století stalo i důvodem válečných výprav, které hospodářský vývoj zcela utlumily. Hospodářský rozvoj Turnova byl obnoven až v průběhu 16. století a souvisel s příchodem německým obyvatelstvem ve druhé fázi kolonizace, kdy se především rozvíjela sklářská a barvířská řemesla a v oblasti nerostných ložisek i hornictví, který přetrvával do období třicetileté války. Hospodářský rozvoj Turnova byl nastartován znovu v průběhu 19. století, za kterým stál především sklářský průmysl a nově se rozvíjející provaznictví. Pro první polovinu 20. století bylo pro Turnov charakteristické, jako období hospodářské stagnace, která byla zapříčiněna dvěma světovými válečnými konflikty a ekonomickou krizí z počátku 30. let 20. století. V období socialismu došlo především k rozvoji sklářského a strojírenského průmyslu.

Zcela specifický byl vznik města *Nový Bor*, které vzniklo ve druhé polovině 17. století z bývalé osady. Zároveň hospodářský rozvoj byl podnícen příchodem německého obyvatelstva a rozvojem sklářského a textilního odvětví. Významným hospodářským stimulem se stalo i napojení na zemskou silnici v průběhu 18. století a v 19. století i na železnici. Výrazným faktorem hospodářského poklesu významnosti nového Boru se stal poválečný odsun, který stál za stagnací dosud dominujícího sklářského a textilního

průmyslu. V období socialismu došlo i v tomto případě k transformaci hospodářské struktury města, což se ve druhé polovině odrazilo v obnovení významnosti sklářského průmyslu, kdy například byl zřízen podnik Crystalex a významnosti nabyla i nově zbudovaná dopravní infrastruktura, která se i v tomto případě odvíjela v návaznosti na rozšiřující se panelovou výstavbu.

5. 5 Regionální diferenciace vývoje počtu obyvatel

Regionální diferenciaci populačního vývoje Libereckého kraje ovlivňovalo mnoho faktorů, z nichž několik vybraných jsme podrobili vlastní analýze, konkrétně vliv železnice, hierarchického postavení sídel, administrativní funkce a dynamiky sídelního vývoje. Během sledovaného období let 1869-2011 docházelo od druhé poloviny 19. století, pod vlivem strukturálních změn, které byly způsobeny procesem průmyslové revoluce, k populačním prostorovým změnám v rámci zkoumaného regionu. Tyto změny dále pokračovaly válečnými obdobími první poloviny 20. století, a dále obdobími socialismu v letech 1948-1991 a ustálily se do současné podoby transformačním procesem po roce 1989. Pod náporem tohoto vývoje se projevovala i strukturální významnost jednotlivých mikroregionů v průběhu sledovaného období v průběhu procesu změny mikroregionální diferenciace.

Tab. 10: Hustota zalidnění mikroregionů vztahovaná k průměru Libereckého kraje

Mikroregion	Rozloha SO ORP (v km ²)	Hustota zalidnění vztahovaná k průměru Libereckého kraje (index = 100)							
		1869	1890	1910	1930	1950	1970	1991	2011
Česká Lípa	871,4	65	54	46	48	45	44	43	47
Frydlant	349,4	74	70	67	56	47	45	38	39
Jablonec nad Nisou	142,3	147	163	182	197	161	157	144	158
Jilemnice	278,6	110	94	82	73	77	67	58	56
Liberec	578,1	114	101	91	86	80	78	70	80
Nový Bor	200,9	126	118	103	103	81	77	72	77
Semily	230,1	92	88	79	73	83	75	63	59
Tanvald	190,6	114	126	138	132	135	134	126	120
Turnov	247,1	83	81	71	71	83	76	66	72
Železný Brod	74,1	108	117	113	118	123	108	82	81
Liberecký kraj	3162,6	100	100	100	100	100	100	100	100

Zdroj: ČSÚ (2019a), ČSÚ (2015), vlastní zpracování

Vývoj hustoty zalidnění v jednotlivých mikroregionech (tabulka 10) Libereckého kraje, byl v případě některých mikroregionů charakteristický sestupným trendem, zatímco v případě zbylých trendem rostoucím, avšak z příložené tabulky bychom jako obecné významné mezníky zásahu do hustoty zalidnění všech mikroregionů, mohli označit oba světové válečné konflikty, a hlavně odsun německého obyvatelstva po 2. světové válce. Významným růst zkoumaného indexu byl zaznamenán pro mikroregion Jablonec nad Nisou, a to především v období let 1869-1930, a dále u mikroregionů Tanvald a Železný Brod (především 1869-1950). U zbylých mikroregionů můžeme sledovat klesající vývojový trend,

z hlediska zkoumané problematiky, a to s vyšším tempem především v období socialismu. V obecném kontextu bychom současný vývoj mohli charakterizovat v případě analyzovaných mikroregionů jako vývoj stagnující, či mírně rostoucí.

Tab. 11: Hierarchické postavení mikroregionů Libereckého kraje v návaznosti na změny relativní hustoty zalidnění

Mikroregion	1869	1890	1910	1930	1950	1970	1991	2011
Česká Lípa	5	5	5	5	5	5	5	5
Frýdlant	5	5	5	5	5	5	5	5
Jablonec nad Nisou	1	1	1	1	1	1	1	1
Jilemnice	2	4	5	5	5	5	5	5
Liberec	2	3	4	4	5	5	5	5
Nový Bor	1	1	3	3	5	5	5	5
Semily	4	4	5	5	5	5	5	5
Tanvald	2	1	1	1	1	1	1	1
Turnov	5	5	5	5	5	5	5	5
Železný Brod	2	1	2	1	1	2	5	5

Poznámka: jádrový = 1, spíše jádrový = 2, neutrální = 3, spíše periferní = 4, periferní = 5

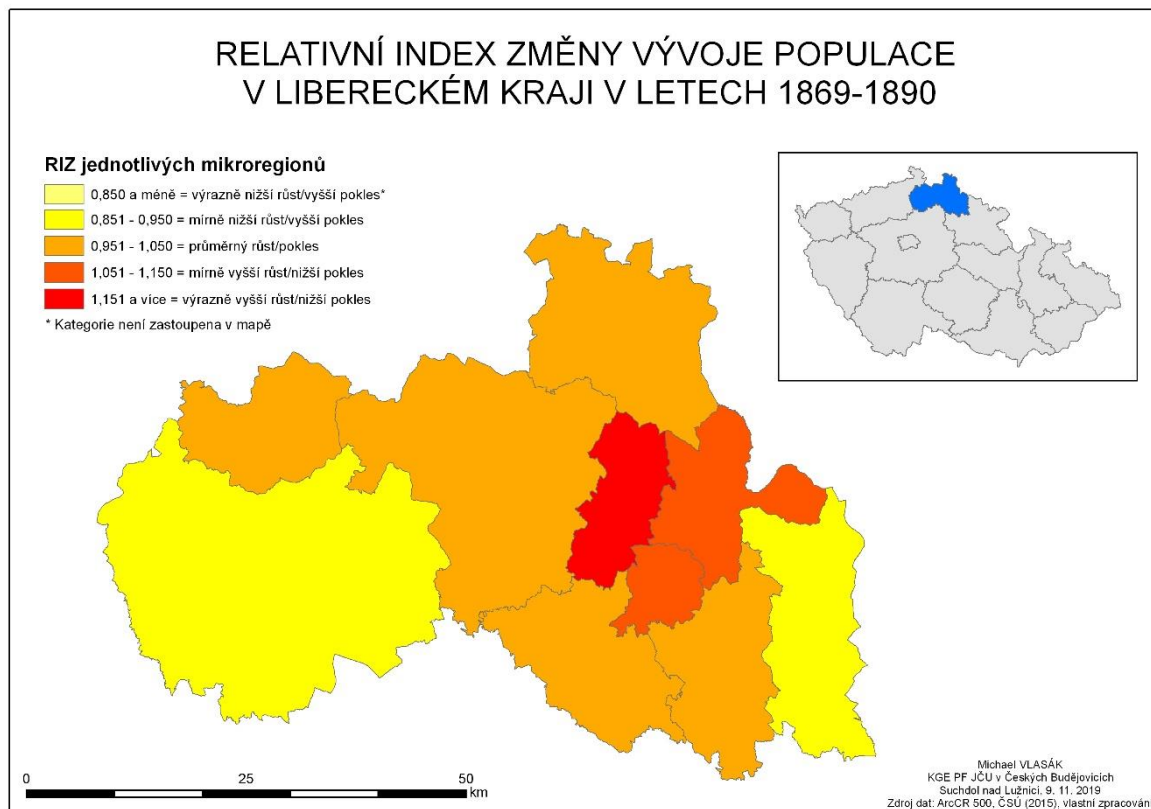
Zdroj: ČSÚ (2019a), ČSÚ (2015), vlastní zpracování

Z pohledu změn relativní hustoty zalidnění (tabulka 11), jsme rozdělili jednotlivé mikroregiony Libereckého kraje dle systému jádro – periferie. V rámci sledovaného období 1869-2011 se jako vyloženě periferní v tomto ohledu jeví mikroregiony Česká Lípa a Turnov, které v průběhu sledovaného období (hlavně v období socialismu) doplnila většina regionů, což mohlo souviset především s transformací zahraničně-obchodních vztahů, které v případě zdejšího rozšířeného textilního průmyslu byly výrazně postiženy. Hlavními vůdčími mikroregiony se v návaznosti na relativní změny hustoty zalidnění, prakticky po celé sledované období, staly mikroregiony Jablonec nad Nisou a Tanvald. Zajímavostí je skutečnost, že v současnosti došlo k vyprofilování mikroregionů Libereckého kraje na mikroregiony ryze jádrové (Jablonec nad Nisou a Tanvald) a na mikroregiony ryze periferní (zbylé mikroregiony).

V návaznosti na zvolenou metodiku došlo dále ke stanovení indexu relativní změny, který charakterizuje vývoj populace v jednotlivých mikroregionech, v návaznosti na vývoj populace v kraji ve stejném časovém úseku. Takto stanovené statistické údaje byly dále rozděleny do 5 kategorií: *výrazně nižší růst*, *méně nižší růst*, *průměrný růst*, *méně vyšší růst* a *výrazně vyšší růst*. Sledované období let 1869-2011 pak bylo rozděleno na 6 časových

úseků (1869-1890, 1890-1910, 1910-1930, 1930-1950, 1950-1991 a 1991-2011), které budou na následujících řádcích blíže charakterizovány.

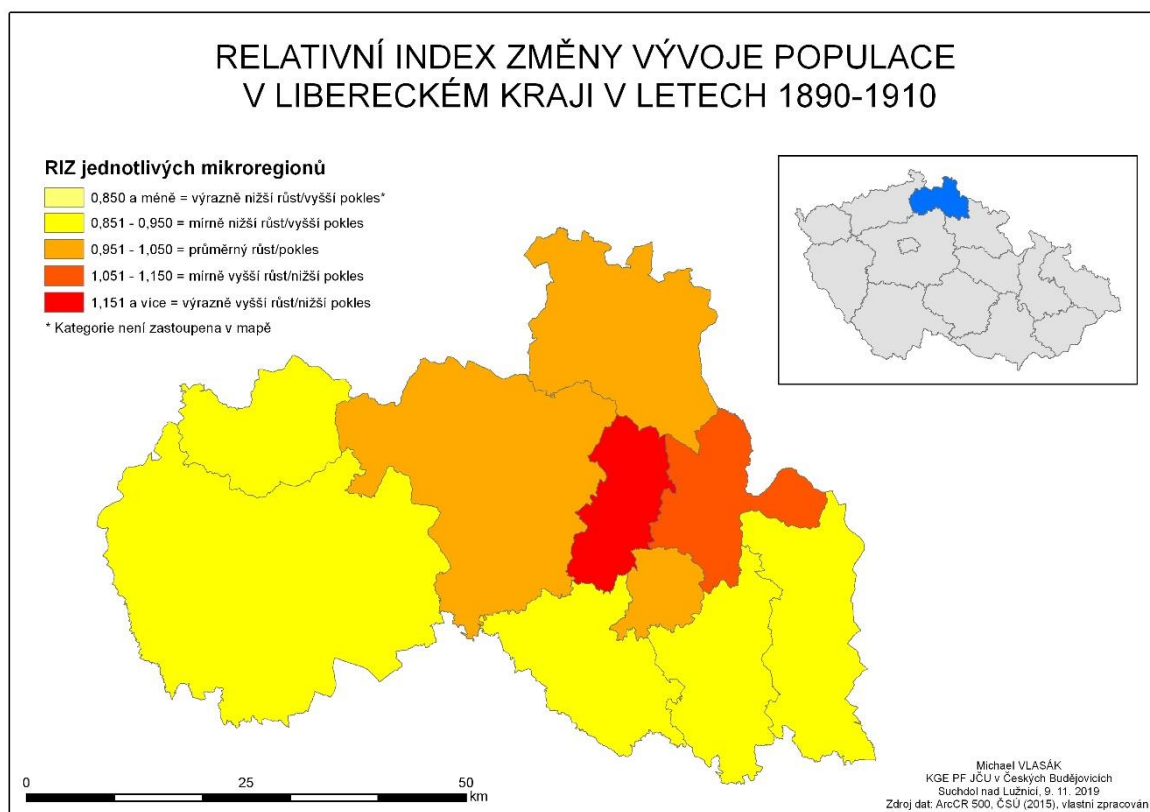
Mapa 4: Relativní index změny vývoje populace v Libereckém kraji v letech 1869-1890

Počátečním sledovaným, se stalo období let 1869-1890 (mapa 4), které bychom mohli charakterizovat hospodářským poklesem, který proběhl v 70. letech 19. století v návaznosti na ekonomickou krizi, která však byla od 80. let 19. století překonána, což se odrazilo v období hospodářské konjunktury. V tomto období v rámci Libereckého kraje docházelo k dobudování železniční infrastruktury, která se stala nositelem rapidního rozvoje regionu. V kategorii výrazně vyššího růstu se objevil pouze mikroregion Jablonec nad Nisou, což souviselo především s populačním nárůstem obyvatelstva, v návaznosti na rozvoj sklářského průmyslu a výroby bižuterií a celkového železničního propojení mikroregionu na hospodářsky významný mikroregion Liberec. V případě mikroregionů Tanvald a Železný Brod byl zaznamenán mírně vyšší růst, který v případě mikroregionu Železný Brod byl spojen podobně s rozvojem sklářského průmyslu, zatímco v případě mikroregionu Tanvald tento nárůst byl charakterizován rozšířením nejen sklářské, ale i textilní a strojírenské výroby. V případě kategorie mikroregionů s průměrným růstem bychom zde mohli zařadit

Frýdlant, Liberec, Nový Bor, Semily a Turnov. Výrazným katalyzátorem růstu těchto mikroregionů se stal stále se rozvíjející textilní průmysl, kdy například v tomto období probíhalo jisté soupeření mezi mikroregiony Frýdlant a Liberec o hegemonii v textilním průmyslu vůbec. V případě mikroregionu Semily hrálo významnou roli vybudování textilních závodů v Pojizeří, které se staly příčinou masivní migrace obyvatelstva, co by nové pracovní síly do oblasti.

Mapa 5: Relativní index změny vývoje populace v Libereckém kraji v letech 1890-1910

Za populačním nárůstem mikroregionu Turnov stále především specializace v oblasti broušení a rytí drahokamů (což platilo i pro mikroregion Nový Bor), což bylo umocněno v roce 1884, kdy zde byla zřízena i významná odborná škola, a dále výroba specializující se na provaznické výrobky. V předposlední kategorii mírně nižšího růstu jsme zařadili mikroregion Česká Lípa a Jilemnice, kdy hospodářský rozvoj v těchto oblastech byl limitován jednak pozdějším vybudováním železniční infrastruktury a zakládání průmyslových závodů, a i odchodem pracovních sil do vedlejších mikroregionů.

Druhé sledované období let 1890-1910 (mapa 5) bylo v obecném kontextu charakteristické hospodářskou konjunkturou, především na přelomu 19. a 20. století, která

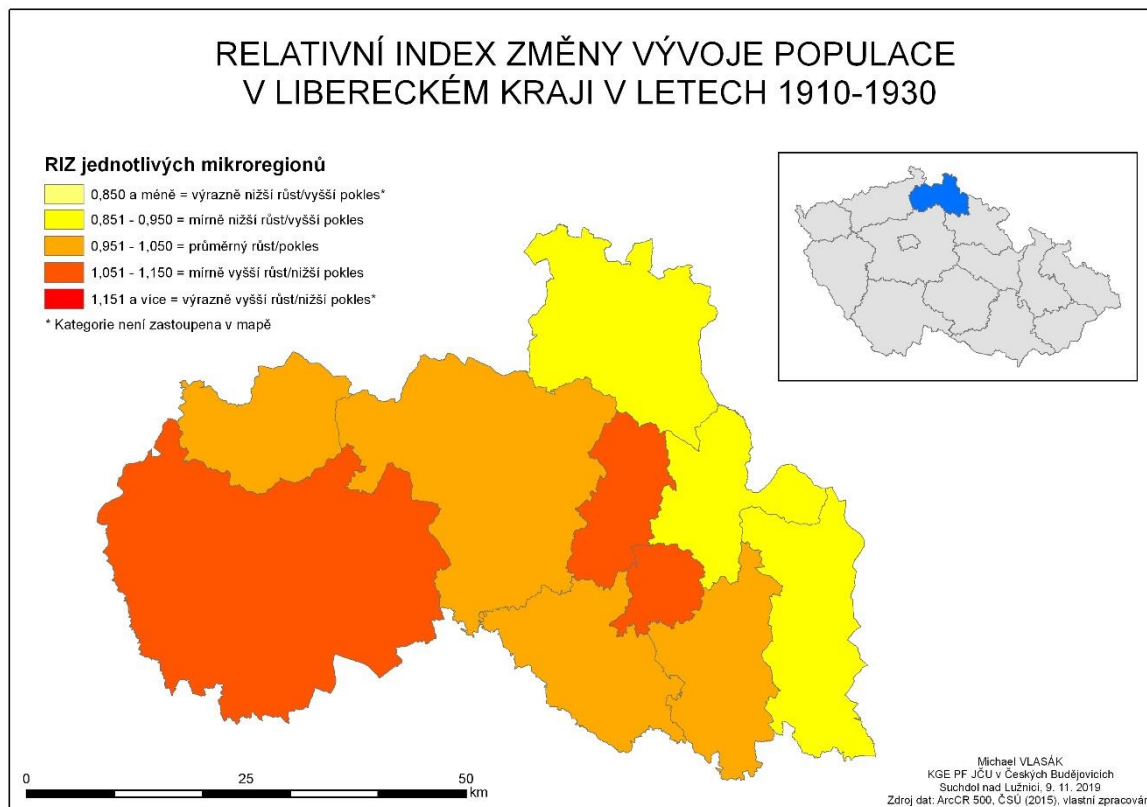
v tomto sledovaném období dosáhla svého vrcholu. V kategorii s výrazně vyšším růstem se opět objevil pouze mikroregion Jablonec nad Nisou, jehož růst souvisel s neustále se rozvíjející specializací, především v oboru výroby bižuterií, což se odráželo i na významném exportu do zahraničí a počátku získávání proslulosti pro zdejší výrobu. Dalším faktorem růstu pro mikroregion bylo vylepšování dopravní propojenosti s hospodářsky významným sousedním mikroregionem Liberec, kdy například od roku 1900 začala fungovat přímá meziměstská tramvajová linka mezi městy Liberec a Jablonec nad Nisou. Oproti předchozímu sledovanému období v kategorii s mírně vyšším růstem zůstal již pouze mikroregion Tanvald, jehož růst byl podpořen rozvíjející se strojírenskou, sklářskou a textilní výrobou. V kategorii s průměrným růstem se nově objevil mikroregion Železný Brod, jehož růstový propad byl především motivován postupnou ztrátou hospodářského potenciálu na úkor více se rozvíjejících sousedních mikroregionů. Dále byly do této stejné kategorie zařazeny i mikroregiony Liberec a Frýdlant, tedy mikroregiony, jejichž růst souvisel s především v budování nových průmyslových kapacit zaměřujících se na textilní výrobu. V předposlední kategorii s mírně nižším růstem se nachází zbylé mikroregiony Česká Lípa, Jilemnice, Nový Bor, Semily a Turnov. V těchto mikroregionech docházelo k charakteristickým hospodářským změnám struktury, kdy již v primární rovině hospodářský rozvoj se neorientoval pouze na jedno z dominantních odvětví textilního a sklářského průmyslu, ale docházelo k rozvoji zcela nových odvětví souvisejících především se strojírenským a potravinářským průmyslem a zároveň docházelo k působení hospodářsky více rostoucích sousedních mikroregionů, která z části ubíraly těmto mikroregionům kvalifikovanou pracovní sílu. Poslední kategorie s výrazně nižším růstem nebyla ani v tomto sledovaném období zaznamenána.

Dalším sledované období let 1910-1930 (mapa 6) bylo na svém počátku charakteristické změnami v hospodářství, vedoucích ke stagnaci jednotlivých výrobních odvětví, které byly po vypuknutí 1. světové války v roce 1914 podřízeny válečnému průmyslu a výrobě. Zároveň docházelo k částečné depopulaci, především odvody obyvatelstva do rakousko-uherské armády.

Po vzniku Československa v roce 1918 se zdejší obyvatelstvo a hospodářství muselo přeorientovat na nové ekonomické podmínky a ztrátu některých významných (především zahraničních) odbytišť pro výrobky. V tomto sledovaném období se zkoumaná oblast stala i centrem německého separatismu, který nechtěl být součástí nového státu. V kategorii s mírně vyšším růstem se objevily mikroregiony Jablonec nad Nisou, Železný Brod a Česká Lípa, která zaznamenala oproti sledovanému období rapidní nárůst, který byl především

způsobem masivním příchodem českého obyvatelstva do místních orgánů státní moci a průmyslových závodů, které zaznamenaly po roce 1918 hospodářský růst.

Mapa 6: Relativní index změny vývoje populace v Libereckém kraji v letech 1910-1930

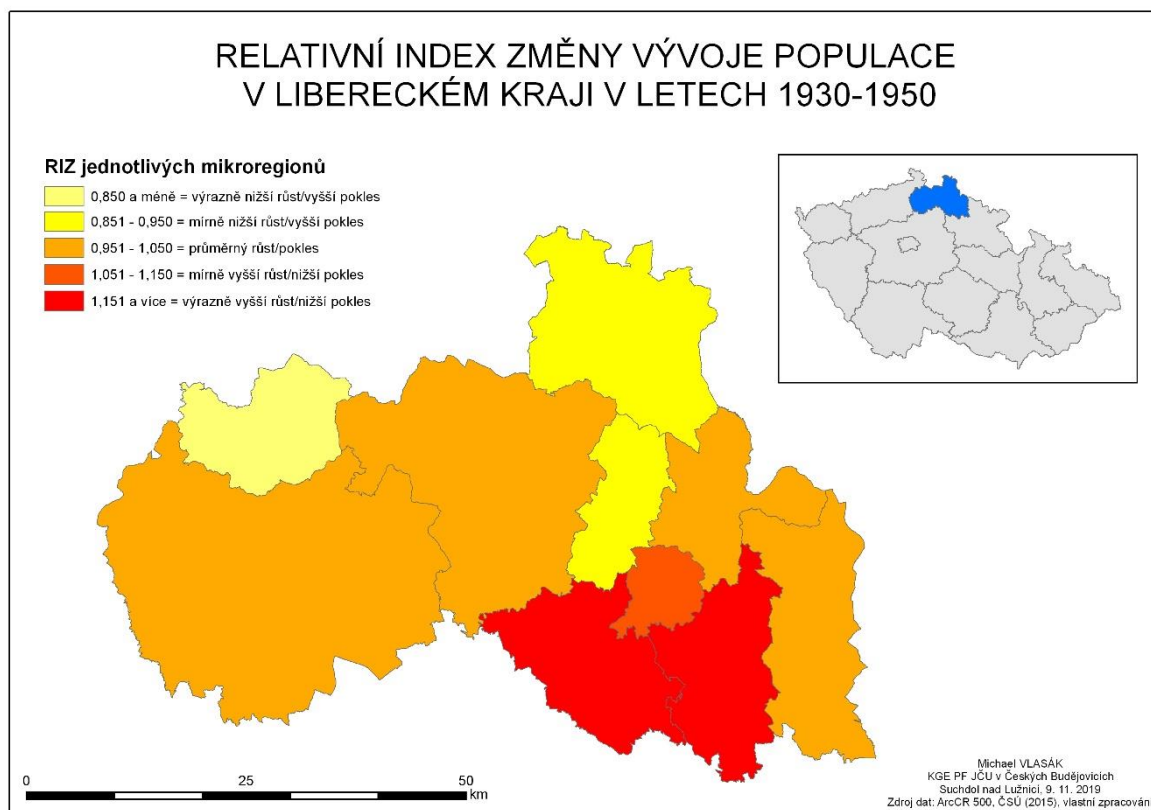

Podobně tomu bylo i u mikroregionů Liberec, Nový Bor, Semily a Turnov. Významný propad zažily mikroregiony v kategorii s mírně nižším růstem – Jilemnice, ale především Frýdlant a Tanvald. V případě mikroregionu Frýdlant se projevila neschopnost vyrovnat se růstu sousedních regionů, zatímco v případě mikroregionu Tanvald, se jednalo o postupný regres, který započal již v období 1. světové války a byl spojen s nízkou bavlnářskou výrobou. Tato výroba hrála zásadní roli v místní hospodářské výrobě, jelikož samotná bavlna se stala nedostatkovým zbožím a po skončení války se již nepodařilo navázat na předválečný vývoj.

Populační vývoj následujícího sledovaného období let 1930-1950 (mapa 7) výrazně ovlivnil odsun německého obyvatelstva po 2. světové válce, což se v případě relativního indexu změny vývoje populace pro toto období výrazně neprojevovalo, jelikož se jednalo o populační ztrátu prakticky ve všech mikroregionech zkoumané oblasti. Do kategorie mikroregionů s výrazně vyšším růstem potom řadíme Turnov a Semily, zatímco do kategorie

mikroregionů s mírně vyšším růstem pouze Železný Brod. Ve zbývajících kategoriích se nacházejí mikroregiony Česká Lípa, Jilemnice, Liberec, Tanvald (průměrný růst), Frýdlant, Jablonec nad Nisou (mírně nižší růst) a Nový Bor (výrazně nižší růst).

Mapa 7: Relativní index změny vývoje populace v Libereckém kraji v letech 1930-1950

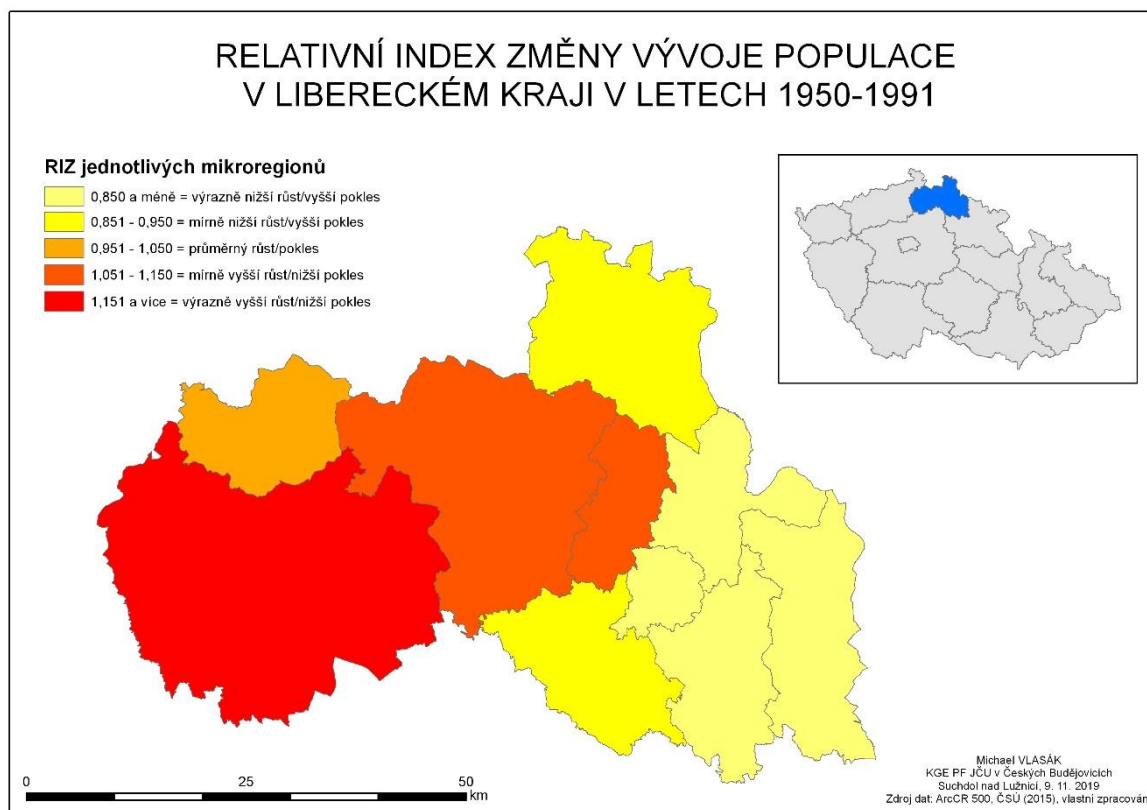
Výrazným činitelem růstu indexu se v poválečném období stalo doosidlování mikroregionů českým obyvatelstvem a zároveň z pohledu zasaženosti území německým odsunem, se jednalo především o severo-jihní gradient s tím, že severněji položené mikroregiony byly odsunem německého obyvatelstva zasaženy více. Zároveň došlo ke ztrátě významného kapitálu a kvalifikované pracovní síly, jímž německé obyvatelstvo bylo, což se například projevilo, v případě mikroregionu Nový Bor.

V předposledním sledovaném období let 1950-1991 (mapa 8) docházelo k významným změnám z hlediska struktury hospodářství, které se projevily zestátněním veškerého významného průmyslu, což se projevilo i ve zkoumané oblasti, kde dominujícím byl průmysl textilní a sklářský. Z hlediska zkoumaného indexu do kategorie mikroregionů s výrazně vyšším růstem byla nově zařazena Česká Lípa, kdy souvislosti s takto rapidním růstem můžeme vysledovat se skutečností, navrácením početného českého obyvatelstva po

2. světové válce, které muselo v roce 1938 odejít a zároveň zde došlo k nárůstu těžby objevených uranových ložisek. V následující kategorii s mírně vyšším růstem se vyskytly mikroregiony Jablonec nad Nisou a Liberec, na jejichž změnu populačního růstu mělo vliv, především od 60. let 20. století, zakládání nových státních textilních a sklářských podniků, které přilákaly nové pracovní síly, především z východních mikroregionů zkoumané oblasti.

Mapa 8: Relativní index změny vývoje populace v Libereckém kraji v letech 1950-1991

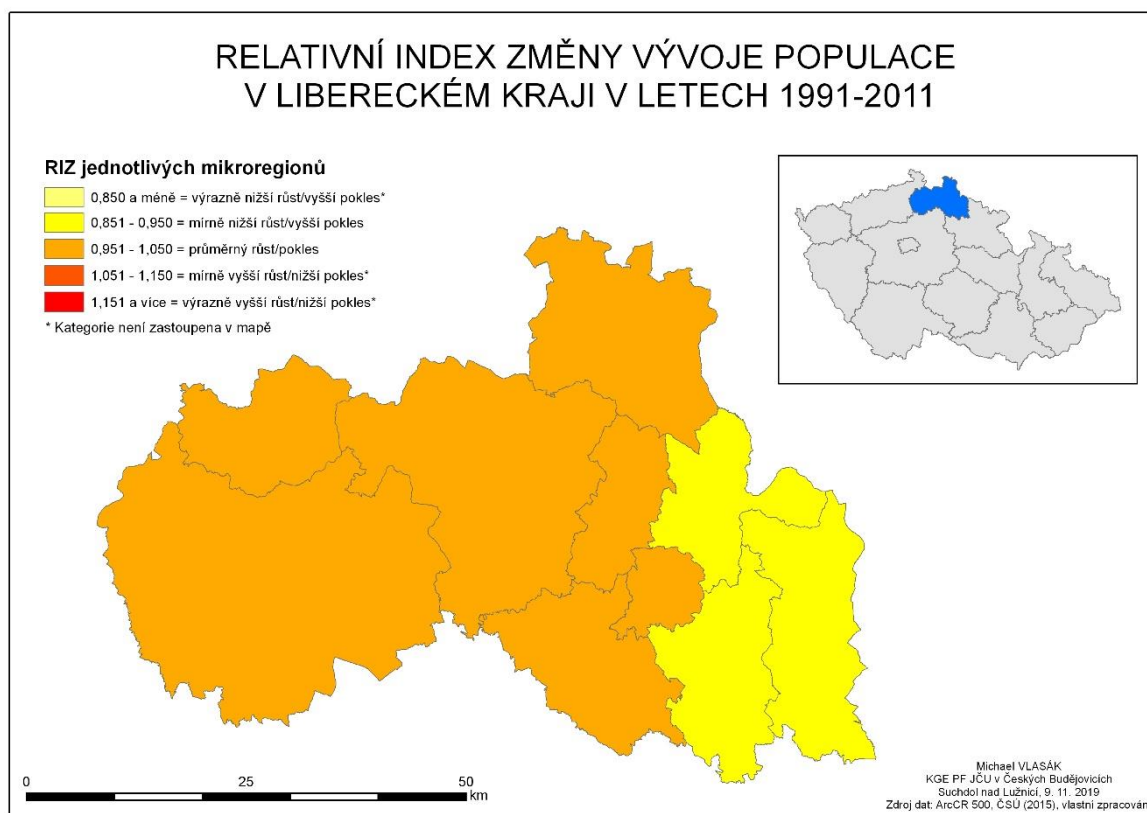
U těchto mikroregionů, z hlediska zkoumaného indexu, docházelo k populačním ztrátám (Jilemnice, Semily, Tanvald a Železný Brod). Ve zbylých kategoriích se nacházejí mikroregiony Nový Bor (průměrný růst). Frýdlant a Turnov (mírně nižší růst), jejichž potenciální růst pro toto období byl ovlivněn, jako tomu bylo v předchozím případě, zakládáním nových státních podniků, a to především zaměřujících se na sklářskou specializovanou výrobu. Zároveň v některých případech docházelo i k přemísťování podniků a výroby z více exponovanějších mikroregionů, do zdejších méně exponovaných.

Posledním sledovaným obdobím se stala léta 1991-2011 (mapa 9), kdy změny po roce 1989 zapříčinily transformaci hospodářských struktur. Významně tyto hospodářské změny postihly zkoumanou oblast Libereckého kraje, kdy především zdejší významný

textilní a sklářský průmysl, přecházel z majetku státního sektoru do vlastnictví soukromých subjektů, což v nemalé míře vedlo k zániku těchto podniků a odlivem pracovní síly z konkrétních mikroregionů, či docházelo k přesunům pracovních sil do nově vznikajících průmyslových zón. V nově zřizovaných průmyslových zónách byl průmysl orientován zcela jinak než dosud tradiční výrobní odvětví, což se projevilo v našem případě především na mikroregionech průměrným populačním růstem (Česká Lípa, Frýdlant, Jablonec nad Nisou, Liberec, Nový Bor, Turnov a Železný Brod).

Mapa 9: Relativní index změny vývoje populace v Libereckém kraji v letech 1991-2011

Tyto nově zřizované průmyslové zóny v sobě již nezahrnovaly pro region tradiční průmyslová odvětví, jejichž úpadek byl především spojeným ve valné míře s nepovedenou transformací vlastnictví ze státní do soukromé sféry. Proces nové strukturalizace výrobních odvětví v průběhu 90. let 20. století zapříčinil odliv pracovní síly z regionu, avšak v následujících letech byla zkoumané oblasti navracena hospodářsko-průmyslová atraktivita, a to především pro stále se rozšiřující investice ze zahraničí.

6. Syntéza

Analytická část práce se zabývala regionální diferenciací populačního vývoje v Libereckém kraji, ve které jsme se přímo zaměřili na jednotlivé vlivové faktory (vliv železnice, administrativní funkce, hierarchického postavení). Tyto faktory tak mohli ovlivnit populační vývoj zkoumaného regionu v letech 1869-2011, včetně celkové charakteristiky dynamiky vývoje a vzniklé mikroregionální diference. Na následujících řádcích se zaměříme na sumarizační tendenční vlivy, které zásadně ovlivňovaly populační vývoj v Libereckém kraji. Dále bude nastíněna míra polarizace mikroregionů v kontextu mikroregionálním a regionálním, typologie vybraných mikroregionů, a to ve vztažnosti na vývoj populace, ale i hustoty zalidnění, dále generalizace vývojových trendů, hlavních determinantů populačního vývoje. Inspirací pro základní model této kapitoly se staly již dříve jmenované práce Fikarová 2018, Kněžíčková 2017 a Klučka 2016, k případné možné komparaci.

Ukazatel míry polarizace (tabulka 12) znázorňuje interakční vazby mezi vybranými mikroregiony Libereckého kraje a jednotlivými kraji České republiky. Výpočet tohoto ukazatele míry polarizace pak vychází z podílu hustoty zalidnění regionu s minimální hustotou zalidnění a regionu s maximální hustotou zalidnění v daném sledovaném roce sčítání obyvatelstva a vše je ještě vynásobeno číslem sto. V obecném kontextu pak číselný údaj míry polarizace znázorňuje vztah, kdy menší výsledný číselný údaj představuje vyšší interakční vazby.

V případě zkoumaného Libereckého kraje byl regionem s maximální hustotou zalidnění po celé sledované období mikroregion Jablonec nad Nisou, zatímco v opačném případě v letech 1869-1970 se jednalo o mikroregion Česká Lípa, který byl od roku 1980 vystřídán mikroregionem Frýdlant. V případě srovnání krajů, se krajem s minimální hustotou zalidnění po celé sledované období, stal Jihočeský kraj, zatímco v případě kraje s maximální hustotou zalidnění dominoval v letech 1869-1890 Liberecký kraj, který byl v rozmezí let 1900-1930 nahrazen Ústeckým krajem a v letech 1950-2011 krajem Moravskoslezským. V rámci sumarizace vykazovala míra polarizace v obou sledovaných případech převážně postupně sestupný charakter, kdy například citelným zásahem do polarizačních vazeb se staly události související s odsunem německého obyvatelstva po 2. světové válce, v případě zkoumaného Libereckého kraje.

Tab. 12: Polarizace mikroregionů Libereckého kraje a krajů České republiky

Rok	Mikroregiony Libereckého kraje					Rok	Kraje České republiky bez mikroregionu Praha				
	Region s max. hustotou zalidnění	Obyv. /km ²	Region s min. hustotou zalidnění	Obyv. /km ²	Míra polarizace		Kraj s max. hustotou zalidnění	Obyv. /km ²	Kraj s min. hustotou zalidnění	Obyv. /km ²	Míra polarizace
1869	JN	228	CL	100	43,9	1869	LIB	147	JHČ	69	46,9
1880	JN	240	CL	98	40,8	1880	LIB	154	JHČ	72	46,8
1890	JN	285	CL	95	33,3	1890	LIB	161	JHČ	71	44,1
1900	JN	327	CL	93	28,4	1900	ÚLK	180	JHČ	73	40,6
1910	JN	367	CL	92	25,1	1910	ÚLK	198	JHČ	75	37,9
1921	JN	326	CL	89	27,3	1921	ÚLK	194	JHČ	73	37,6
1930	JN	392	CL	95	24,2	1930	ÚLK	209	JHČ	71	34
1950	JN	212	CL	60	28,3	1950	MSK	160	JHČ	55	34,4
1961	JN	218	CL	62	28,4	1961	MSK	190	JHČ	57	30
1970	JN	209	CL	59	28,2	1970	MSK	215	JHČ	57	26,5
1980	JN	212	F	59	27,8	1980	MSK	232	JHČ	61	26,3
1991	JN	210	F	55	26,2	1991	MSK	236	JHČ	62	26,3
2001	JN	213	F	58	27,2	2001	MSK	233	JHČ	62	26,6
2011	JN	234	F	58	24,8	2011	MSK	222	JHČ	62	27,9

Poznámka: a) zkratky mikroregionů Libereckého kraje: CL – Česká Lípa; F – Frýdlant; JN – Jablonec nad Nisou

b) zkratky krajů České republiky: JHČ – Jihočeský kraj; LIB – Liberecký kraj; MSK – Moravskoslezský kraj; ÚLK – Ústecký kraj

Zdroj: Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, vlastní zpracování

6. 1 Kategorizace mikroregionů Libereckého kraje

Kategorizace mikroregionů Libereckého kraje vychází svou inspirací z práce Hampla (2003), který stanovil předpoklady a pravidla k rozdělení mikroregionů do celkově 4 kategorií (růstový typ, stabilizovaný typ, typ „nové“ periferie a typ klasické periferie). Rozdělení do zmíněných skupin vychází z vlastní analýzy zkoumané problematiky, ve které významnou roli hraje i subjektivismus autora. V případě Libereckého kraje došlo k rozdělení 10 mikroregionů do 4 kategorií (tabulka 13, 14 a 15). Tyto kategorie po rozdělení mikroregionů vypadají následovně: *růstový typ* (Jablonec nad Nisou), *stabilizovaný typ* (Liberec, Turnov, Železný Brod), *typ „nové“ periferie* (Jilemnice, Nový Bor, Semily, Tanvald) a *klasická periferie* (Česká Lípa, Frýdlant).

Tabulka 13.: Typologické rozdělení mikroregionů Libereckého kraje v letech 1869-2011 dle populačního vývoje

typ – mikroregion	1869	1890	1910	1930	1950	1970	1991	2011
I. Růstový typ								
Jablonec nad Nisou	33 386	46 731	69 519	74 995	44 290	46 198	53 177	53 961
II. Stabilizovaný typ								
Liberec	118 939	137 087	159 510	159 236	107 057	120 138	134 914	140 642
Turnov	33 663	37 617	38 782	38 872	31 670	31 316	30 718	32 350
Železný Brod	13 692	16 116	17 580	18 296	12 867	12 550	12 289	12 043
III. Typ "nové" periferie								
Jilemnice	46 577	44 747	44 267	37 237	25 937	23 270	23 009	22 096
Nový Bor	38 829	41 985	43 017	41 323	22 857	23 193	25 114	25 953
Semily	35 587	38 347	40 698	37 829	29 680	28 241	27 403	25 562
Tanvald	28 376	34 125	40 547	36 863	23 484	21 326	21 707	20 905
IV. Klasická periferie								
Česká Lípa	75 758	71 661	70 117	74 213	51 418	51 621	73 234	74 803
Frydlant	39 840	42 325	47 492	39 800	23 553	23 773	23 555	24 124
Liberecký kraj	464 647	510 741	571 529	558 664	372 813	381 626	425 120	432 439

Zdroj: Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, vlastní zpracování

Mikroregion Jablonec nad Nisou byl označen jako růstový typ, jelikož během sledovaného období vykazoval prakticky kontinuální růstové tendence, v rámci vývoje populace. Populační vývoj v tomto mikroregionu byl svým významem ovlivněn koncentrací důležité, především sklářské výroby, čímž se stal jedním z hospodářských center zkoumané oblasti. Pozitivním prvkem, na kladný populační vývoj, se dále stala přítomnost železnice, která z těchto mikroregionů učinila důležité dopravní uzly ve směru pohybu zboží a obchodních vztazích se zahraničím a mezi sousedními regiony a mikroregiony (hlavně v návaznosti na mikroregion Liberec). Významnou měrou se na populačním vývoji podepsal odsun německého obyvatelstva po 2. světové válce.

V následující kategorii, jako stabilizovaný typ, byly označeny mikroregiony Liberec, Turnov a Železný Brod, u nichž v některých časových obdobích docházelo k růstovým a klesajícím tendencím v rámci populačního vývoje a zároveň nedošlo k významné populační změně oproti počátečnímu a koncovému roku sčítání obyvatelstva. Odlišnosti lze nalézt i jednotlivými mikroregiony, jelikož populační vývoj, v případě mikroregionu Liberec, byl motivován hospodářským rozvojem, který se především orientoval na textilní výrobu, jenž zapříčinila jádrové postavení mikroregionu v rámci zkoumaného regionu, ale i v období 1850-1914 v rámci českých zemích. V ostatních mikroregionech (Turnov, Železný Brod) se

již nestala dominantní textilní výroba a zdejší hospodářský vývoj byl ovlivněn i jinými výrobními odvětvími a průmyslem (sklářství, strojírenství apod.).

Tabulka 14.: Typologické rozdělení mikroregionů Libereckého kraje v letech 1869-2011 dle hustoty zalidnění

typ – mikroregion	1869	1890	1910	1930	1950	1970	1991	2011
I. Růstový typ								
Jablonec nad Nisou	235	328	489	527	311	325	374	379
II. Stabilizovaný typ								
Liberec	206	237	276	275	185	208	233	243
Turnov	136	152	157	157	128	127	124	131
Železný Brod	185	217	237	247	174	169	166	163
III. Typ "nové" periferie								
Jilemnice	167	161	159	134	93	84	83	79
Nový Bor	193	209	214	206	114	115	125	129
Semily	155	167	177	164	129	123	119	111
Tanvald	149	179	213	193	123	112	114	110
IV. Klasická periferie								
Česká Lípa	87	82	80	85	59	59	84	86
Frýdlant	114	121	136	114	67	68	67	69
Liberecký kraj	147	161	181	177	118	121	134	137

Zdroj: Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, vlastní zpracování

Po odsunu německého obyvatelstva po 2. světové válce zažily tyto mikroregiony v některých případech vlnu populačního nárůstu, který byl způsoben doosidlováním hospodářsky významných oblastí českým obyvatelstvem z vnitrozemí včetně státní správy. Do kategorie typ „nové“ periferie ze zkoumané oblasti byly zařazeny mikroregiony Jilemnice, Nový Bor, Semily a Tanvald. Populační vývoj se v těchto mikroregionech odvíjel v závislosti na hospodářském rozvoji, kterému dominovala především textilní, nebo sklářská výroba. Postupem času však docházelo k eliminaci příznivého hospodářského vývoje, což především souviselo s geografickou polohou mikroregionů, která se projevila především odlivem kvalifikované pracovní síly do sousedních hospodářsky vyspělejších mikroregionů.

V poslední kategorii klasické periferie, se nacházejí mikroregiony Česká Lípa a Frýdlant, které se od předchozí kategorie odlišují svým populačním vývojem, jelikož během celého sledovaného období vykazovaly spíše depopulační charakter. V obou těchto mikroregionech hospodářsky dominovala textilní výroba, kdy dokonce se mikroregion Frýdlant stal na přelomu 19. a 20. století, hlavním konkurentem mikroregionu Liberec, což se odvíjelo i v populačním růstu mikroregionu. Zároveň hospodářský úpadek a pokles

populace těchto mikroregionů, byl způsoben odsunem německého obyvatelstva po 2. světové válce, co by kvalifikované pracovní síly. Tato skutečnost zapříčinila v následujících sledovaných období úpadek mikroregionů, které se stávaly periferní oblastí v rámci zkoumané oblasti.

Tabulka 15.: Typologické rozdělení mikroregionů Libereckého kraje v letech 1869-2011 dle procentuálního podílu populace mikroregionů v rámci kraje

typ – mikroregion	1869	1890	1910	1930	1950	1970	1991	2011
I. Růstový typ								
Jablonec nad Nisou	7	9	12	13	12	12	13	12
II. Stabilizovaný typ								
Liberec	26	27	28	29	29	31	32	33
Turnov	7	7	7	7	8	8	7	7
Železný Brod	3	3	3	3	3	3	3	3
III. Typ "nové" periferie								
Jilemnice	10	9	8	7	7	6	5	5
Nový Bor	8	8	8	7	6	6	6	6
Semily	8	8	7	7	8	7	6	6
Tanvald	6	7	7	7	6	6	5	5
IV. Klasická periferie								
Česká Lípa	16	14	12	13	14	14	17	17
Frydlant	9	8	8	7	6	6	6	6
Liberecký kraj	100	100	100	100	100	100	100	100

Zdroj: Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, vlastní zpracování

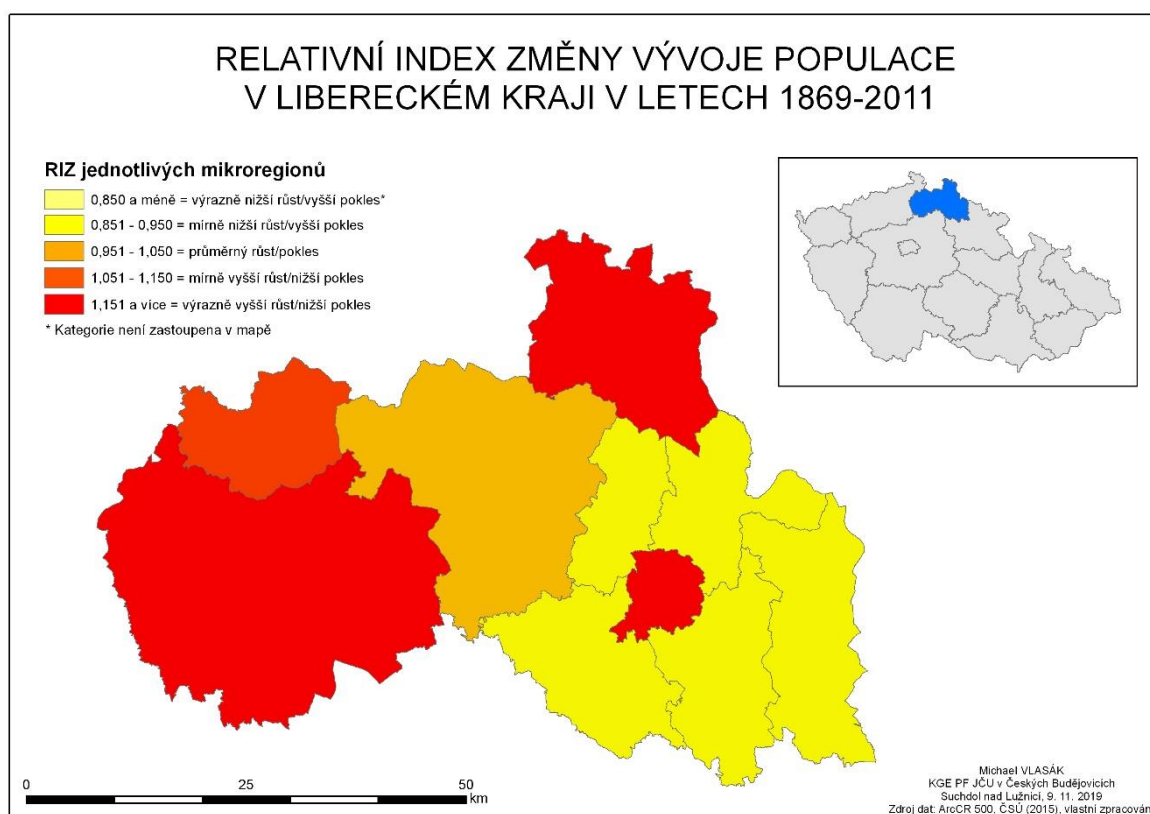
6. 2 Generalizace vývojových trendů Libereckého kraje

Populační vývoj Libereckého kraje byl během celého sledovaného období let 1869-2011 (mapa 10) neustále ovlivňován významnými trendy, které udávaly dynamiku populačního vývoje a jeho celkový charakter, který se projevoval v jednotlivých zkoumaných obdobích. Námi zkoumaný časový úsek v sobě zahrnuje ve větší míře období industriální, které doplňuje období postindustriální. Z toho důvodu jsme se rozhodli zachovat dílčí dělení časových úseků na jednotlivé etapy, které bylo využito v případech předchozích, v rámci analyzování mikroregionů.

První sledované období let 1869-1890 bylo z hlediska populačního vývoje Libereckého kraje zlomovým, jelikož se jednalo o období, kdy docházelo k největším změnám ve struktuře sídelního systému zkoumané oblasti. Tyto změny byly zcela podmíněny hospodářským rozvojem, který se odvíjel od vybudování důležité železniční infrastruktury, která zkoumanou oblast propojila se zahraničím, ale i v rámci monarchie.

Hospodářský rozvoj však v prvotní fázi 70. let 19. století byl limitován hospodářskou krizí, o to větší dynamický skok zaznamenal ve fázi následující. Významnou hnací silou hospodářského a populačního nárůstu se stala textilní výroba, která v tomto období úspěšně expandovala na zahraniční evropské, ale i americké trhy. Z pohledu populačního vývoje dále došlo k nárůstu obyvatelstva za celé sledované období o 10 %, což v důsledku znamenalo, že byla překročena hranice 500 000 obyvatel v Libereckém kraji.

Mapa 10: Relativní index změny vývoje populace v Libereckém kraji v letech 1869-2011

Následující období 1890-1910 bylo vesměs podobné tomu předchozímu, kdy nadále pokračovala hospodářská expanze, která byla opět na kratší časový úsek přibrzděna hospodářskou krizí v průběhu 90. let 19. století. Zároveň se vedle dominujícího textilního průmyslu, začal rozvíjet i průmysl sklářský, což dále podpořilo rapidní hospodářský a populační rozvoj, ale také docházelo k větší strukturalizaci výrobních odvětví na úrovni jednotlivých mikroregionů. Z pohledu zkoumání populačního vývoje Libereckého kraje se jednalo o nejvýraznější období, ve kterém došlo k překročení hranice 570 000 obyvatel, což v rámci celkového srovnání znamenalo, vůbec největší počet obyvatel, což opět znamenalo přibližně nárůst populace o 12 % za sledované období.

Třetím sledovaným obdobím se stalo rozmezí let 1910-1930, které bylo ve své počáteční fázi silně ovlivněno událostmi 1. světové války, což vedlo v případě populačního vývoje ke ztrátám, a to především mužů, kteří byli mobilizováni. V případě hospodářského rozvoje, došlo k jeho silnému utlumení, jelikož většina výroby byla přeorientována na válečné účely, a dále byl nedostatek výrobních prostředků pro zdejší textilní průmysl. Vše bylo ještě podpořeno odlivem mužské kvalifikované pracovní síly. Po ukončení válečného konfliktu docházelo v oblasti k nepokojům spojených s místní majoritním německým obyvatelstvem a nově vzniklým československým státem. Období 20. let 20. století se však stalo z pohledu hospodářského, ale i populačního růstovým, což především souviselo s nalezením nových odbytišť pro zdejší průmyslovou výrobu, které bylo ukončeno až hospodářskou krizí na konci 20. let 20. století. V obecném porovnání populačního vývoje za sledované období došlo k poklesu obyvatelstva pouze o 2 %, avšak jenom v období let 1920-1930 došlo k jeho nárůstu přibližně o 7 %.

Následující sledované období 1930-1950 bylo z hlediska populačního vývoje Libereckého kraje nejhorší, jelikož bylo ovlivněno v prvotní fázi hospodářskou krizí, která v průběhu 30. let 20. století aktivovala zdejší majoritní německé obyvatelstvo a protistátní aktivity. V roce 1938 došlo k připojení zkoumané oblasti k nacistickému Německu, kdy vznikla říšská župa Sudety, a přeorientování veškeré výroby na válečné účely. V období po 2. světové válce došlo k odsunu německého obyvatelstva, což z hlediska populačního vývoje znamenalo pokles obyvatelstva Libereckého kraje v roce 1950 o 33 % (tj. zhruba 185 000 obyvatel), oproti roku 1930. S odsunem německého obyvatelstva souvisel i hospodářský propad, jelikož byla tímto aktem eliminována i kvalifikovaná pracovní síla, což podpořil i proces znárodnění veškerého průmyslu.

Předposlední sledované období let 1950-1991 bylo charakteristické vládou komunistického režimu, který v roce 1948 převzal v Československu vůdčí roli. Toto období bylo dále charakteristické procesem tzv. socialistické industrializace, kdy však byl především kladen důraz na těžký průmysl a na regiony, ve kterých se nacházel nebo byl nově rozvíjen. V případě hospodářského rozvoje zkoumané oblasti se tato skutečnost stala limitující, což bylo dále podpořeno procesem znárodnění průmyslu, ztrátou odbytišť, které zbývaly po meziválečném období a orientací výroby, především na státy tzv. Východního bloku. Změna nastala na počátku 60. let 20. století, kdy docházelo k větší podpoře a zakládání podniků orientující se na textilní a sklářskou výrobu ve zkoumané oblasti, což podnítilo i populační růst, který za sledované období let 1950-1970 vzrostl o 2 %. Od 70. let 20. století, v období normalizace, docházelo ve zkoumané oblasti k masivní panelové

výstavbě, která byla podpořena i výstavbou infrastruktury. Za toto sledované období 1970-1991 došlo k populačnímu růstu o 11 %, což odráží celkový populační nárůst za vymezené období 1950-1991, které činilo 14 %.

Poslední sledované období let 1991-2011 bylo charakteristické politickými a hospodářskými změnami, které nastaly s pádem komunistického režimu v roce 1989. V případě zkoumané oblasti Libereckého kraje, došlo na základě těchto změn k výrazné diverzifikaci výrobních odvětví, ve kterých již dominující úlohu nesehrával textilní a sklářský průmysl. Zároveň s těmito změnami došlo i ke zpomalení dynamiky populačního vývoje. Mezi lety 1991-2011 došlo k nárůstu obyvatelstva o 2 %, což především souviselo s restrukturalizací hospodářství, částečným odlivem pracovní síly a úpadkem některých významných státních podniků, ze kterých se staly brownfieldy, a jež se staly významnou problematikou z hlediska jejich využití pro Liberecký kraj do současnosti.

6. 3 Hlavní determinanty populačního vývoje

V rámci výzkumu regionální diferenciaci populačního vývoje v Libereckém kraji, jsme analyzovali jednotlivé dílčí vlivové faktory, které se mohli projevit a zároveň ovlivňovat proces populačního vývoje během celého zkoumaného období let 1869-2011. Během vlastního výzkumu jsme se dále snažili stanovit hlavní determinanty, které hrály významnou roli při procesu populačního vývoje ve zkoumané oblasti a utváření jejího sídelního systému. Mezi hlavní determinant populačního vývoje jsme vybrali fyzicko-geografické podmínky a geografickou polohu, období průmyslové revoluce a industrializace ve druhé polovině 19. století, světové válečné konflikty v letech 1914-1918 a 1939-1945, odsun německého obyvatelstva po 2. světové válce, období socialistické industrializace a hospodářské změny související s transformací po roce 1989.

Fyzicko-geografické podmínky jako hlavní determinant populačního vývoje Libereckého kraje, měl zásadní roli především pro období předindustriální, jelikož zcela podmiňoval charakter osídlení území, kdy docházelo k většímu osidlování jižních oblastí s menší nadmořskou výškou, než tomu bylo v případě severních oblastí, které vykazovaly horský charakter. Prakticky celé zkoumané území bylo osídleno až v průběhu 16. století při druhé vlně německé kolonizace, čímž došlo v této oblasti k překonání fyzicko-geografického determinismu. Dále do fyzicko-geografických podmínek jsme zařadili i význam geografické polohy zkoumané oblasti, který měl zásadní vliv, při postupném procesu populačního vývoje, jelikož příhraniční poloha napomáhala rozvoji zahraničně-

obchodních vazeb, přítomností důležitých obchodních cest, a dále hospodářskému rozvoji zkoumané oblasti, především přítomností moderních technologií, jejímiž hlavními nositeli, se stalo příchozí německé obyvatelstvo.

Dalším z hlavních determinantů, se stal rapidní hospodářský rozvoj, který byl nastartován během průmyslové revoluce ve druhé polovině 19. století. Tento hospodářský nárůst byl podnícen vybudováním důležité železniční infrastruktury, která propojila zkoumanou oblast se zahraničím, ale i v rámci rakousko-uherské monarchie, což zefektivnilo nejen přepravu průmyslové výroby, ale napomohlo i k ekonomické expanzi do zahraničí, při hledání nových odbytišť. Zároveň se v tomto období zkoumaná oblast vyprofilovala jako jedno z průmyslových jader českých zemí vůbec, a dále došlo k vytvoření struktury sídelního systému, která fungovala až do roku 1945.

Období 1. světové války bylo zařazeno mezi hlavní determinanty, jelikož díky němu došlo k zásadním politickým změnám, které ovlivnily hospodářský a populační rozvoj Libereckého kraje, což se odrazilo ztrátou většiny zahraničních odbytišť, ale i odbytišť v bývalé rakousko-uherské monarchii. Zároveň vznikem československého státu docházelo k napětí mezi poměrně zastoupeným německým obyvatelstvem, ve vztahu k místnímu českému obyvatelstvu a státní správě, jež bylo umocněno i hospodářskou krizí na konci 20. let 20. století.

Významným determinantem, který měl vliv na utvoření sídelní struktury do současné podoby, byl odsun německého obyvatelstva po 2. světové válce, který způsobil odliv kvalifikované německé pracovní síly, což vedlo k populačnímu, ale i hospodářskému úpadku. Následkem odsunu německého obyvatelstva docházelo ke snaze o jeho nahrazení obyvatelstvem českým z oblastí vnitrozemí, které však bylo v primární rovině motivováno, především zajištěním státní kontroly ve správě zkoumané oblasti než zajištěním průmyslové výroby.

Předposledním determinantem majícím vliv na populační vývoj Libereckého kraje se stalo období socialistické industrializace po roce 1948, které v prvotní fázi dokonalo proces znárodnění průmyslu, které se odrazilo i na jeho orientaci, především na státy tzv. Východního bloku. Zároveň socialistická industrializace kladla výrazně vyšší důraz na těžký průmysl než na průmysl vyrábějící spotřební zboží, což se majoritně odrazilo v preferenci těchto výrobních odvětví a regionů, ve kterých se nacházely, nebo byly nově zakládány. Toto vše v primární fázi znamenalo ukotvení hospodářského regresu a odliv pracovní síly, který byl zmírněn od 60. let 20. století, kdy docházelo k větší podpoře a novému zakládání textilních a sklářských podniků ve zkoumané oblasti.

Za poslední determinant populačního vývoje byly označeny politické a hospodářské změny po roce 1989, které zásadní měrou ovlivnily výrobní strukturalizaci ve zkoumané oblasti, kdy dominující roli ztratila textilní a sklářská výroba. Následkem toho došlo k větší výrobní diverzifikaci, čímž zároveň došlo k populačnímu nárůstu, který by způsoben přílivem pracovní síly z oblastí s orientací na těžký průmysl, které naopak těmito změnami ztratily hospodářský význam.

7. Závěr

Regionální diferenciaci populačního vývoje v Libereckém kraji byla v průběhu tří sledovaných období (předindustriálního, industriálního a postindustriálního), s důrazem na období let 1869-2011, procesem, který byl determinován nejen fyzicko-geografickými podmínkami, ale i socioekonomickými. Tyto determinanty se stále více začaly projevovat v průběhu 19. století a v určité podobě přetrvávají do současnosti. Mimo tyto hlavní determinanty, však na populační vývoj Libereckého kraje, dále působily i dílčí faktory, jako byla výstavba železniční infrastruktury, dále administrativní funkce obcí a jejich hierarchické postavení. Tyto všechny dílčí faktory udávaly dynamiku růstu jednotlivých mikroregionů, v konkrétních časových úsecích, které byly především v industriálním období, pevně provázány s hospodářským rozvojem zkoumaného oblasti Libereckého kraje.

Jako významné mezníky, které napomáhaly utvářet současnou sídelní strukturu zkoumané oblasti, jsme uvedli hospodářský rozvoj, který ve druhé polovině 19. století svým rapidním nárůstem podnítl, v rámci procesu urbanizace, migraci obyvatelstva z venkovského prostředí do prostředí městského. V tomto prostředí nově příchozí obyvatelstvo stávalo významnou pracovní silou. Dalším důležitým mezníkem, který napomohl utvoření sídelní struktury Libereckého kraje prakticky do současné podoby, byl odsun německého obyvatelstva po 2. světové válce. Tato skutečnost byla citelnější v oblastech s větší dominancí německého obyvatelstva, což se odrazilo především na hospodářském úpadku, převážně do té doby dominujícího textilního a sklářského průmyslu. Hospodářský pokles po 2. světové válce tak byl způsoben nejen ztrátou kvalifikované německé pracovní síly, která se v mnoha výrobních odvětvích stala nositelkou nových technologií, ale i politickými změnami, které nastaly v následujících letech, a byly realizovány především v období komunistického režimu v letech 1948-1989.

V návaznosti na vlastní výzkum regionální diferenciaci populačního vývoje Libereckého kraje, jsme jako primární cíl označili samotnou analýzu prostorové diferenciaci populačního vývoje Libereckého kraje, ve které jsme tento zkoumaný jev rozdělili do celkově tří etap (předindustriální, industriální a postindustriální). Zároveň docházelo k dílčí analýze těchto jednotlivých období. V případě předindustriální etapy nám k tomu sloužila odborná literatura, zatímco v případě industriální a postindustriální etapy, jsme již plně vycházeli z dostupných statistických údajů, které byly k dispozici, jednotlivými sčítáními obyvatel v rozmezí let 1869-2011.

Z primárního cíle práce se dále odvíjely i cíle vedlejší, kdy jsme se nejprve snažili o analýzu prostorové diferenciaci populačního vývoje v jednotlivých mikroregionech Libereckého kraje a jejich zasazení do hlubšího historického kontextu českých zemí, po čas celého sledovaného období. Dále jsme se snažili o základní charakteristiku a rozdělení hlavních determinantů a dílčích vlivových faktorů na regionální diferenciaci populačního vývoje Libereckého kraje, zaznamenaných v jednotlivých sledovaných časových etapách, kdy výsledkem se stala závěrečná kategorizace a generalizace těchto jevů, v rámci sledované problematiky. V neposlední řadě jsme se pokusili, v rámci analýzy postindustriálního období, o možnou predikci populačního vývoje Libereckého kraje v rámci regionálního, ale i mikroregionálního kontextu. Všechny tyto zmíněné cíle byly v práci uplatněny.

Pro vlastní výzkum regionální diferenciaci populačního vývoje Libereckého kraje, byly dále stanoveny čtyři hypotézy, které jsme se snažili vlastním šetřením potvrdit, či vyvrátit. V rámci první hypotézy jsme se snažili potvrdit důležitost významu železniční infrastruktury na populační vývoj Libereckého kraje, což se nám v našem případě podařilo potvrdit, jelikož výstavba železniční infrastruktury ve druhé polovině 19. století, se stala katalyzátorem populačního a hospodářského rozvoje, která napomohla přetvoření zkoumaného území Libereckého kraje, v rámci sídelní struktury, do jednoho z hospodářských center českých zemí.

Částečně z již konstatovaného, vychází i ne vždy potvrzení druhé hypotézy, která vycházela z předpokladu, že počátkem průmyslové revoluce v českých zemích, ve druhé polovině 19. století, došlo v případě zkoumané oblasti k přímé provázanosti hospodářského a populačního rozvoje, která s menšími přestávkami pokračovala do konce 20. let 20. století, kdy propukla světová hospodářská krize. Událostmi po skončení 2. světové války a nástupem komunistického režimu po roce 1948 dále došlo k přeorientování nové centrálně plánované ekonomiky, která kladla větší důraz na průmysl těžký než spotřební, což vedlo sice k hospodářskému poklesu, avšak kladný populační vývoj byl zasažen pouze odsunem německého obyvatelstva a v následujících sledovaných obdobích nabýval spíše rostoucí tendence.

K částečnému potvrzení dochází v případě třetí hypotézy, která pojednává o vytváření hierarchizace sídelního systému Libereckého kraje od konce 19. století, do poloviny 20. století. Z vlastní provedené analýzy vychází skutečnost, že tato hierarchizace sídelního systému, v případě Libereckého kraje, byla nastartována již od poloviny 19. století, což se odráží především na protoindustriální hospodářské základně, která podnítila rychlejší hospodářský růst, než tomu bylo v jiných částech českých zemí. V rámci zmíněného byla

zaznamenány jisté provázanosti, v tomto období, hospodářského a populačního růstu, jelikož docházelo k dřívějšímu začátku hierarchizace sídelního systému. V rámci sídelního systému po celé sledované období byla z populačního hlediska dominantní role města Liberec.

K úplnému potvrzení došlo v případě poslední hypotézy, kdy citelným zásahem do populačního vývoje Libereckého kraje, se stal odsun německého obyvatelstva po 2. světové válce, což spolu s politickými změnami po roce 1948 vedlo k hospodářskému oslabení zkoumané oblasti. Zároveň nedošlo k efektivnímu procesu doosidlování oblastí českým obyvatelstvem, kdy se tento proces orientoval především na státní správu a její sféru. Nikoliv již nebyl velké míry kladen důraz na sféru hospodářskou, jelikož docházelo k větší preferenci regionů s těžkým průmyslem. Odsunem německého obyvatelstva došlo k přetvoření sídelního systému do současné podoby.

8. Seznam literatury a zdrojů

8. 1 Seznam literatury

AUERHAN, J. (1934): Vliv železnice na hustotu a vzrůst obyvatelstva okresních měst a ostatních obcí v Čechách v letech 1869-1930. *Statistický obzor*, 15, s. 186-191.

BENEŠ, E. (2002): Odsun Němců z Československa. Dita, Praha, 237 s.

BOHÁČ, Z. (1987): Postup osídlení a demografický vývoj českých zemí do 15. století. *Historická demografie*, 12, s. 59-87.

BRANDES, D. (2006): Liberec v krizovém roce 1938. *Fontes Nissae. Prameny Nisy: regionální historický sborník*, 7, s. 106-123.

ČIHULOVÁ, B. (2017): Odsun Němců z Liberecka. Bakalářská práce, FF JU, České Budějovice, 54 s.

FIALOVÁ, L. a kol. (1996): Dějiny obyvatelstva v českých zemích. Praha, 400 s.

FIKAROVÁ, N. (2018): Regionální diferenciacie populačního vývoje v Ústeckém kraji: historickogeografická analýza. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra geografie, 111 s.

HAMPL, M. (2003): Diferenciacie a zvraty regionálního vývoje Karlovarska: unikátní případ nebo obecný vzor? *Geografie-Sborník ČGS*, 108/1, s. 173-190.

HAMPL, M., GARDAVSKÝ, V., KÜHNEL, K. (1987): Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR. *Universita Karlova, Praha*, 256 s.

HLAVAČKA, M. (1990): Dějiny dopravy v českých zemích v období průmyslové revoluce. Academia, Praha, 179 s.

HORSKÁ, P., MAUR, E., MUSIL, J. (2002): Zrod velkoměsta: Urbanizace českých zemí od počátku industrializace do konce habsburské monarchie. Karolinum, Praha, 437 s.

HOUŽVIČKA, V. (2012): Odsun Němců z Československa 65 let poté. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 175 s.

JAKUBEC, I., JINDRA, Z. a kol. (2006): Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do konce habsburské monarchie. Karolinum, Praha, 437 s.

JANÁK, J., HLEDÍKOVÁ, Z., DOBEŠ, J. (2005): Dějiny správy v Českých zemích: od počátku po současnost. Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 568 s.

JEŘÁBEK, M., DOKOUPIL, J., HAVLÍČEK, T. (2004): České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování? AV ČR, Praha, 300 s.

KLUČKA, Š. (2016): Regionální diferenciace populačního vývoje v Jihočeském kraji: historickogeografická analýza. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra geografie, 101 s.

KNĚŽÍČKOVÁ, M. (2017): Regionální diferenciace populačního vývoje Moravskoslezského kraje: historickogeografická analýza. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra geografie, 109 s.

KUČA, K. (1999): Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl I., Libri, Praha, 874 s.

KUČA, K. (2000): Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl II., Libri, Praha, 938 s.

KUČA, K. (2002): Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl III., Libri, Praha, 952 s.

KUČA, K. (2001): Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl IV., Libri, Praha, 941 s.

KUČA, K. (2004): Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl VI., Libri, Praha, 880 s.

KUČA, K. (2008): Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl VII., Libri, Praha, 991 s.

KUČA, K. (2011): Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl VIII., Libri, Praha, 891 s.

LHOTOVÁ, M. (2010): Liberec. Paseka, Praha, 69 s.

MYŠKA, M. (1997): Rytíři průmyslové revoluce. Tilia, Ostrava, 277 s.

NOVÁČEK, A. (2006): Analýza vlivu vybraných faktorů na vývoj sídelního systému Vysočiny od roku 1869. Vlastivědný sborník Vysočiny, 15, s. 91-105.

NOVÁČEK, A. (2004): Historicko-geografické aspekty a mikroregionální diferenciace kraje Vysočina z pohledu populačního vývoje. Diplomová práce. Přírodovědecká fakulta UK, Praha, 122 s.

NOVÁČEK, A. (2006): Historický vývoj teritoriální polarizace systému osídlení v kraji Vysočina. Západní Morava, 10, s. 65-84.

PORTMANN, K. (2009): Oblastní sběrné středisko Liberec a odsun Němců. Fontes Nissae. Prameny Nisy: regionální historický sborník, 10, s. 87-119.

PRŮCHA, V. (2004): Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. Díl I., Doplněk, Brno, 580 s.

PRŮCHA, V. (2009): Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. Díl II., Doplněk, Brno, 600 s.

PURŠ, J. (1960): Průmyslová revoluce v českých zemích. Státní nakladatelství technické literatury, Praha, 168 s. + 32 s. obr. příloh.

ROSTOW, W. (1960): The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto. Cambridge University Press, Cambridge, 178 s.

STEINER, J., KROL, J. (1997): Kapitoly z hospodářských a sociálních dějin Československa. Slezská univerzita, Karviná, 214 s.

TOUŠEK, V. a kol. (2008): Ekonomická a sociální geografie. Aleš Čeněk, Plzeň, 411 s.

8. 2 Seznam internetových zdrojů

ČESKÁ LÍPA (2020): Informační portál.

<https://www.mucl.cz/> (3. 2. 2020)

ČSÚ (2015): Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011.

<https://www.czso.cz/csu/czso/historicky-lexikon-obci-1869-az-2015> (22. 12. 2019)

ČSÚ (2019a): Liberecký kraj.

<https://www.czso.cz/csu/xl/kraj> (25. 12. 2019)

ČSÚ (2019b): Nezaměstnanost v Libereckém kraji k 30. 9. 2019.

<https://www.czso.cz/csu/xl/nezamestnanost-v-libereckem-kraji-k-30-9-2019> (26. 12. 2019)

ČSÚ (2011): Rozloha území a počet obyvatel České republiky podle krajů a okresů k 1. 1. 2011.

<https://www.czso.cz/documents/10180/20548145/4032120101.pdf/c1675e94-73a8-490f-ac08-08a45abb6c9b?version=1.0> (22. 12. 2019)

ČSÚ (2020): Vybrané charakteristiky populačního vývoje.

https://www.czso.cz/csu/xl/091023_populacnivvoj_kraj (14. 1. 2020)

FRÝDLANT (2020): Informační portál.

<https://www.mesto-frydlant.cz/> (3. 2. 2020)

GEOPORTAL (2019): Charakteristika území.

<https://prvk.kraj-lbc.cz/uzemni-cleneni-kraje> (25. 12. 2019)

JABLONEC NAD NISOU (2020): Informační portál.

<https://www.mestojablonec.cz/> (3. 2. 2020)

JILEMNICE (2020): Informační portál.

<http://www.mestojilemnice.cz/cz/> (3. 2. 2020)

MĚSTA A OBCE (2020): Liberecký kraj.

https://mesta.obce.cz/zs-kraj/vyhledat_kraj-78.htm. (3. 2. 2020)

NOVÝ BOR (2020): Informační portál.

<https://www.novy-bor.cz/> (3. 2. 2020)

SEMILY (2020): Informační portál.

<https://www.semily.cz/> (3. 2. 2020)

TANVALD (2020): Informační portál.

<https://www.tanvald.cz/> (3. 2. 2020)

VISIT LIBERC (2020): Informační portál.

<https://www.visitliberec.eu/vse-o-liberci/turisticke-cile/> (3. 2. 2020)

WIKIPEDIE (2019a): Firmy v Libereckém kraji.

https://cs.wikipedia.org/wiki/Kategorie:Firmy_v_Libereck%C3%A9m_kraji (25. 12. 2019)

WIKIPEDIE (2019b): Seznam železničních tratí v Česku.

https://cs.wikipedia.org/wiki/Seznam_%C5%BEelezni%C4%8Dn%C3%ADch_trat%C3%AD_v_%C4%8Cesku (3. 9. 2019)

ŽELEZNÝ BROD (2020): Informační portál.

<https://www.zeleznybrod.cz/cz/> (3. 2. 2020)

9. Seznam tabulek

Tabulka 1: Kategorizace meziregionální diferenciace Česka z pohledu populačního vývoje	s. 33
Tabulka 2: Populační vývoj obcí Libereckého kraje v návaznosti na vliv železnice	s. 49
Tabulka 3: Populační vývoj obcí Libereckého kraje v návaznosti na vliv administrativní funkce v letech 1869-1950	s. 52
Tabulka 4: Populační vývoj obcí Libereckého kraje v návaznosti na vliv administrativní funkce v letech 1950-1961	s. 54
Tabulka 5: Populační vývoj obcí Libereckého kraje v návaznosti na vliv administrativní funkce v letech 1961-2001	s. 55
Tabulka 6: Populační vývoj obcí Libereckého kraje v návaznosti na vliv administrativní funkce v letech 2001-2011	s. 57
Tabulka 7: Vybraný vzorek obcí Libereckého kraje dle velikostní kategorie	s. 58
Tabulka 8: Vybraný vzorek obcí Libereckého kraje dle velikostní kategorie (bez Liberce)	s. 59
Tabulka 9: Index velikostní strukturalizace obcí Libereckého kraje	s. 59
Tabulka 10: Hustota zalidnění mikroregionů vztažená k průměru Libereckého kraje	s. 73
Tabulka 11: Hierarchické postavení mikroregionů Libereckého kraje v návaznosti na změny relativní hustoty zalidnění	s. 74
Tabulka 12: Polarizace mikroregionů Libereckého kraje a krajů České republiky	s. 83
Tabulka 13: Typologické rozdělení mikroregionů Libereckého kraje v letech 1869-2011 dle populačního vývoje	s. 84
Tabulka 14: Typologické rozdělení mikroregionů Libereckého kraje v letech 1869-2011 dle hustoty zalidnění	s. 85
Tabulka 15: Typologické rozdělení mikroregionů Libereckého kraje v letech 1869-2011 dle procentuálního podílu populace mikroregionů v rámci kraje	s. 86

10. Seznam grafů

- Graf 1: Vývoj počtu obyvatel v Libereckém kraji v letech 1869-2011 s. 31
- Graf 2.: Populační vývoj obcí Libereckého kraje v návaznosti na vliv železnice
s. 48
- Graf 3.: Populační vývoj obcí Libereckého kraje v návaznosti na vliv administrativní funkce
v letech 1869-1950 s. 53
- Graf 4.: Populační vývoj obcí Libereckého kraje v návaznosti na vliv administrativní funkce
v letech 1950-1961 s. 54
- Graf 5.: Populační vývoj obcí Libereckého kraje v návaznosti na vliv administrativní funkce
v letech 1961-2001 s. 56
- Graf 6.: Populační vývoj obcí Libereckého kraje v návaznosti na vliv administrativní funkce
v letech 2001-2011 s. 57
- Graf 7.: Index vývoje 10 největších měst Libereckého kraje s. 60
- Graf 8.: Index vývoje 9 největších měst Libereckého kraje (bez Liberce) s. 61
- Graf 9.: Procentuální podíl populace vybraného vzorku obcí na celkové populaci
Libereckého kraje v letech 1869-2011 s. 68
- Graf 10.: Index vývoje 5 největších měst Libereckého kraje v letech 1869-2011
s. 69

11. Seznam map

- Mapa 1: Mapa 1: Vybraný vzorek obcí Libereckého kraje s. 17
- Mapa 2: Vývoj železniční sítě v Libereckém kraji v letech 1869-1930 s. 46
- Mapa 3: Dynamika populačního vývoje v obcích Libereckého kraje v letech 1969-2011 s. 64
- Mapa 4: Relativní index změny vývoje populace v Libereckém kraji v letech 1869-1890 s. 75
- Mapa 5: Relativní index změny vývoje populace v Libereckém kraji v letech 1890-1910 s. 76
- Mapa 6: Relativní index změny vývoje populace v Libereckém kraji v letech 1910-1930 s. 78
- Mapa 7: Relativní index změny vývoje populace v Libereckém kraji v letech 1930-1950 s. 79
- Mapa 8: Relativní index změny vývoje populace v Libereckém kraji v letech 1950-1991 s. 80
- Mapa 9: Relativní index změny vývoje populace v Libereckém kraji v letech 1991-2011 s. 81
- Mapa 10: Relativní index změny vývoje populace v Libereckém kraji v letech 1869-2011 s. 87

12. Seznam příloh

Příloha 1.: Populační vývoj ve vybraných obcích Libereckého kraje v letech 1869-2011

Obec	Počet obyvatel													
	1 869	1880	1890	1900	1910	1921	1930	1950	1961	1970	1980	1991	2001	2011
Albrechtice v Jizerských horách	2 292	2 042	2 209	2 266	2 351	1 890	1 890	827	684	494	390	332	329	351
Benecko	3 183	3 125	2 947	2 989	2 884	2 389	2 181	2 072	1 365	1 276	1 171	1 075	1 141	1 090
Bílý Potok	1 928	1 905	1 907	2 101	2 012	1 698	1 545	852	945	870	749	597	623	674
Brníšťe	2 218	2 224	2 052	1 980	1 866	2 051	2 132	1 305	1 207	1 227	1 272	1 248	1 332	1 350
Bulovka	2 894	2 775	2 546	2 400	2 264	2 009	1 905	859	976	952	811	703	807	842
Cvikov	8 271	8 500	8 788	9 067	8 530	7 365	7 477	4 512	4 177	4 224	4 518	4 327	4 449	4 311
Česká Lípa	12 582	13 368	13 369	13 712	15 579	15 335	18 174	14 932	15 864	17 658	24 862	39 463	39 358	36 017
Český Dub	5 004	5 081	5 138	5 188	5 155	4 263	3 984	2 565	2 851	2 987	2 952	2 904	2 847	2 806
Desná	1 270	1 807	2 123	2 447	2 347	1 681	1 740	3 516	3 697	3 436	3 372	3 811	3 549	3 130
Dlouhý Most	2 154	2 099	1 896	1 631	1 575	1 276	1 361	785	751	692	611	503	561	784
Doksy	3 970	3 774	3 477	3 133	3 083	3 202	4 148	3 850	4 707	4 685	5 468	5 075	5 063	5 093
Dubá	5 023	5 133	4 751	4 393	4 021	3 992	3 802	2 409	2 391	2 116	1 999	1 723	1 757	1 753
Frydlant	6 367	6 698	7 154	8 519	9 337	8 193	8 199	5 584	6 153	6 097	7 063	7 647	7 514	7 495
Háje nad Jizerou	1 936	1 962	2 164	2 080	2 084	1 758	1 647	1 081	1 003	844	776	678	637	685
Hejnice	2 497	2 992	3 310	3 491	3 402	2 966	2 831	2 005	2 256	2 057	2 549	2 537	2 704	2 696
Hodkovice nad Mohelkou	4 392	4 489	4 341	4 308	4 039	3 443	3 302	2 166	2 268	2 280	2 729	2 594	2 599	2 827
Horní Branná	3 422	3 220	3 249	3 123	3 201	2 852	2 804	1 890	1 856	1 732	1 665	1 664	1 770	1 801
Hrádek nad Nisou	7 497	9 502	11 094	12 689	13 681	11 920	12 421	6 960	7 492	7 581	7 836	7 112	7 277	7 493
Chrastava	6 680	6 814	6 781	6 983	7 671	6 996	7 264	4 654	4 807	4 900	5 200	5 597	5 944	6 013
Chuchelna	1 722	1 890	2 063	1 868	2 024	1 784	1 734	1 143	1 169	1 026	958	882	901	923
Jablonec nad Jizerou	3 593	3 823	4 149	4 587	4 487	3 714	3 637	2 310	2 385	2 093	2 112	2 028	1 976	1 704
Jablonec nad Nisou	12 785	15 644	22 911	32 087	43 331	39 147	50 203	32 749	36 116	36 679	42 179	45 937	45 266	44 567
Jablonné v Podještědí	8 305	8 034	7 309	7 240	6 983	8 075	6 706	4 011	4 081	3 919	4 080	3 824	3 690	3 754
Janov nad Nisou	3 967	3 713	4 135	4 400	4 664	4 045	4 236	1 857	1 780	1 542	1 321	1 012	1 143	1 377
Jilemnice	4 481	4 225	4 118	4 353	4 669	4 452	4 538	3 991	3 885	4 380	5 297	5 829	5 753	5 637
Jindřichovice pod Smrkem	2 494	2 587	2 722	2 910	2 977	2 357	2 064	755	913	865	740	587	605	665
Josefův Důl	3 600	4 126	5 032	5 386	5 431	4 423	4 320	1 956	1 590	1 437	1 319	1 071	990	904
Kamenický Šenov	4 859	5 593	6 089	6 122	6 465	5 783	6 619	3 827	3 959	3 924	4 254	4 088	4 073	3 935
Kořenov	7 935	8 315	9 011	9 828	9 750	7 851	8 142	2 674	1 810	1 512	1 247	1 022	1 028	956
Košťálov	2 001	2 030	2 000	2 136	2 442	2 136	2 384	1 927	1 861	1 985	1 795	1 617	1 661	1 621
Křížany	3 409	3 192	2 895	2 670	2 494	2 317	2 371	1 169	986	891	740	678	652	776
Kunratice u Cvikova	2 164	2 255	2 018	1 943	1 957	1 640	1 572	703	693	685	619	483	535	592
Liberec	50 252	60 198	68 135	79 470	89 312	84 845	95 623	69 663	78 193	84 046	95 924	101 162	99 102	102 754
Lomnice nad Popelkou	5 981	5 810	5 650	5 652	6 378	5 966	6 879	5 958	5 969	5 814	6 137	6 328	6 135	5 648
Lučany nad Nisou	3 644	4 056	4 413	4 725	5 038	4 323	5 119	2 386	1 967	1 893	1 754	1 438	1 573	1 716

Mařenice	3 717	3 604	3 292	2 945	2 784	2 334	2 429	492	539	460	390	295	345	317
Mímoň	4 653	4 807	5 814	6 231	6 468	5 801	6 329	5 377	6 386	6 294	7 048	6 487	6 737	6 414
Mírová pod Kozákovem	1 875	2 112	2 327	2 291	2 275	2 209	2 142	1 583	1 686	1 506	1 357	1 360	1 370	1 586
Mníšek	2 385	2 547	2 468	2 391	2 436	2 030	2 056	1 210	1 130	1 085	952	873	1 063	1 322
Nová Ves nad Nisou	1 503	1 723	1 800	1 930	2 084	1 819	2 339	952	937	859	723	575	609	743
Nové Město pod Smrkem	5 233	5 390	5 949	7 289	7 510	5 811	5 687	3 352	3 433	3 442	3 916	3 883	4 018	3 639
Nový Bor	6 300	7 786	8 006	8 635	9 537	8 862	9 851	7 229	7 868	8 669	10 828	12 166	12 342	11 882
Nový Oldřichov	2 012	2 001	2 212	2 179	2 178	1 911	1 998	899	906	933	744	623	638	719
Osečná	3 165	3 171	2 848	2 568	2 398	2 166	2 175	1 230	1 183	1 049	1 091	902	979	1 023
Pěňčín	2 524	2 791	2 969	2 995	3 196	3 024	3 645	2 210	2 361	2 132	1 911	1 616	1 679	1 901
Poniklá	2 341	2 390	2 421	2 597	2 966	2 517	2 441	1 445	1 507	1 387	1 327	1 176	1 208	1 105
Ralsko	7 861	7 418	6 871	6 410	6 322	6 065	5 862	3 250	831	768	571	524	1 386	1 954
Raspenava	4 012	4 179	4 266	4 647	4 764	4 262	4 359	3 012	3 197	3 106	2 963	2 708	2 847	2 801
Rokytnice nad Jizerou	8 097	7 611	7 391	6 949	6 480	5 227	5 046	3 385	3 200	3 307	3 505	3 469	3 388	2 877
Rovensko pod Troskami	2 646	2 521	2 669	2 673	2 721	2 537	2 285	1 731	1 752	1 460	1 334	1 254	1 262	1 263
Rychnov u Jablonce nad Nisou	3 052	3 036	3 450	3 803	3 584	3 040	3 616	1 858	2 005	1 924	1 967	1 822	2 013	2 589
Rynoltice	3 023	2 814	2 556	2 403	2 274	2 049	2 070	1 116	1 105	932	793	719	722	739
Semily	4 219	5 186	5 929	6 305	7 552	6 671	7 396	6 844	7 081	8 077	8 464	9 399	9 262	8 452
Skalice u České Lípy	2 661	3 061	3 116	3 286	3 362	3 009	3 324	1 659	1 676	1 659	1 276	1 074	1 200	1 423
Smržovka	4 551	4 979	5 919	6 539	7 602	6 614	7 296	4 161	4 272	3 747	3 526	3 418	3 430	3 541
Stráž nad Nisou	2 102	2 116	2 224	2 404	2 811	2 515	2 715	1 604	1 734	1 653	1 550	1 618	1 772	2 107
Stráž pod Ralskem	1 661	1 597	1 384	1 205	1 117	1 066	1 061	869	756	898	2 476	3 873	4 028	4 522
Studeneč	3 667	3 520	3 534	3 411	3 088	2 768	2 812	1 837	1 899	1 945	1 873	1 712	1 704	1 778
Tanvald	4 177	4 824	6 075	6 747	7 830	6 902	7 799	5 240	5 114	6 168	7 592	7 055	7 001	6 435
Turnov	6 849	7 245	8 670	9 028	10 007	9 753	11 541	11 268	12 270	13 633	14 550	14 398	14 513	14 472
Velké Hamry	2 774	3 305	3 362	4 132	4 867	4 033	4 300	2 582	2 531	2 273	2 118	2 063	2 721	2 811
Višňová	3 000	2 906	2 808	2 816	2 940	3 029	3 106	1 861	1 743	1 662	1 543	1 346	1 338	1 288
Vitkovice	2 125	2 008	1 798	1 753	1 606	1 423	1 290	805	366	302	337	392	392	443
Volfartice	2 448	2 305	2 127	2 024	1 879	1 579	1 569	890	953	882	669	509	595	665
Vysoké nad Jizerou	3 838	3 878	3 993	3 744	3 661	3 193	3 099	2 328	1 734	1 676	1 508	1 417	1 353	1 292
Zákupy	4 411	4 266	3 658	3 534	3 330	3 533	3 821	2 437	2 482	2 446	2 278	1 987	2 593	2 711
Zlatá Olešnice	2 224	2 194	2 022	2 039	1 788	1 598	1 488	947	814	705	612	554	531	488
Žandov	3 896	4 003	3 648	3 365	3 281	3 159	3 286	1 952	2 095	2 050	2 336	1 990	1 892	1 930
Železný Brod	5 430	6 107	6 339	6 185	6 579	6 152	6 788	5 170	5 441	5 663	7 099	6 826	6 544	6 276

Zdroj: Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, vlastní zpracování

Příloha 2: Populační vývoj Libereckého kraje v letech 1869-2011

Název oblasti	Počet obyvatel													
	1869	1880	1890	1900	1910	1921	1930	1950	1961	1970	1980	1991	2001	2011
Liberecký kraj	464 647	487 504	510 741	539 404	571 529	520 393	558 664	372 813	381 742	381 626	411 209	425 120	428 184	432 439

Zdroj: Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, vlastní zpracování

Příloha 3: Podíl obyvatelstva Libereckého kraje na populaci České republiky v letech 1869-2011 (v %)

Název oblasti	1869	1880	1890	1900	1910	1921	1930	1950	1961	1970	1980	1991	2001	2011
Liberecký kraj	6,1	5,9	5,9	5,8	5,7	5,2	5,2	4,2	4,0	3,9	4,0	4,1	4,2	4,1

Zdroj: Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, vlastní zpracování

Příloha 4: Vývoj počtu obyvatel v mikroregionech Libereckého kraje v letech 1869-2011

Mikroregion	Počet obyvatel													
	1869	1880	1890	1900	1910	1921	1930	1950	1961	1970	1980	1991	2001	2011
Česká Lípa	75 758	75 216	71 661	69 606	70 117	68 459	74 213	51 418	51 446	51 621	60 398	73 234	75 932	74 803
Frýdlant	39 840	40 926	42 325	46 697	47 492	41 066	39 800	23 553	24 726	23 773	24 414	23 555	24 285	24 124
Jablonec nad Nisou	33 386	36 948	46 731	57 580	69 519	61 576	74 995	44 290	46 569	46 198	50 799	53 177	53 119	53 961
Jilemnice	46 577	45 083	44 747	44 720	44 267	38 410	37 237	25 937	24 315	23 270	23 603	23 009	22 973	22 096
Liberec	118 939	129 913	137 087	149 082	159 510	148 594	159 236	107 057	115 932	120 138	131 811	134 914	133 957	140 642
Nový Bor	38 829	41 667	41 985	42 286	43 017	38 318	41 323	22 857	23 142	23 193	25 216	25 114	25 963	25 953
Semily	35 587	36 884	38 347	37 764	40 698	36 575	37 829	29 680	28 709	28 241	27 606	27 403	26 961	25 562
Tanvald	28 376	30 907	34 125	37 667	40 547	34 216	36 863	23 484	21 904	21 326	22 155	21 707	22 086	20 905
Turnov	33 663	34 591	37 617	37 788	38 782	36 968	38 872	31 670	31 929	31 316	31 824	30 718	30 900	32 350
Železný Brod	13 692	15 369	16 116	16 214	17 580	16 211	18 296	12 867	13 070	12 550	13 383	12 289	12 008	12 043

Zdroj: Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, vlastní zpracování

Příloha 5: Vývoj hustoty zalidnění v mikroregionech Libereckého kraje v letech 1869-2011

Mikroregion	Rozloha mikroregionu (v km ²)	Hustota zalidnění (v obyv./km ²)													
		1869	1880	1890	1900	1910	1921	1930	1950	1961	1970	1980	1991	2001	2011
Česká Lípa	871,4	87	86	82	80	80	79	85	59	59	59	69	84	87	86
Frýdlant	349,4	114	117	121	134	136	118	114	67	71	68	70	67	70	69
Jablonec nad Nisou	142,3	235	260	328	405	489	433	527	311	327	325	357	374	373	379
Jilemnice	278,6	167	162	161	161	159	138	134	93	87	84	85	83	82	79
Liberec	578,1	206	225	237	258	276	257	275	185	201	208	228	233	232	243
Nový Bor	200,9	193	207	209	210	214	191	206	114	115	115	126	125	129	129
Semily	230,1	155	160	167	164	177	159	164	129	125	123	120	119	117	111
Tanvald	190,6	149	162	179	198	213	180	193	123	115	112	116	114	116	110
Turnov	247,1	136	140	152	153	157	150	157	128	129	127	129	124	125	131
Železný Brod	74,1	185	207	217	219	237	219	247	174	176	169	181	166	162	163

Zdroj: Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, vlastní zpracování

Příloha 6: Odchylka hustoty zalidnění mikroregionů od průměru Libereckého kraje

Mikroregiony	Odchylka hustoty zalidnění (v %)													
	1869	1880	1890	1900	1910	1921	1930	1950	1961	1970	1980	1991	2001	2011
Česká Lípa	-40,8	-44,0	-49,1	-53,2	-55,5	-52,3	-51,8	-49,9	-51,1	-50,9	-46,7	-37,5	-35,6	-37,2
Frýdlant	-22,4	-24,0	-25,0	-21,6	-24,8	-28,6	-35,5	-42,8	-41,4	-43,6	-46,3	-49,8	-48,7	-49,5
Jablonec nad Nisou	59,7	68,4	103,3	137,2	170,3	163,0	198,3	164,0	171,1	169,0	174,6	178,0	175,7	177,3
Jilemnice	13,8	5,0	-0,5	-5,9	-12,1	-16,2	-24,3	-21,0	-27,7	-30,8	-34,8	-38,6	-39,1	-42,0
Liberec	40,0	45,8	46,8	51,2	52,7	56,2	55,9	57,1	66,1	72,2	75,4	73,6	71,1	77,9
Nový Bor	31,6	34,5	29,4	23,4	18,5	15,9	16,4	-3,5	-4,6	-4,3	-3,5	-7,0	-4,5	-5,5
Semily	5,3	4,0	3,2	-3,8	-2,1	-3,4	-6,9	9,4	3,4	1,7	-7,7	-11,4	-13,5	-18,8
Tanvald	1,3	5,2	10,9	15,9	17,7	9,1	9,5	4,5	-4,8	-7,3	-10,6	-15,3	-14,4	-19,8
Turnov	-7,3	-9,2	-5,7	-10,3	-13,2	-9,1	-10,9	8,7	7,1	5,0	-0,9	-7,5	-7,6	-4,3
Železný Brod	25,8	34,6	34,7	28,3	31,3	33,0	39,8	47,3	46,1	40,4	38,9	23,4	19,7	18,9

Zdroj: Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, vlastní zpracování

Příloha 7: Relativní index změny vývoje obyvatelstva v mikroregionech Libereckého kraje v letech 1869-2011

Mikroregion	Relativní index změny vývoje obyvatelstva					
	1869-1890	1890-1910	1910-1930	1930-1950	1950-1991	1991-2011
Česká Lípa	0,861	0,874	1,083	1,038	1,249	1,004
Frýdlant	0,966	1,003	0,857	0,887	0,877	1,007
Jablonec nad Nisou	1,273	1,329	1,104	0,885	1,053	0,998
Jilemnice	0,874	0,884	0,861	1,044	0,778	0,944
Liberec	1,049	1,040	1,021	1,007	1,105	1,025
Nový Bor	0,984	0,916	0,983	0,829	0,964	1,016
Semily	0,980	0,948	0,951	1,176	0,810	0,917
Tanvald	1,094	1,062	0,930	0,955	0,811	0,947
Turnov	1,017	0,921	1,025	1,221	0,851	1,035
Železný Brod	1,071	0,975	1,065	1,054	0,838	0,963

Zdroj: Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, vlastní zpracování

Příloha 8: Index populačního vývoje 10 největších měst Libereckého kraje v letech 1869-2011

Město	Index vývoje				
	1869	1930	1950	1991	2011
Liberec	100	100	100	100	100
Jablonec nad Nisou	25	53	47	45	43
Česká Lípa	25	19	21	39	35
Turnov	14	12	16	14	14
Nový Bor	13	10	10	12	12
Semily	8	8	10	9	8
Frýdlant	13	9	8	8	7
Hrádek nad Nisou	15	13	10	7	7
Tanvald	8	8	8	7	6
Mimoň	9	7	8	6	6

Zdroj: Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, vlastní zpracování

Příloha 9: Index populačního vývoje 9 největších měst Libereckého kraje v letech 1869-2011 (bez Liberce)

Město	Index vývoje				
	1869	1930	1950	1991	2011
Jablonec nad Nisou	100	100	100	100	100
Česká Lípa	98	36	46	86	81
Turnov	54	23	34	31	32
Nový Bor	49	20	22	26	27
Semily	33	15	21	20	19
Frýdlant	50	16	17	17	17
Hrádek nad Nisou	59	25	21	15	17
Tanvald	33	16	16	15	14
Mimoň	36	13	16	14	14

Zdroj: Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, vlastní zpracování

Příloha 10: Relativní změna počtu obyvatel ve vybraných obcích Libereckého kraje
v letech 1869-2011

Obec	Počet obyvatel		Relativní změna populace (v %)	Obec	Počet obyvatel		Relativní změna populace (v %)
	1869	2011			1869	2011	
Albrechtice v Jizerských horách	7 497	7 493	-0,1	Mařenice	5 004	2 806	-43,9
Benecko	4 219	8 452	100,3	Mimoň	1 270	3 130	146,5
Bílý Potok	50 252	102 754	104,5	Mírová pod Kozákovem	2 774	2 811	1,3
Brníšťe	2 292	351	-84,7	Mníšek	2 341	1 105	-52,8
Bulovka	5 981	5 648	-5,6	Nová Ves nad Nisou	4 481	5 637	25,8
Cvikov	3 183	1 090	-65,8	Nové Město pod Smrkem	7 861	1 954	-75,1
Česká Lípa	1 928	674	-65,0	Nový Bor	2 154	784	-63,6
Český Dub	3 644	1 716	-52,9	Nový Oldřichov	3 970	5 093	28,3
Desná	6 680	6 013	-10,0	Osečná	4 012	2 801	-30,2
Dlouhý Most	3 717	317	-91,5	Pěnčín	2 494	665	-73,3
Doksy	2 218	1 350	-39,1	Poniklá	3 000	1 288	-57,1
Dubá	2 894	842	-70,9	Ralsko	5 023	1 753	-65,1
Frýdlant	4 653	6 414	37,8	Raspenava	8 097	2 877	-64,5
Háje nad Jizerou	2 661	1 423	-46,5	Rokytnice nad Jizerou	2 125	443	-79,2
Hejnice	1 875	1 586	-15,4	Rovensko pod Troskami	2 448	665	-72,8
Hodkovice nad Mohelkou	2 385	1 322	-44,6	Rychnov u Jablonce nad Nisou	3 600	904	-74,9
Horní Branná	4 551	3 541	-22,2	Rynoltice	2 646	1 263	-52,3
Hrádek nad Nisou	1 503	743	-50,6	Semily	3 838	1 292	-66,3
Chrastava	5 233	3 639	-30,5	Skalice u České Lípy	6 367	7 495	17,7
Chuchelna	2 102	2 107	0,2	Smržovka	4 859	3 935	-19,0
Jablonec nad Jizerou	1 661	4 522	172,2	Stráž nad Nisou	3 052	2 589	-15,2
Jablonec nad Nisou	1 722	923	-46,4	Stráž pod Ralskem	1 936	685	-64,6
Jablonné v Podještědí	6 300	11 882	88,6	Studeneč	4 411	2 711	-38,5
Janov nad Nisou	3 593	1 704	-52,6	Tanvald	7 935	956	-88,0
Jilemnice	3 667	1 778	-51,5	Turnov	2 224	488	-78,1
Jindřichovice pod Smrkem	2 012	719	-64,3	Velké Hamry	2 001	1 621	-19,0
Josefův Důl	12 785	44 567	248,6	Višňová	3 023	739	-75,6
Kamenický Šenov	8 271	4 311	-47,9	Vitkovice	3 896	1 930	-50,5
Kořenov	8 305	3 754	-54,8	Volfartice	2 497	2 696	8,0
Košťálov	4 177	6 435	54,1	Vysoké nad Jizerou	5 430	6 276	15,6
Křížany	3 165	1 023	-67,7	Zákupy	4 392	2 827	-35,6
Kunratice u Cvikova	12 582	36 017	186,3	Zlatá Olešnice	3 409	776	-77,2
Liberec	2 524	1 901	-24,7	Žandov	3 422	1 801	-47,4
Lomnice nad Popelkou	6 849	14 472	111,3	Železný Brod	2 164	592	-72,6
Lučany nad Nisou	3 967	1 377	-65,3				

Zdroj: Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, vlastní zpracování

Příloha 11: Dynamika populačního vývoje ve vybraných obcích Libereckého kraje v letech 1869-2011

Vysoce růstové	Česká Lípa, Desná, Jablonec nad Nisou, Liberec, Nový Bor, Semily, Stráž pod Ralskem, Turnov
Nadprůměrně růstové	Doksy, Jilemnice, Mimoň
Mírně rostoucí až stagnující	Frýdlant, Hejnice, Stráž nad Nisou, Tanvald, Velké Hamry, Železný Brod
Mírně depopulační	Hrádek nad Nisou, Chrastava, Kamenický Šenov, Košťálov, Lomnice nad Popelkou, Mírová pod Kozákovem, Pěnčín, Rychnov u Jablonce nad Nisou, Smržovka
Silně depopulační	Albrechtice v Jizerských horách, Benecko, Bílý Potok, Brniště, Bulovka, Cvikov, Český Dub, Dlouhý Most, Dubá, Háje nad Jizerou, Hodkovice nad Mohelkou, Horní Branná, Chuchelna, Jablonec nad Jizerou, Jablonné v Podještědí, Janov nad Nisou, Jindřichovice pod Smrkem, Josefův Důl, Kořenov, Křižany, Kunratice u Cvikova, Lučany nad Nisou, Maňovice, Mníšek, Nová Ves nad Nisou, Nové Město pod Smrkem, Nový Oldřichov, Osečná, Poniklá, Ralsko, Raspenava, Rokytnice nad Jizerou, Rovensko pod Troskami, Rynoltice, Skalice u České Lípy, Studenec, Višňová, Vítkovice, Volfartice, Vysoké nad Jizerou, Zákupy, Zlatá Olešnice, Žandov

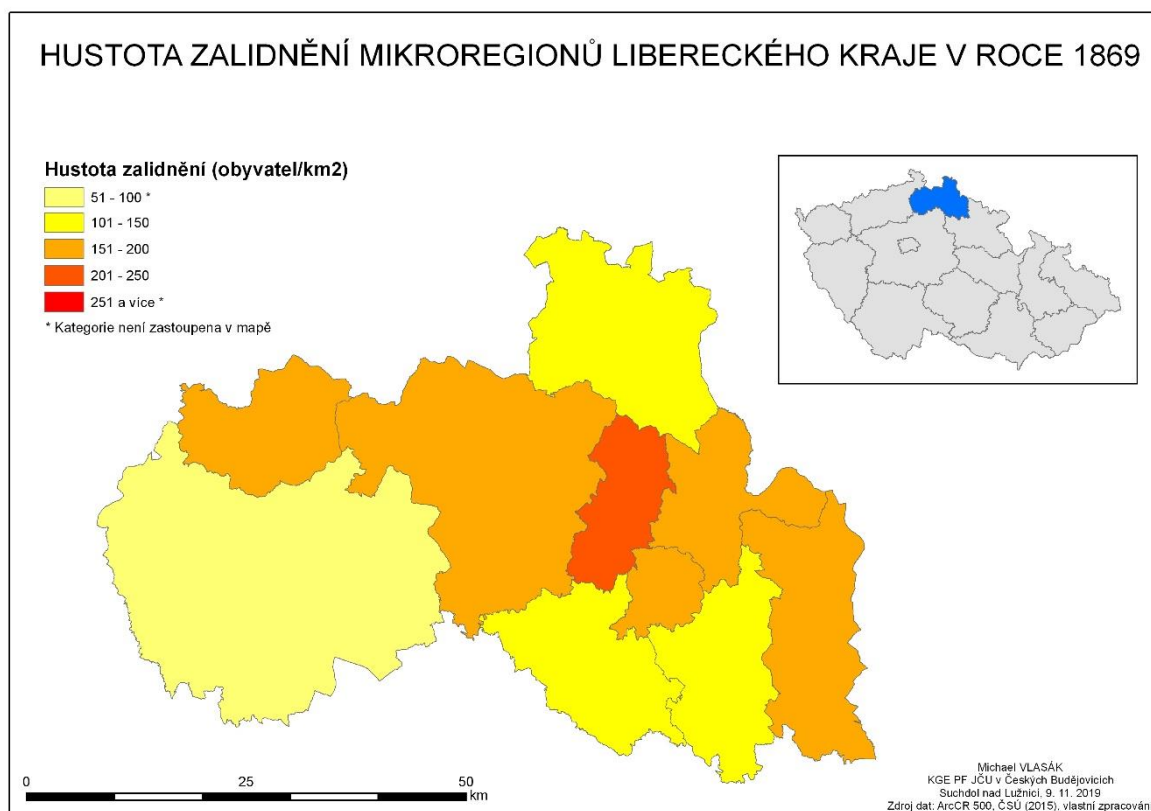
Zdroj: Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, vlastní zpracování

Příloha 12: Klasifikace obcí Libereckého kraje dle vlivu železnice

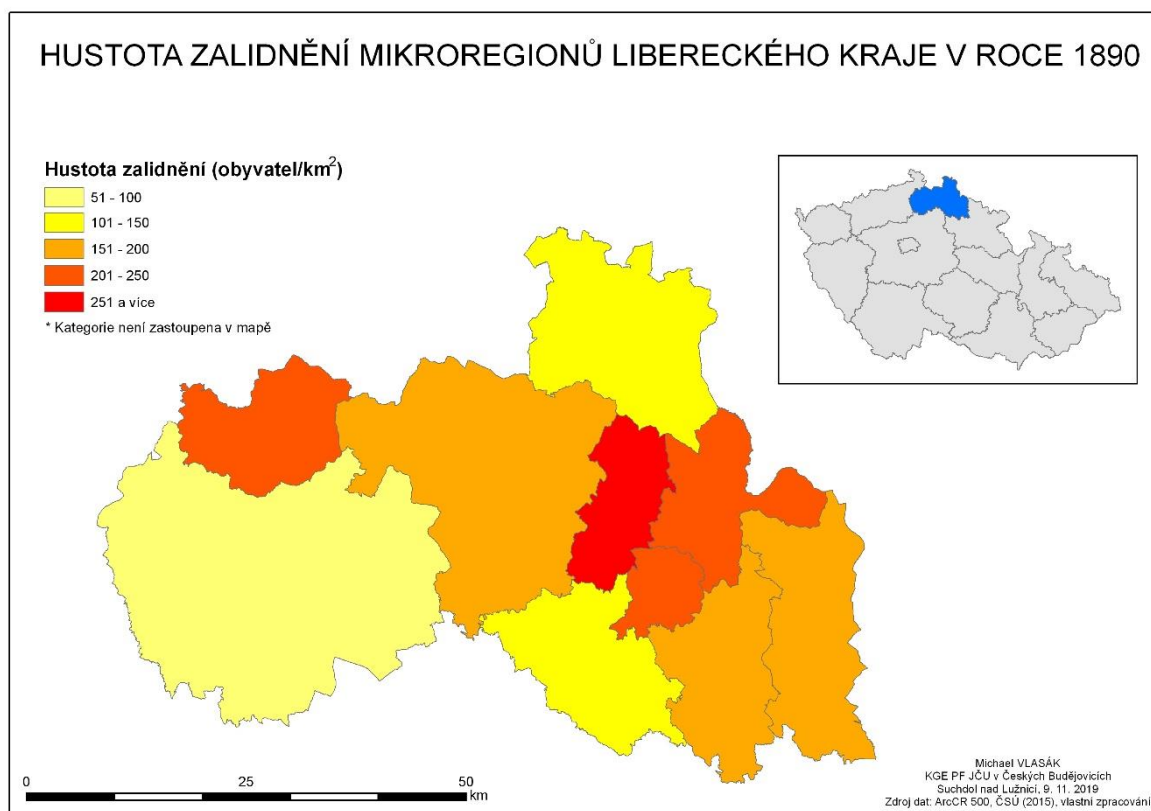
Víceuzelné spoje	Česká Lípa, Liberec
Čtyřuzelné spoje	Turnov
Trojuzelné spoje	Frýdlant
Průjezd stanice	Bělá, Bezděz, Bílý Kostel nad Nisou, Bílý Potok pod Smrkem, Blíževdly, Brniště, Cvikov, Čermousy, Čtveřín, Desná, Dětřichov, Doksy, Dolní Rásnice, Držkov, Harrachov, Hejnice, Heřmanice, Hodkovice nad Mohelkou, Hořka u Staré Paky, Horní Libchava, Horní Police, Horní Rásnice, Hrádek nad Nisou, Hrubá Skála, Chotyně, Chrastava, Jablonec nad Jizerou, Jablonec nad Nisou, Jablonné, Jeřmanice, Jestřebí, Jilemnice, Jindřichovice pod Smrkem, Jiřetín pod Bukovou, Josefův Důl, Kamenický Šenov, Kořenov, Košťálov, Krásný Les, Kravaře, Kryštofovo Údolí, Křižany, Kunratice Levínská Olešnice, Libštát, Lišný, Lomnice nad Popelkou, Lučany nad Nisou, Malá Skála, Martinice v Krkonoších, Mimoň, Mníšek, Nová Ves nad Nisou, Nová Ves nad Popelkou, Nové Město pod Smrkem, Nový Oldřichov, Okna, Oldřichov v Hájích, Pertoltice pod Ralskem, Plavy, Poniklá, Prysk, Rádlo, Raspenava, Rokytnice nad Jizerou, Rovensko pod Troskami, Rychnov u Jablonce nad Nisou, Rynoltice, Semily, Slaná, Stráž nad Nisou, Stružnice, Stvolínky, Svor, Sychrov, Syřenov, Tanvald, Velké Hamry, Velký Valtinov, Vichová nad Jizerou, Višňová, Zahradky, Zákupy, Zdislava, Žandov, Železný Brod
Konečná stanice	Česká Lípa, Frýdlant, Jablonec nad Nisou, Liberec, Tanvald, Turnov
Bez železniční zastávky	Albrechtice v Jizerských horách, Bedřichov, Benecko, Benešov u Semil, Bílá, Blatce, Bohatice, Bozkov, Bradlecká Lhota, Bukovina u Čisté, Bulovka, Bystrá nad Jizerou, Cetenov, Český Dub, Čistá u Horek, Dalešice, Desná, Dlouhý Most, Dubá, Dubnice, Frýdštejn, Habartice, Háje nad Jizerou, Hamr na Jezeře, Hlavice, Holany, Holenice, Horní Branná, Chlum, Chotovice, Chuchelna, Janov nad Nisou, Janovice v Podještědí, Janův Důl, Jenišovice, Jesenný, Jestřabí v Krkonoších, Jilové u Držkova, Kacanovy, Karlovice, Klokočí, Koberovy, Kobyly, Kozly, Krompach, Kruh, Ktová, Kunratice u Cvikova, Kvítkov, Lázně Libverda, Lažany, Loučky, Lužnice, Luka, Maňovice, Maňovice, Mírová pod Kozákovem, Modřišice, Mříčná, Nová Ves, Noviny pod Ralskem, Nový Bor, Ohraženo, Okrouhlá, Olešnice, Osečná, Paceřice, Paseky nad Jizerou, Pěnčín, Pěnčín, Pertoltice, Peřimov, Polevsko, Proseč nad Ještědem, Provodín, Přepěře, Příkrý, Příšovice, Pulečný, Radčice, Radimovice, Radostná pod Kozákovem, Radvanec, Rakousy, Ralsko, Roprachice, Roztoky u Jilemnice, Roztoky u Semil, Skalice u České Lípy, Skalka u Doks, Skuhrov, Sloup v Čechách, Slunečná, Smržovka, Soběslavice, Sosnová, Stráž pod Ralskem, Stružinec, Studenec, Světla pod Ještědem, Svijanský Újezd, Svijany, Svojeck, Svojkov, Šimonovice, Tachov, Tatobity, Troskovice, Tuhaň, Velenice, Veselá, Vítkovice, Vlastiboř, Vlastibořice, Volfartice, Vrchovany, Všelibice, Všeň, Vyskeř, Vysoké nad Jizerou, Záhoří, Zásada, Zlatá Olešnice, Žďárek, Ždírec, Žernov

Zdroj: Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, Wikipedie (2019b), vlastní zpracování

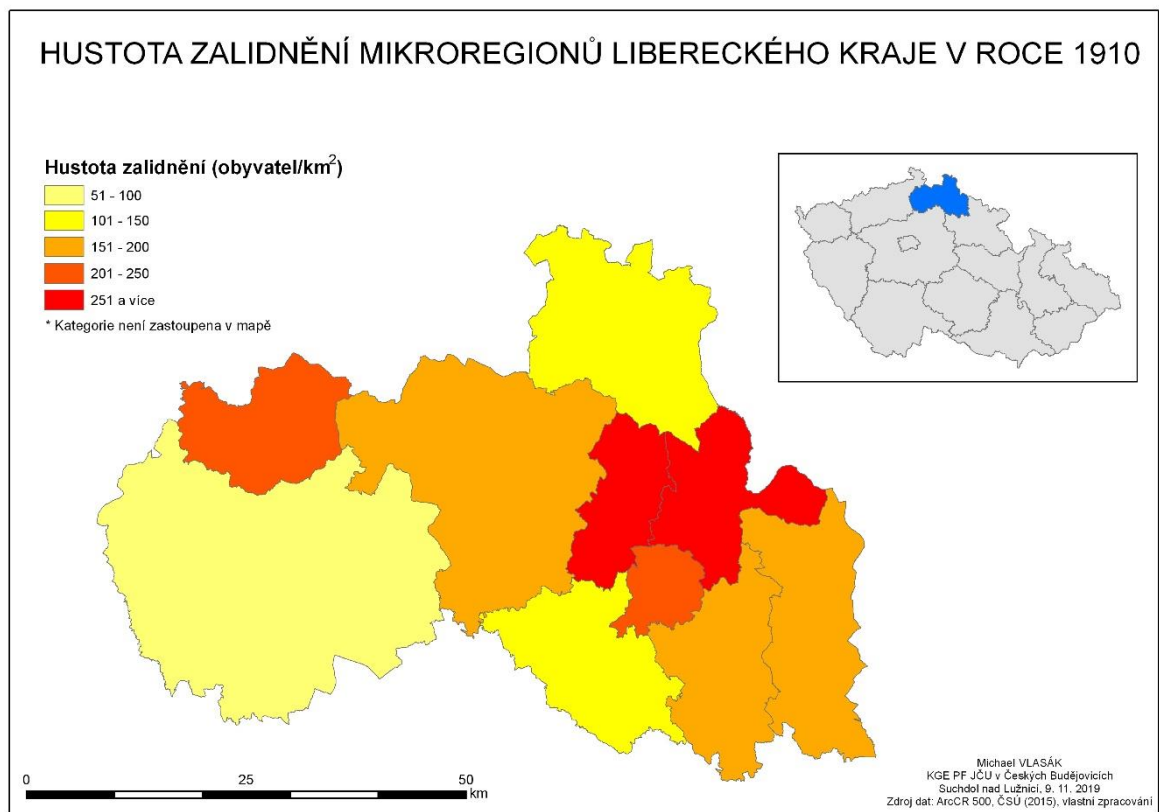
Příloha 13: Hustota zalidnění Libereckého kraje v roce 1869

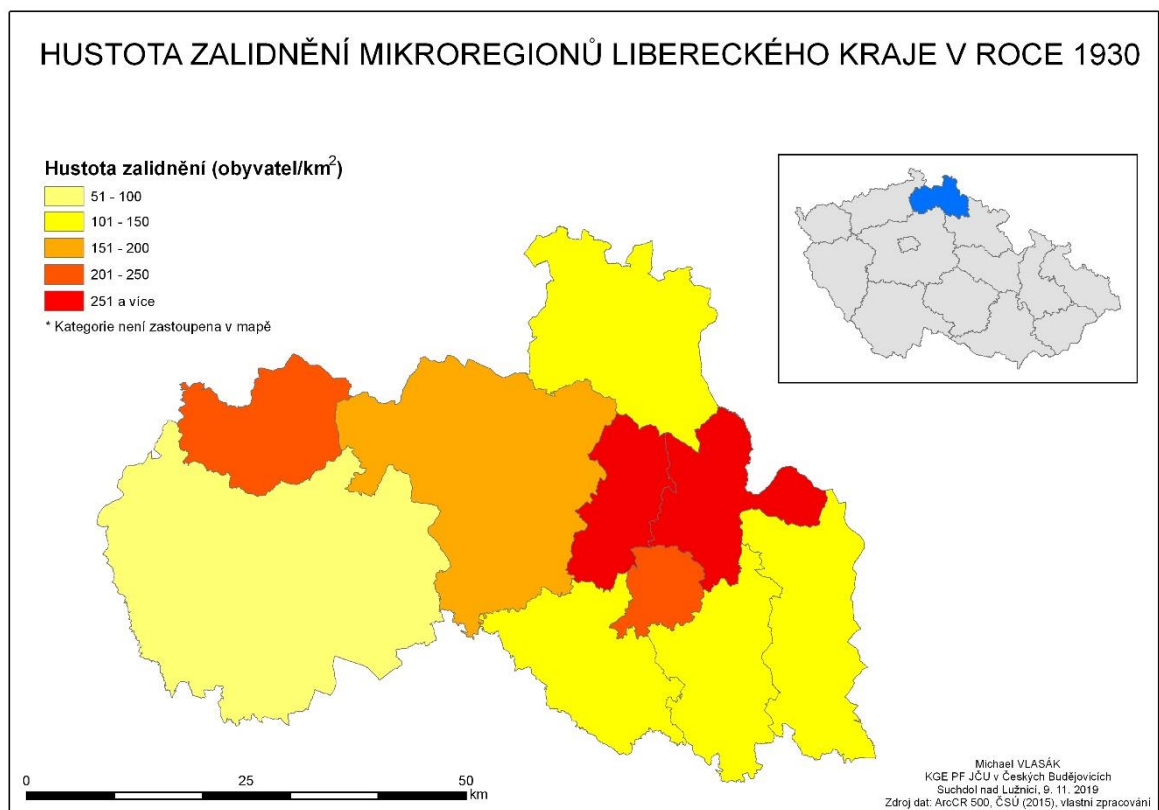
Příloha 14: Hustota zalidnění Libereckého kraje v roce 1890

Příloha 15: Hustota zalidnění Libereckého kraje v roce 1910

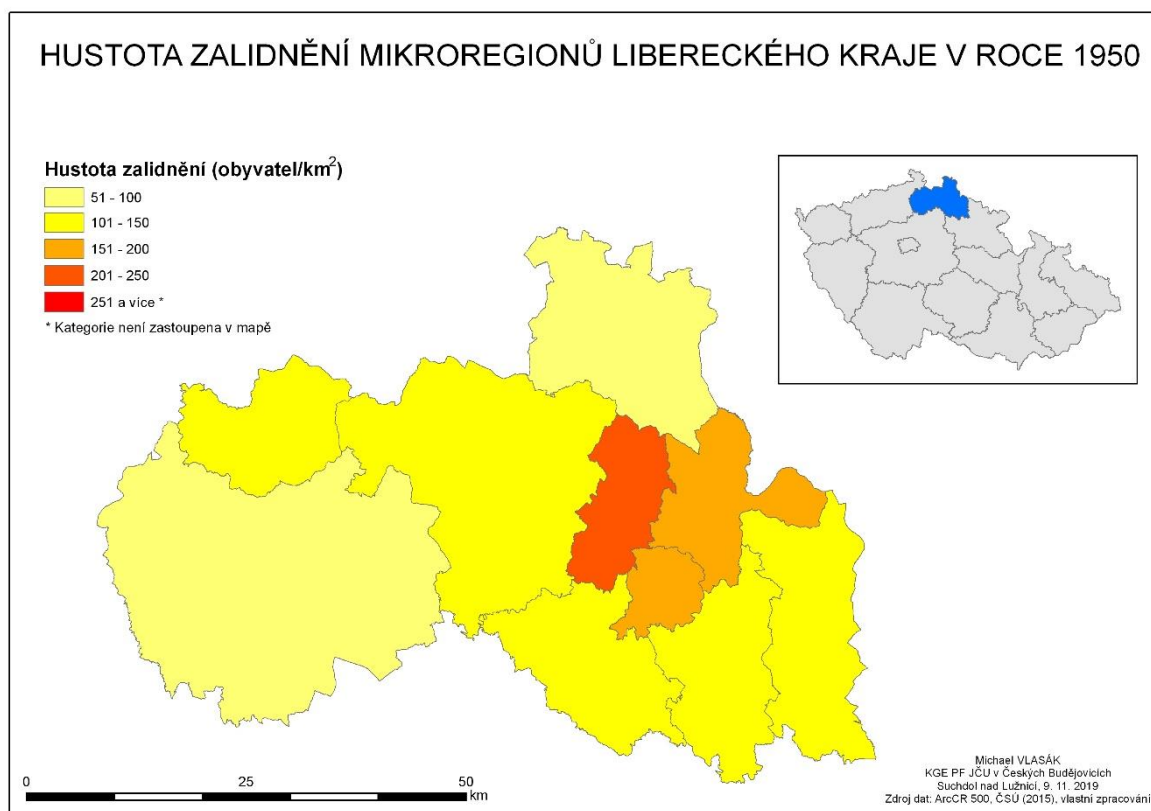

Příloha 16: Hustota zalidnění Libereckého kraje v roce 1930

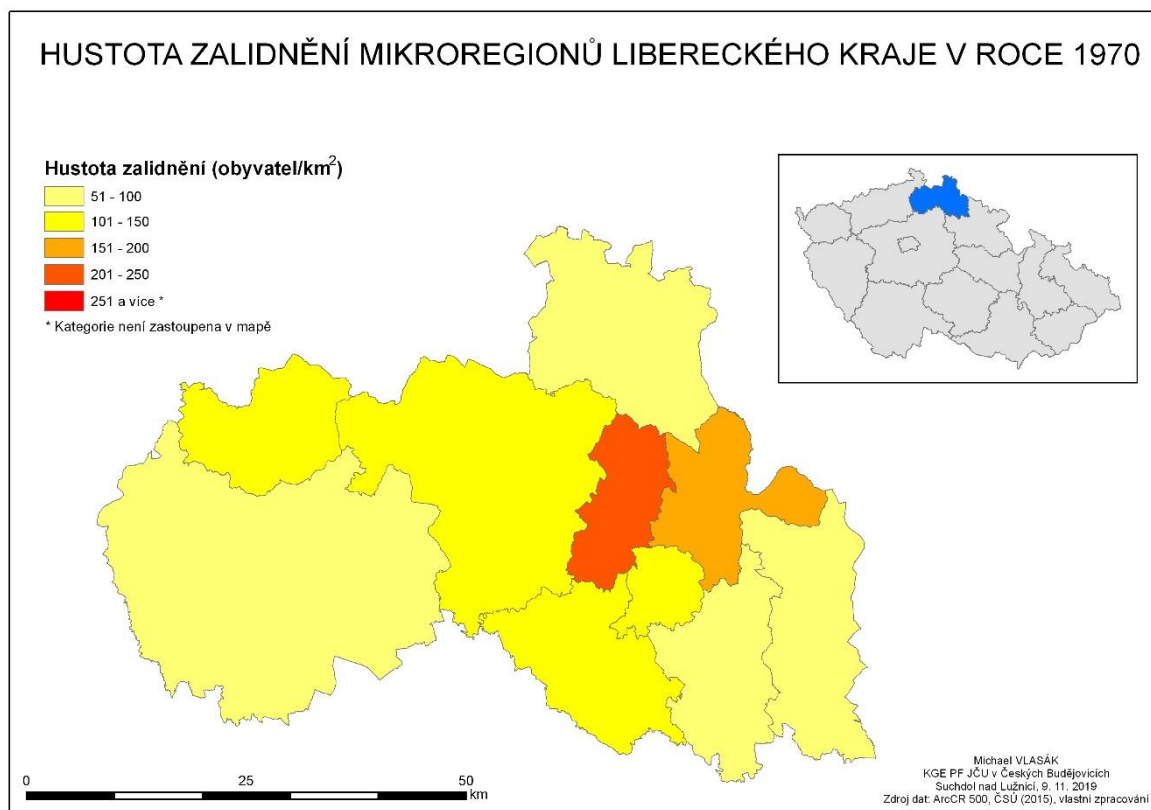

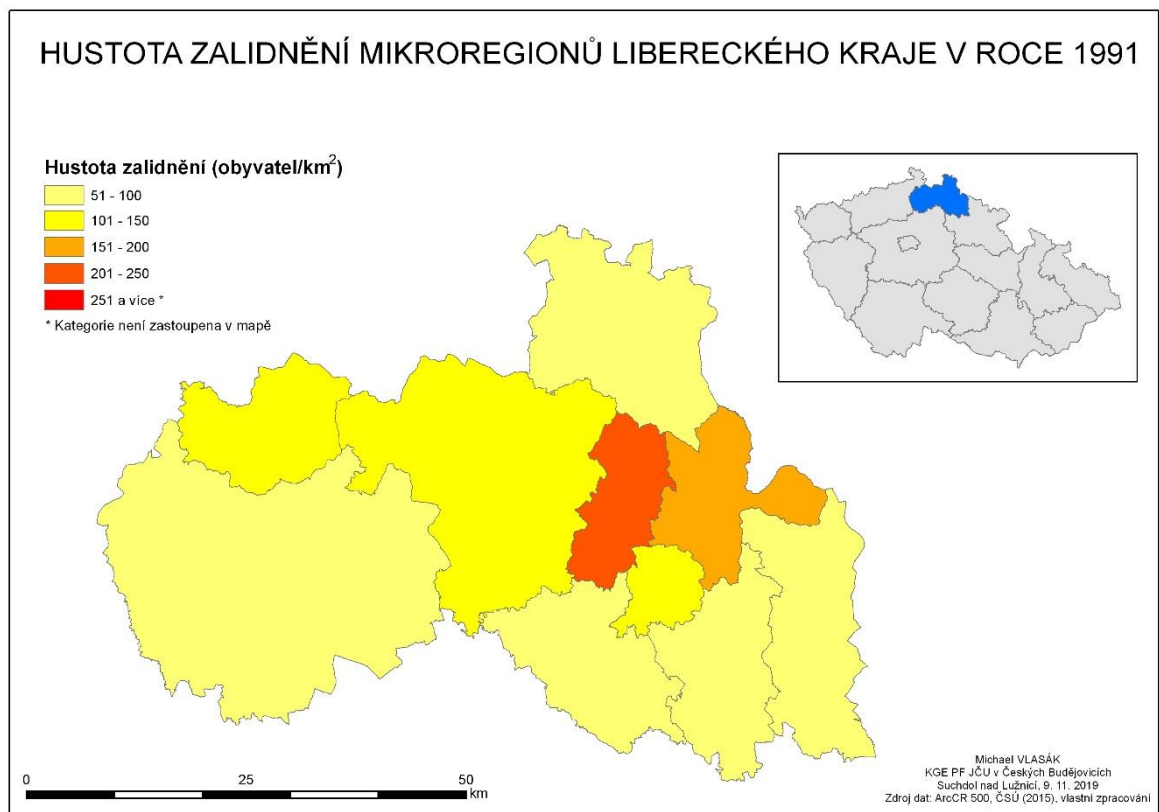
Příloha 17: Hustota zalidnění Libereckého kraje v roce 1950

Příloha 18: Hustota zalidnění Libereckého kraje v roce 1970

Příloha 19: Hustota zalidnění Libereckého kraje v roce 1991

Příloha 20: Hustota zalidnění Libereckého kraje v roce 2011

